

QƏDİM DİYAR

Beynəlxalq onlayn elmi jurnal

ANCIENT LAND

International online scientific journal

aem.az

ISSN: 2706-6185
e-ISSN: 2709-4197

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

QƏDİM DİYAR

Beynəlxalq onlayn elmi jurnal

İmpakt Faktor: 1.028

Cild: 5 Sayı: 6

ANCIENT LAND

International online scientific journal

Impact Factor: 1.028

Volume: 5 Issue: 6

Bakı – Baku

2023

Jurnal 31.01.2012-ci ildə
Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyi
Mətbu nəşrlərin
reyestrinə daxil edilmişdir
Reyestr №3534

The journal is included in the
register of Press editions of the
Ministry of Justice
of the Republic of Azerbaijan on
31.01.2012.
Registration No. 3534

Redaksiyanın ünvanı
Az1073, Bakı şəh.,
Mətbuat prospekti, 529,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
6-cı mərtəbə

Editorial address
Az1073, Bakı,
Matbuat Avenue, 529,
“Azerbaijan” Publishing House,
6-th floor

Tel.: +994 50 209 59 68
+994 55 209 59 68
+994 99 806 67 68
+994 12 510 63 99

e-mail
qedim.2012@aem.az

Beynəlxalq indekslər / International indices

ISSN: 2706-6185
e-ISSN: 2709-4197
DOI: 10.36719

© Jurnalda çap olunan materiallardan istifadə edərkən istinad mütləqdir.
© It is necessary to use reference while using the journal materials.
© <https://aem.az>
© info@aem.az

Təsisçi və baş redaktor

Tədqiqatçı Mübariz HÜSEYİNOV, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
+994 50 209 59 68
tedqiqat1868@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5274-0356

Founder and Editor-in-Chief

Researcher Mubariz HUSEYİNOV, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
+994 50 209 59 68
tedqiqat1868@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5274-0356

Redaktor

Assoc. Prof. Dr. Gülnar QƏMBƏROVA, AMEA Ədəbiyyat İnstitutu / Azərbaycan
ms.gulnar_babayeva@mail.ru

Editor

Assoc. Prof. Dr. Gulnar GAMBAROVA, Institute of Literature of ANAS / Azerbaijan
ms.gulnar_babayeva@mail.ru

Redaktor köməkçisi

Magistrant Gülşən ATAKİŞİYEVA, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
a_gulsen00@mail.ru

Assistant editor

Master Gulshan ATAKISHIYEVA, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
a_gulsen00@mail.ru

Redaktor köməkçisi

Tədqiqatçı Nəhayət HÜSEYİNLİ, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
nehayet.huseynli@gmail.com

Assistant editor

Researcher Nahayat HUSEYİNLİ, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
nehayet.huseynli@gmail.com

Dillər üzrə redaktorlar

Prof. Dr. Nigar VƏLİYEVA, Azərbaycan Dillər Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Nəriman SEYİDƏLİYEV, AMEA Dilçilik İnstitutu / Azərbaycan

Language editors

Prof. Dr. Nigar VALIYEVA, Azerbaijan University of Languages / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Nariman SEYİDALIYEV, ANAS Institute of Linguistics / Azerbaijan

Elmi sahələr üzrə redaktorlar

Prof. Dr. Firuzə ABBASOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Rafail HƏSƏNOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Zərövşən BABAYEVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Fəzil BAXŞƏLİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Ələmdar ŞAHVERDİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Vüsalə AĞABƏYLİ, Azərbaycan Dillər Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Salatın HACIYEVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan

Editors in scientific fields

Prof. Dr. Firuza ABBASOVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Rafail HASANOV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Zarovshan BABAYEVA, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Fazil BAKHSHALIYEV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Alamdar SHAHVERDIYEV, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Vusala AGABAYLI, Azerbaijan University of Languages / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Salatin HAJIYEVA, Nakhchivan State University / Azerbaijan

REDAKSIYA HEYƏTİ

Prof. Dr. Nailə VƏLİXANLI, Tarix muzeyi / Azərbaycan
Prof. Dr. Abdulkadir GÜL, Ərzincan Binalı Yıldırım Universiteti / Türkiyə
Prof. Dr. Nərgiz AXUNDOVA, AMEA Tarix İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Coanna MARŞALEK-KAVA, Nikolay Kopernik Universiteti / Polşa
Prof. Dr. Vaqif SOLTANLI, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Biznes Universiteti / Litva
Prof. Dr. Adil BAXŞƏLİYEV, Sumqayıt Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Seyfəddin RZASOY, AMEA Folklor İnstitutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Svetlana KOJİROVA, L.N.Qumilyov adına Avrasiya Milli Universiteti / Qazaxıstan
Prof. Dr. Mübariz SÜLEYMANOV, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Sərvər ABBASOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Mönsüm ALIŞOV, "İdrak" liseyi / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. İosefina BLAZSANİ-BATTO, Rumin Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi / Rumıniya
Assoc. Prof. Dr. Cəbi BƏHRAMOV, AMEA Tarix İnstitutu / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Nasiba SABIROVA, Urgenc Dövlət Universiteti / Özbəkistan
Assoc. Prof. Dr. Dürdanə MƏMMƏDOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Gülçöhrə ƏLİYEVA, Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Taleh XƏLİLOV, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAQULİN, Rusiya Federasiyasının DİN Moskva Universiteti / Rusiya
Assoc. Prof. Dr. Mübariz ƏSƏDOV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Fərqanə ƏLİYEVA, DİN-nin Polis Akademiyası / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Lyudmila CAVADOVA, İqtisadiyyat və Hüquq üzrə Pedaqoji Kollec / Rusiya, Dağıstan Respublikası
Assoc. Prof. Dr. Şəhla ƏHMƏDOVA, Bakı Slavyan Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Andrey SIZRANOV, Həştərxan Dövlət Universiteti / Rusiya
Assoc. Prof. Dr. Rəşad SADIQOV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Ramis HƏŞİMOV, Dağıstan Dövlət Universitetinin Dərbənd filialı / Rusiya, Dağıstan Respublikası

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Naila VALIKHANLI, The museum of History / Azerbaijan
Prof. Dr. Abdulkadir GUL, The University of Arzinjan Binali Yildirim / Turkey
Prof. Dr. Nargiz AKHUNDOVA, Institute of History of ANAS / Azerbaijan
Prof. Dr. Joanna MARSZALEK-KAVA, Nicolaus Copernicus University / Poland
Prof. Dr. Vagif SOLTANLI, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Business University / Lithuania
Prof. Dr. Adil BAKHSHALIYEV, Sumgait State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Seyfəddin RZASOY, ANAS Institute of Folklore / Azerbaijan
Prof. Dr. Svetlana KOJİROVA, L.N.Gumilyov Eurasian National University / Kazakhstan
Prof. Dr. Mubariz SULEYMANOV, Azerbaijan State University of Culture and Arts / Azerbaijan
Prof. Dr. Sarvar ABBASOV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Monsum ALISHOV, Idrak Lyceum / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. İosefina BLAZSANİ-BATTO, Romanian Language and Cultural Center / Romania
Assoc. Prof. Dr. Jabi BAHRAMOV, The Institute of History of ANAS / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Nasiba SABIROVA, Urgench State University / Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Durdana MAMMADOVA, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Gulchora ALIYEVA, Azerbaijan State Marine Academy / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Taleh KHALILOV, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAGULIN, Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation / Russia
Assoc. Prof. Dr. Mubariz ASADOV, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Fargana ALIYEVA, Police Academy of the Ministry of Internal Affairs / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Lyudmila JAVADOVA, Pedagogical College on Economy and Law / Russia, The Dagestan Republic
Assoc. Prof. Dr. Shahla AHMADOVA, Baku Slavic University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Andrey SIZRANOV, Astrakhan State University / Russia
Assoc. Prof. Dr. Rashad SADIGOV, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Ramis HASHIMOV, Derbend branch of Dagestan State University / Russia, the Dagestan Republic

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/6-10>

Firuzə Kərimova

Azərbaycan Dövlət Kömrük Komitəsinin Akademiyası
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
dr.gatibe@gmail.com

İNGİLİSDİLLİ MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏSİ VƏ ONLARIN TƏDRİSİ PROBLEMLƏRİ

Xülasə

Məqalədə ingilis dilli mətnlərin Azərbaycan dilinə tərcümə problemlərindən bəhs olunub. Dil insanlar arasında ən mühüm ünsiyyət vasitəsi olmaqla özünü şifahi və yazılı şəkildə göstərir. Nitq fəaliyyətinin bu iki növünün hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Şifahi nitq və yazılı nitq qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir, inkişaf edirlər. Yazılı nitq özünü funksional üslublar şəklində göstərir. Bütün üslublar mətndə reallaşır. İngilisdilli mətnlərin tərcümə problemlərinin özünün bir öyrənilmə metodu vardır. Məqalədə bu tədris prinsiplərindən və metodlardan bəhs edilir. Məqalənin yazılmasında bir çox elmi mənbələrdən istifadə olunmuşdur.

Açar sözlər: tərcümə, tədris, ingilis, öyrənmə, mətn

Firuzə Kərimova

Academy of Azerbaijan State Customs Committee
Doctor of Philosophy in Philology
dr.gatibe@gmail.com

Problems of translation of English language texts and their teaching

Abstract

The article discusses the problems of translating English texts into Azerbaijani. Language is the most important means of communication among people, and it manifests itself verbally and in writing. Each of these two types of speech activity has its own special features. Oral speech and written speech work and develop in a reciprocal relationship. Written speech manifests itself in the form of functional groups. All styles are realized in the text. The problems of translation of English-language texts have their own method of study. The article talks about these teaching principles and methods. Many scientific sources were used in writing the article.

Keywords: translation, teaching, english, learning, text

Giriş

Mətnin dil mənasının onun mündəricəsi haqqında müxtəlif şəkildə işarə verməsi fikri çoxdan məlumdur. Həmin məsələyə nisbətən son vaxtlardan bəri bir çox həmhüdüdü elm sahələrinin mütəxəssisləri diqqət göstərməyə başlamışlar.

Ənənəvi olaraq linqvistikə, onun ardınca isə tərcüməşünaslıq məsələsinin daha çox dil cəhətinə fikir vermişlər. Bu isə ona gətirib çıxarır ki, forma ilə məzmun arasında bir-bir müvafiqlik yoxdur. Həmin elmlər buradan ortaya çıxan çoxmənalılıq və sinonimlik məsələlərinə daha artıq fikir vermişlər.

Çoxmənalılıq və sinonimlik dil universallığıdır, amma onlar hər dildə başqa-başqa şəkildə təzahür edir. Bunu başa düşməyin tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasından ötrü müstəsna əhəmiyyəti vardır. Dil vahidlərinin mənası bir çox hallarda cümlə səviyyəsində neytrallaşır.

Tərcümə nəzəriyyəsinin əsas məsələlərindən biri hər bir cümlə və kontekstin mənasının onların mündəricəsi bərsində kifayət qədər signal verməsi faktıdır: Z.D.Lvovskaya bu münasibətlə rusca «Priexal Petə» cümləsini misal gətirir. Həmin cümləni iki cür başa düşmək olar: 1.Fikir eləməyin (narahat olmayın), Petya heç hara getməyib; 2.Vanya yox, Petya gəlib.

Bu və ya digər dil vahidinin bütün mümkün olan işlənmə halları irəlicədən heç bir lüğətdə nəzərdə tutulmur. Ona görə də tərcümədə təkcə ayrı-ayrı sözlərin lüğəvi mənalardan yox, daha çox konkret məqamla bağlı olan mənalardan çıxış etmək lazımdır.

Bu qəbildən olan müşahidə və qənaətlər ona gətirib çıxarmışdır ki, tərcümə sahəsində olan tədqiqatlarda dil yox, nitq diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu isə «tərcümə ediləbilməyin» ilk səbəbi olmuşdur. Bunun sayəsində tərcümədə ekvivalentlik məsələsinə funksional yanaşma meydana gəlir. Bunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, ilkin dildəki (İD) mətnlərin bu və ya digər mənalardan tərcümə dilindəki (TD) mətnə hansı vahidlərlə verilməsi vacib deyildir, vacib olan onların funksional eyniliyi məsələsidir.

Tərcümənin vəzifəsi orijinalın ünsürlərinin və strukturunun hasil edilməsi, illah da dəyişdirilməsi (çevrilməsi) deyil, odur ki, tərcüməçi onların funksiyasını başa düşsün və belə ünsürləri öz dilinin strukturlarına daxil etsin; bunlar imkan daxilində bərabər funksional yararlılıq və ekvivalentlər ola bilərlər.

Bu istiqamətdə aparılan axtarışlar nəticəsində aşkar olunmuşdur ki, nitqi müəyyən mədəniyyətin, müəyyən sosial kollektivin nümayəndəsi olan, özünün fərdi, subyektiv cizgiləri olan insandan ayrılıqda öyrənmək olmaz.

Bu mövzuda deyilən nəzəri müddəaların illüstrasiyası kimi böyük Azərbaycan şairi S.Vurğunun «Yevgeni Onegin» mənzum romanının tərcüməsi üzərində necə çalışdığına dair qeydləri olduqca xarakterikdir. O yazırdı: «...Puşkin dilinin sadəliyini və onun fikir dərinliyini qorumağa böyük diqqət vermişəm. Tərcümə etdiyim zaman *mən həmişə özümə belə bir sual verirdim: görəsən, Puşkin özü burada öz fikirlərini Azərbaycan dilində necə ifadə edərdi? Bu sual məni məcbur edirdi ki, Puşkinin obrazlarını daha diqqətlə və daha dərinləndirərək edim, onları ümkün qədər dəqiq, sadə, ifadəli tərcümə edim*» (Tərcümə sənəti, 1990: 16-17).

Şair daha sonra tərcümə üzərində işləyərkən Puşkinin yaradıcılığı haqqında tarixi materiallar, tənqid və bibliografiyanın ona çox kömək etdiyindən danışır. «Bü materiallardan istifadə edərkən, mən Puşkinin nə cür şəraitdə yaratdığını, onun həyəcanlarını öyrənirdim».

S.Vurğunun sonrakı sözləri onun fikrinin, niyyətinin başqa cür istiqamətini də aydınlaşdırır: «*Tərcümə zamanı daim çalışırdım ki, sxematizmə (hərfileyə) yol verməyim, tərcüməni canlı, dolğun edim, elə edim ki, əsər Azərbaycan xalqı üçün aydın olsun. «Yevgeni Onegin»in tərcüməsində mən həmçinin Azərbaycan dilinin saflığını, əlvanlığını, ahəngdarlığını qoruyub saxlamağa çalışırdım*».

Ayrı-ayrı dil kollektivlərinə mənsub olan adamların nitqi üzərində müşahidələrin ən mühüm nəticələrindən birini belə bir fikir təşkil edir ki, məntiqin və dünyanın dərk olunması qanunlarının eyni olmasına baxmayaraq, ayrı-ayrı xalqlar dünyanı özünəməxsus, spesifik şəkildə «görürlər», onları əhatə edən gerçəkliyi başqa-başqa şəkildə əks etdirirlər və gerçəkliyin özü müxtəlif xalqlar üçün eyni olmaya bilər. Həmin müşahidələrdən çox vaxt belə bir nəticə çıxarmışlar ki, guya varlıq yox, dil ictimai şüuru formalaşdırmağa qabildir (Sepir-Uorf fərziyyəsi).

Müxtəlif dillərin təkcə formal yox, semantik strukturlarının da özünəməxsusluğu onunla bağlıdır ki, dil təfəkkür üzərində üstünlüyə malikdir, hər bir xalqın dili həmin xalqın idrak fəaliyyəti prosesində formalaşır.

Həmin amillərin nəzərə alınmaması «tərcümə ediləbilməmək» haqqında mübahisələrin səbəblərindən biridir.

Başqa xalqın həyat şəraitini, onun həyatının tarixi, sosial, siyasi faktlarını bilməmək, orijinal mətni başa düşməmək də tərcümə etmək üçün çətinlik törədə bilər. Xalqın dili, mədəniyyəti, tarixi məişəti arasında əlaqə tərcümə nəzəriyyəsinin maraq dairəsinə daxil olan məsələlərdir. Bü müddəa tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasında böyük rol oynayır.

Ümumi tərcümə nəzəriyyəsi ikidilli ünsiyyət prosesini səciyyələndirən bütün amillərin qarşılıqlı təsirlərini aşkar etməlidir ki, o, hər cür dil kombinasiyaları üçün istifadə edilə bilsin. O, tərcümə prosesinin ümumi qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirməli, tərcüməçilik praktikasının qarşısına çıxan problemlərin aradan qaldırılması yollarını göstərməlidir.

Tərcümənin birdilli ünsiyyətdən bir əsas fərqi vardır: Tərcüməçi tərcümə dilində mülahizələr yaradarkən özünün şəxsi ünsiyyət məqsədini, niyyətini yox, orijinalın müəllifinin ünsiyyət vəzifəsini reallaşdırır: o öz fikrini yox, özgənin fikrini ifadə edir.

Z.D.Lvovskaya tərcümə nəzəriyyəsini (tərcüməşünaslığı) öz obyektini və öz predmetini olan bir elm kimi səciyyələndirir. Onun obyektini ikidilli ünsiyyət aktı kimi başa düşülən tərcümə prosesidir. Bura orijinal müəllifinin mətn yaratması anından onun adresatı tərəfindən başa düşülməsinə qədər tərcümənin bütün iştirakçılarının nitq fəaliyyəti daxildir. Tərcümə nəzəriyyəsinin predmeti tərcümə prosesinin mahiyyətinin açılması və onun ümumi qanunauyğunluqlarının aşkar edilməsidir” (Lvovskaya, 1980: 38). Ümumi tərcümə nəzəriyyəsi çərçivəsində bir sıra fundamental məsələlərin həlli mümkündür. Bura invariantlığı, adekvatlığı və qismən də ona nail olma yollarını aid etmək olar.

Z.D.Lvovskaya tərcümə nəzəriyyəsinin inkişaf yollarından danışarkən müasir tərcümə nəzəriyyəsinin öz obyektinin spesifikasiyasına uyğun olaraq modelləşdirmə metodunu əsas metod kimi seçib-götürdüyünü qeyd edir.

Belə bir qərar tərcümə sahəsində tədqiqatların ilkin dil və tərcümə dili arasında müvafiqliklər axtarmaq səyləri nəticəsində bərqərar olmuşdur. Bu zaman güdülən məqsəd tərcümə dilinin və ilkin dilin hansı leksik və qrammatik vahidlərinin bir-birinə müvafiq gəldiyini müəyyənləşdirmək olmuşdur. Həmin müvafiqliklər nitq yox, dil səviyyəsi ilə məhdudlaşmışdır.

Z.D.Lvovskaya qeyd edir ki, bu cür tədqiqatlar iki dilin müqayisəli öyrənilməsi imkanlarını tükətmir və tərcümə prosesinin spesifik qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirməyə imkan verir. Belə ki, iki mətnin ekvivalentliyi heç də ayrı-ayrı dil vahidlərinin ekvivalentliyini nəzərdə tutmur. Bütövlükdə nitq fəaliyyətinin olduğu kimi, ikidilli nitq fəaliyyətinin də ümumi qanunauyğunluqları yalnız mündəricənin dil və dildən xaric amillərinin tədqiqat yolu ilə öyrənilə bilər (Levitskaya, Fiterman, 1976: 41).

Bu qeydlərin sonunda belə bir təsəvvür yarana bilər ki, burada söhbət ümumiyyətlə iki dilin müqayisəli tədqiqatından söhbət gedir. Bu belə deyildir. Z.D.Lvovskaya göstərir ki, tərcümə haqqında elm iki dilin statistik tutuşdurulması yolu ilə yox, tərcümənin spesifikasiyasının nitq fəaliyyətinin xüsusi öyrənilməsi yolu ilə, tərcümənin nəticəsinə təsir göstərən amillərin tədqiqat yolu ilə, imkan dairəsində tərcümə zamanı təfəkkür proseslərinin dinamikası və mündəricə ekvivalentliklərinin kommunikativ cəhətdən işlənilib-hazırlanması yolu ilə inkişaf etməsidir.

Bütün bunların nəticəsi tərcümə proseslərinin, yəni tərcümə zamanı ardıcıl olaraq bir-birini əvəz edən analiz və sintezlərin modelləşdirilməsi təşəbbüsləri olmuşdur.

Z.D.Lvovskaya hər bir modeli bir nəzəriyyəyə bərabər tutur. O, linqvistik və ekstralingvistik amillərin qarşılıqlı təsiri, dil mənalı və nitq məhsulunun mündəricəsi arasındakı münasibətləri səciyyələndirir. Həmin prinsipə görə tərcümə modelləri aşağıdakı növlərə bölünür: 1. Dil modelləri; 2. Kommunikativ modellər; 3. Aralıq hallar. Tədris prosesində bu prinsiplərə mütləq riayət olunmalıdır.

Tərcümənin dil nəzəriyyəsinə transformasiya və semantik modellər, qanunauyğun müvafiqliklər nəzəriyyəsi aiddir.

Tərcüməyə kommunikativ yanaşma dinamik model, ekvivalentlərin səviyyəsi nəzəriyyələri ilə təmsil olunur

A.Lilova tərcümənin üç əsas forması (yazılı, şifahi və maşın tərcüməsi) və üç əsas növünü (ictimai-siyasi ədəbiyyatın tərcüməsi, bədii ədəbiyyatın tərcüməsi və elmi-texniki ədəbiyyatın tərcüməsi) onların janr və həmhüddü növləri ilə birlikdə qeyd edir. O, belə hesab edir ki, bu forma və növlərin elmi xarakteristikasını vermək ümumi tərcümə nəzəriyyəsinin ən mühüm vəzifəsidir.

V.Q.Qak tərcümənin vəzifəsinə aşağıdakıları aid edir: «Tərcümənin vəzifəsi təkcə orijinalın dilində xəbər verilən fikirlərin məzmununun dəqiq ifadə olunması deyil, tərcümə dilinin vasitəsilə üslub və xəbər vermə formasının bütün xüsusiyyətlərinin yenidən yaradılmasıdır» (Gak, 1980: 9).

L.S.Barxudarov orijinala tərcümənin bir vəhdət halında özünü göstərməsini obyektiv bir zərurət kimi qiymətləndirir: «Bir tərəfdən tərcümə mətninin köməyi ilə orijinalın öz auditoriyasına göstərdiyi təsirə malik olma, digər tərəfdən isə tərcümənin dil vasitələrinin özünəməxsusluğu

mətnin dil məzmununun yenidən qurulması zərurətini ortaya çıxarır. Məhz bu zərurət tərcümə çevrilmələri, əvəzlənmələr, əlavə və buraxmaların (ötürmələrin) ilkin linqvistik əsasıdır» (Barkhudarov, 1975: 190).

R.T.Levitskaya və A.M.Fiterman transformasiyaların müxtəlif növlərini əsaslandırır: «Bir dildən başqa dilə tərcümə qrammatik transformasiya – bura birinci növbədə cümlənin tərcüməsini, onun quruluşunun dəyişdirilməsini aid etmək lazım gəlir – istər sintaktik, istərsə də morfoloji səciyyəli cürbəcür əvəzlənmələr olmadan mümkün deyildir. Bir və ya bir neçə sözün əlavə edilməsi və buraxılmasının da böyük əhəmiyyəti vardır» (Levy, 1970: 71).

Müəlliflər qrammatik transformasiyaların səbəblərini də göstərir: bunlar həm leksik, həm də qrammatik səciyyəli ola bilərlər. Doğrudur, qrammatik transformasiyalarda əsas rol dillərin quruluşundakı fərqlərlə bağlı olan qrammatik amillər oynayır. Bununla belə, bir çox hallarda transformasiyanın bu iki növü elə çarpazlaşır ki, nəticədə o, leksik-qrammatik xarakter kəsb edir.

Misal üçün müəlliflər ingilis dilinə müraciət edirlər. İngilis dili analitik dil olduğundan onda morfoloji zəmin asılı mövqe tutur. Sözlər arasında münasibətlər bu dildə söz sırası ilə ifadə olunur. Sintaksisin bu cür üstünlüyü bir sıra vahidlərdə özünü büruzə verir ki, rus dilində onların müqabili heç də həmişə olmur. Ona görə də tərcümə zamanı onlar bir sıra transformasiyalara səbəb olur.

Demək lazımdır ki, həmin sözləri eynilə Azərbaycan dilinə aid etmək olar. Belə ki, Azərbaycan dilində morfoloji zəminin rolu ingilis dilindəkindən artıqdır.

R.T.Levitskaya və A.M.Fiterman leksik transformasiyaların rolunu bu cür izah edirlər. Dillərin leksik sistemində uyğunsuzluqlar özünü göstərir, çünki Sepirin dediyi kimi, «hər dilin öz qabığı var». Dilin leksik-semantik özünəməxsusluğu, hər şeydən əvvəl, sözün məna strukturunun tipində özünü büruzə verir. Hər bir söz nəşə əlahiddə bir şey deyildir. O, dilin leksik-semantik sisteminin bir hissəsi, onun təşkiləddici ünsürüdür. Müxtəlif dillərdə sözün semantik strukturunun özünəməxsusluğu bununla bağlıdır. Bundan başqa, müxtəlif dillərdə müvafiq semantik vahidlər dil sistemində müxtəlif mövqe tuta bilər. Bu isə onların mənalarının müxtəlif olmasına səbəb olur. Söz bir dildə işlək olub, başqa dildə işlək olmaya bilər. Hətta onun terminoloji mənası ola bilər. Müəlliflər ingilis və rus dillərində işlənən beynəlmiləl sözləri buna misal çəkirlər. Biz əlavə edə bilərik ki, beynəlmiləl sözlər Azərbaycan dilində də özlərinin ümumi mənalarından təcrid olunmuş şəkildə fəaliyyət göstərir.

Dillərin təkcə leksik sistemlərinin yox, üslubi elementlərinin də milli xarakteri vardır. Müxtəlif dillərin üslubi priyomları (üsulları) əsasən eyni olsa da, onların nitqdə işlənməsi başqa-başqadır. Hər bir dilin üslubi sistemində eyni priyomun müxtəlif şəkildə işlənməsinin dərəcəsi vardır. O, müxtəlif vəzifələr yerinə yetirir, müxtəlif xüsusi çəkiyə malikdir ki, bu, transformasiyaları vacib edir. Qrammatik və leksik əvəzlənmələr kimi, üslubi əvəzlənmələr də mümkün və hətta zəruridir. Tərcüməçi öz işində bir prinsipi rəhbər tutmalıdır: O, orijinala xas olan effekti tərcümədə yaratmalıdır, yəni orijinalın doğurduğu reaksiyaya nail olmalıdır. Doğrudur, o çox vaxt tamamilə başqa vasitələrə əl atmaqla bu məqsədinə çatır. Müəlliflər qeyd edirlər ki, tərcüməçi priyomun özünü saxlamağa cəhd etməməlidir, amma verilmiş kontekstdə onun funksiyasını ehtiva etməlidir.

L.A.Çernyaxovskaya görə, mənacə üzvlənmə müxtəlif dillərdə müxtəlif dil vasitələri ilə ifadə olunur. Məsələn, türk dillərində mənacə üzvlənmə sadəcə olaraq subyekt və predikata qrammatik üzvlənmə ilə üst-üstə düşür (Chernyakhovskaya, 1976:s. 89).

Ümumi kommunikativ vəzifənin ifadəsi və məlumat, formal-qrammatik strukturlarda dəyişikliklərin ifadəsindən ötrü hər bir dildə müəyyən vasitələr yığını (toplusu) vardır. Məsələn, ingilis dilində ayrıca götürülmüş cümlədə mənacə (mündəricə etibarilə) mərkəz cümlənin sonuna düşür:

I met the man *in New York*

Məlumat strukturunda dəyişiklik olduqda ya intonasiya, ya da formal-qrammatik strukturu dəyişən dil vasitələri – artıqlar, işarə əvəzliyi, xüsusi ayırdedici konstruksiyalar – işə salınır.

Beləliklə, aydın olur ki, kommunikativ vəzifə hələ kontekstə daxil edilməyən ayrıca götürülmüş cümlədə yerinə yetirilir. O hələ nitqdən kənarında güman edilən potensial informasiya strukturunu

təşkil edir. Bu isə ona dəlalət edir ki, kommunikativ vəzifənin ifadə olunması sintaksislə yanaşı, cümlənin ümumi quruluşunun ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Ümumi kommunikativ vəzifənin üzərinə fərdi, situativ kommunikativ vəzifənin qoyulması informasiyanın quruluşunda dəyişikliklər yarada bilər. Məhz ümumi vəzifənin üzərinə konkret kommunikativ vəzifənin qoyulmasının yaratdığı bu hadisəni aktual nitq üzvlənməsi adlandırmaq lazım gəlir. O həm cümlənin kommunikativ yüklənmə vasitəsi ilə, həm də cürbəcür dil vasitələri ilə ifadə olunur. Demək, onun özünün yeganə ifadə vasitəsi yoxdur. Amma həmin cürbəcür dil vasitələri içərisində biri cümlədə iştirak edir: bu, ümumi kommunikativ vəzifə cümlənin müxtəlif üzvləri ilə formalaşmış məna yükləri arasında müəyyən semantik əlaqələrin ifadə olunmasıdır.

Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, mənacə üzvlənmənin iki səviyyəsindən danışmaq olar: a) cümlə səviyyəsində, kontekstdən kənarında mənacə üzvlənmə.

b) mülahizə səviyyəsində mənacə üzvlənmə. Birinci halda onu cümlənin daxili struktur əlaməti kimi götürmək olar. İkinci halda cümlə situasiyaya daxil olur və konkret kommunikativ vəzifə qazanır. Bu səviyyədə kommunikativ vəzifənin ifadəsi cümlənin daimi struktur tərkib hissəsi olaraq qalır ki, bunun sayəsində başa düşmə (anlama) təmin olunur. Lakin ayrı-ayrı hallarda məna (mündəricə) mərkəzinin məntiqi, yaxud emosional cəhətdən ayırd edilməsi zərurəti meydana çıxarkən (yəni, situativ vəzifə ümumi vəzifəni dəyişdirərkən) cürbəcür dil vasitələrindən istifadə olunur. Bunlar mülahizənin istər formal-qrammatik, istərsə də informasiya strukturunu dəyişirlər. Belə ki, mənacə üzvlənmə anlayışı cümlənin formal-qrammatik strukturunu dairəsindən kənara çıxarılır və mülahizənin informasiya strukturunun ifadəsi kimi nəzərdən keçirilir.

L.A.Çernyaxovskayanın tədqiqatının bir hissəsinin mövzusunun mülahizənin informasiya strukturunu ilə cümlənin formal-qrammatik strukturunu arasında münasibətin aydınlaşdırılması təşkil edir. Müəllif qeyd edir ki, mülahizənin informasiya strukturunu məzmunun strukturunu təşkil edir və kommunikativ yük məzmun qrupları (cümlə üzvləri) arasında bölünür.

Nəticə

V.Q.Qak və Y.İ.Lvin tərcümənin vəzifəsini aşağıdakı şəkildə təyin edirlər: «Tərcümənin vəzifəsinə orijinalın dilində olan fikirlərin, xəbərlərin (məlumatın) tək-cə dəqiq ifadəsi deyil, tərcümə dilinin vasitələri ilə xəbərin üslub və formasının bütün xüsusiyyətlərini vermək daxildir. Məzmun və formanın vəhdətinin ehtiva edilməsinin məhz bu vəzifəsi tərcüməni başqa dildə ifadə olunmuşun məzmununun verilməsinin başqa üsullarından (nəql etmə, referatlaşdırma və s.) fərqləndirir» (Gak, 1980: 8).

Müasir dövrdə mətnlərin ingilis dilinə tərcüməsi və bu tərcümənin xüsusiyyətləri öyrənilmə prinsipləri məqalədə yer almışdır.

Ədəbiyyat

1. Tərcümə sənəti. (1990). Bakı: Elm, 344 s.
2. Lvovskaya, Z.D. (1985). Teoreticheskiye problemy perevoda (na materiale ispanskogo yazyka), M., Vysshaya shkola, 230 s.
3. Levitskaya, R.T., Fiterman, A.M. (1976). Problemy perevoda. M., 209 s.
4. Gak, V.G., Levin, Yu.I. (1980). Kurs perevoda. frantsuzskiy yazyk. 2-ye izd., M.
5. Barkhudarov, A.S. (1975). Yazyk i perevod. Voprosy obshey i chastnoy teorii perevoda. M., 240 s.
6. Levyy, I. (1970-1980). Sostoyaniye teoreticheskoy mysli v oblasti perevoda. V sb.: Masterstvo perevoda, Sb. Shestoy. M., s.416-417.
7. Chernyakhovskaya, L.A. (1976). Perevod i smyslovaya struktura. M., 201 s.
8. Gak, V.G., Levin, Yu.I. Kurs perevoda. Frantsuzskiy yazyk. 2-ye izd.

Göndərilib: 09.05.2023

Qəbul edilib: 20.06.2023

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/11-16>

Arzu Babayeva
Ganja State University
PhD in Pedagogy
ar_sb1@hotmail.com
Orcid id: 0000-0003-3134-918

SUCCESSFULLY OVERCOMING CHALLENGES IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING ENGLISH LANGUAGE

Abstract

The goal of this study is to demonstrate the value of using a communicative approach to teaching English in the classroom, as well as offer additional methods, tools, and resources for teachers to enhance their students' communication skills. The study employed observation and analysis of classes, as well as a description of materials and equipment used to implement this teaching format. The findings indicate that simulation, repetition, pair and group work are key methods used by teachers to facilitate English language acquisition at a high level, preparing students for their future professional activities. It is important to note that promoting more opportunities for student-teacher cooperation, feedback, and online technologies would provide students with more opportunities to develop their language skills.

Keywords: *communicative competence, approach, method, communicative language teaching, facilitator, strategies, skills, Task-Based Language Learning*

Arzu Babayeva
Gəncə Dövlət Universiteti
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
ar_sb1@hotmail.com
Orcid id: 0000-0003-3134-918

İngilis dilinin tədrisinə kommunikativ yanaşmanın tətbiq edilməsi prosesindəki çətinliklərin uğurla həll edilməsi

Xülasə

Bu tədqiqatın məqsədi sinifdə ingilis dilini öyrətmək üçün kommunikativ yanaşmadan istifadənin dəyərini nümayiş etdirmək, həmçinin müəllimlərə tələbələrin ünsiyyət bacarıqlarını artırmaq üçün əlavə metodlar, alətlər və resurslar təklif etməkdir. Tədqiqatda dərslərin müşahidəsi və təhlili, eləcə də bu tədris formatını həyata keçirmək üçün istifadə olunan material və avadanlıqların təsviri istifadə edilmişdir. Nəticələr onu göstərir ki, simulyasiya, təkrar, cütlük və qruplarla iş müəllimlərin ingilis dilini yüksək səviyyədə mənimsəmələrini asanlaşdırmaq, tələbələrə gələcək peşəkar fəaliyyətlərinə hazırlamaq üçün istifadə etdikləri əsas metodlardır. Qeyd etmək vacibdir ki, tələbə-müəllim əməkdaşlığı, əks əlaqə və onlayn texnologiyalar üçün daha çox imkanların təşviq edilməsi tələbələrə dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün daha çox imkanlar verəcəkdir.

Açar sözlər: *kommunikativ səriştə, yanaşma, metod, kommunikativ dil tədrisi, fasilitator, strategiyalar, bacarıqlar, tapşırıq əsaslı dil öyrənmə*

Introduction

The purpose of this study is to demonstrate the importance of using a communicative approach to teach English in the classroom, and to suggest additional methods, tools, and resources that teachers can use to increase students communicative activity. The study used classroom observation

and analysis, as well as a description of materials and equipment used to implement this teaching format. The results of the study indicate that simulation, repetition, pair and group work are the main means used by teachers to help students learn English at a high level and use it in their future professional activities. It is important to emphasize the need for more cooperation between students and teachers, feedback opportunities, and online technologies that provide students with more opportunities to learn the language.

Foreign language teachers use different methods and approaches in their work to help their students learn and communicate fluently in the language they are studying. This is necessary to find the best way to make students competent in the disciplines they teach. Language teachers attend professional development courses to learn more about new methods and approaches to teaching English (Huseynzade, 2000: 14).

There are many possible methods or approaches that can be used to teach English in the classroom. One of the most popular is the communicative approach to language teaching, or CLT for short. In this article, we will discuss what CLT is, its definition, characteristics, factors of its emergence, and some aspects of its implementation in English language classes.

The communicative approach is defined as an approach to teaching a foreign language that focuses on the interaction of students as a tool for learning, with the ultimate goal of language learning. Interaction is an activity in which two or more parties influence each other. CLT is considered the most effective approach, with the main goal of developing the communicative competence of students in many countries (Kaisheng, 2007: 89).

There are certain components of CLT characteristics in English language teaching methodology classes: the curriculum, types of activities in the classroom, materials and tasks, as well as the roles of the teacher and student.

The curriculum is a developed structural scheme that will be implemented in the process of teaching the language. A curriculum that includes a communicative approach provides language teachers with space for developing instructional materials and exercises in the English language lesson plan. According to Brown, the curriculum in accordance with CLT includes six main functions: transmission and search of factual information; expression and clarification of intellectual attitudes; expression and clarification of emotional attitudes; expression and clarification of moral attitudes; task performance and communication.

All these functions in the educational program create a communicative, personality-oriented language teaching using different ways of implementation, which vary depending on the specific role in a specific situation. There are many communicative exercises that can be applied in English language classes for professional purposes, but some typical communicative exercises or types of activities that promote interaction among students who are learning the language in class are group discussions, simulations, and role-playing games (Brown, Abeywickrama, 2015). Firstly, discussions can be conducted in pairs, groups, or in the whole class, which can improve students' cooperation and communication skills. Secondly, simulation provides students with a real situation in class so that they can simulate the real world in using the target language. Thirdly, role-playing is similar to simulation; the difference is that role-playing can use an adopted identity. Communication in different social contexts and different social roles enable language learners to study the social culture of the country whose language is being learned because communication requires the involvement of cultures (Abe, 2013: 48).

Communicative tasks provide opportunities for language learners to express themselves and use the target language. By using their own communicative materials, students immerse themselves in an atmosphere where language is used in accordance with context, time, and situation from real life. Hymes argues that there are three types of materials used in accordance with the communicative approach to teaching English:

- Authentic materials convey what students cannot learn from the outside world in class and reveal the use of language by students in different situations.

- Task-based materials allow language learners to use the target language by performing certain roles.

- Textual materials, which contain a theme, task analysis or practical description of a situation in communication between users of the target language (Hymes, 1971).

The concept of the communicative approach is that it is student-oriented, and the role of the teacher here is seen as that of a facilitator who can immerse language learners in a communicative learning atmosphere. The teacher develops communicative teaching, plans and applies communicative teaching in class, which forces all students to communicate in a collective manner. The role of students in CLT learning is the most important because they are communicators of the language learning process. As communicators, they are responsible for coordinating the content of speech, trying to understand the meaning of other people's messages during communication, using their communicative competence in the knowledge of the language they are learning (Larsen-Freeman, 2001).

The emergence of CLT in teaching English language (ELT) is due to many factors, but in this article, we will limit ourselves to discussing two: the limitations of previous approaches and new concepts of language competence.

There were certain methods and approaches that were developed and used in language teaching. However, the process of implementing these methods or approaches in methodology classes has caused some criticism or limitations due to their inability to meet the needs of learners. Below are some critical comments and limitations identified by Larsen-Freeman, Brown, and Littlewood: the limitation of the translation method lies in the lack of active role of the learner in the class, inability to speak and write the language being studied (Brown, Abeywickrama, 2015; Larsen-Freeman, 2001; Littlewood, 2000).

Criticism of the method lies in the fact that this method is difficult to implement in the classroom because the communication situations in the classroom are not realistic, and the teacher's skills are limited, which hinder the use of this method. Critics of the audio-lingual method (ALM) argue that the communicative competence of students in the language they are studying was not achieved through accuracy and repetition of mistakes, and the opportunity for students to use their creative abilities in using the target language is very limited.

Educators and linguists believed that these methods or approaches were not effective enough for those who learn the language for the development of their language competence. Students had no knowledge of how to use a foreign language in appropriate communication situations, gestures, expressions, and phrases to communicate in the culture of the target language they were studying. This new approach provides the development of communicative competence as well as linguistic competence in real communication, students know how and when to speak, what and to whom, and ultimately CLT is recognized as the most effective way of teaching a foreign language (Littlewood, 2000).

The concept of language competence in language undergoes significant changes over time, including English as a target language. Previously, in the 17th and 18th centuries, English language competence was the ability to read English literature. Nowadays, the concept of competence in English as a target language includes more than one thing.

Firstly, competence is the ability to communicate effectively in English. This competence requires English language teachers to use the CLT approach, where they change the mechanistic approach to meaningful (Nunan, 1987: 7). In the CLT approach, all macro-skills are integrated into the teaching of English to meet the needs of students to be competent and communicate effectively.

Second, English proficiency can be seen from standard scores on the standardized English language test English Exam, such as TOEFL or IELTS, as a level English proficiency of their students. The four macro-skills are really essential in order to students could take an English proficiency exam. The CLT approach with the characteristics of its activities really contributes to the improvement of students' mastery of the English language. Moreover, a good result in the

English language exam will also enable students to continue their studies for abroad or work in foreign companies.

Thirdly, competence, flexibility in perceiving the meanings of the English language as a target language. The English language is widely distributed throughout the world and creates many dialects among users. English language teachers should prepare their own students to use different dialects among native English speakers. This information can be received during the use of communicative approach through discussion of the importance of various activities. Flexibility in discussing meaning in a real situation is an example of an activity to overcome information gaps in the CLT approach.

As Nunan points out, CLT is the most common teaching practice during the last two decades. In particular, CLT is considered as a communicative approach defining communicative competence as the goal of language teaching, including English language teaching. This approach suits the format of my professional activities as an English teacher (Nunan, 1987: 139).

Curriculum.

Undoubtedly, English is needed in all professions, which leads to the emergence of a discipline known as "English language for professional direction". Students learn English as a target language to perform certain roles and tasks. More effective is to teach them specialized English using communicatively oriented tasks within the scope of their interests, not general English.

For professional English language teaching direction, appropriate training is required, which is the basis for determining the goals and objectives of the course. In the educational institution, the program is established in the form of institutional education plan.

The curriculum is ideal for a CLT-aligned curriculum. Curriculum for teaching English must incorporate a CLT approach to satisfy the needs of students when learning English, their need for effective communication. Moreover, the goals of the curriculum using a communicative approach will contribute to the emergence of CLT in teaching English in a professional direction.

Students are expected to be able to communicate in English as the target language, having knowledge of function, meaning, and linguistic forms capable of using certain functions in an appropriate social context and with other users, and able to succeed in discussing these concepts with other users (Littlewood, 2000).

Students' needs

Students studying English as foreign need this knowledge for two reasons. First, for academic purposes. Peculiarities of learning English in a professional direction involve additional analysis in the vocabulary, grammar, texts, functions, and skills in a specific field. Students will acquire knowledge from information sources, both printed and non-printed materials published in English using appropriate analysis in their field. In addition, activities such as pair work or groups, modeling, and discussion in the audience contribute to the development of language functions in the form of macro skills. These competencies in the form of macro skills are necessary to pass the exam on proof of language proficiency, e.g. IETLS or TOEFL.

Material and technical base.

Institution of higher education and in particular faculty and departments that provide teaching of disciplines "Foreign language" (English, German, French) must be equipped with means for proper preparation of students of higher education for use acquired knowledge in real-life situations.

Daily use of a communicative approach to learning English in classes is reinforced by the use of simulations and role-playing games, close to real communication. Students have the opportunity to learn English in real circumstances interacting with each other, as well as to study society and cultures through different social contexts and social roles. Use of CLT in further professional activity, which, with the support of the institution, focuses on language learning in real communication, makes students tolerant to the mistakes of others, develops accuracy and fluency of speech, as they occur in a real situation.

Use of CLT at the Department of Foreign Languages aimed at a professional direction means primarily trying to help students develop not only linguistic flexibility but also accuracy. Students

get the tools to generate spontaneous language skills needed in professional activities when they will graduate. These skills and knowledge will help them learn the language throughout life, and not only during the performance of tasks in class. Practical use of a foreign language in classrooms using CLT encourages students to fully realize their potential in the future sphere of professional interests (Brown, Abeywickrama, 2015).

Although CLT is considered the most effective and efficient approach to meeting the needs of foreign language learners, it also has certain disadvantages. Since its main goal is to achieve communicative competence, students must have rules and knowledge about how to use the language they reproduce in a certain situation and strategies of use languages for effective communication. However, in this approach, functional aspects and formal structures of language require strong communication to make language learning effective. This understanding of the culture of the language being studied and the culture of the language learners remains a major challenge for some foreign language teachers (Kaisheng, 2007: 89).

Four main problems may arise when implementing the CLT approach in classes. First, the classes are too large in terms of the number of students for proper language learning conditions. To solve this problem, it would be advisable to use group and pair work to maximize everyone's participation. You can additionally choose group leaders to help properly follow the teacher's instructions in the group. On the other hand, you can also get involved in an eclectic approach that combines CLT and other methods such as the grammar-translation method that can help manage a large class.

Second, students have different levels of competence. It can be expected that students with different levels of competence should be given the same tasks from different material or different tasks from the same material according to their levels of competence. In addition, different levels of competence affect the speed of completing tasks. For students with a high level of competence who can finish the assignment early, giving them an additional task or a simple puzzle can thus overcome the boredom of waiting for other students to complete their tasks. However, there should be additional activity stimulating. If it is boring, students will not try to finish the work early.

Thirdly, not all students use English all the time in class. To students who often use the native language in the classroom, it is necessary to respond in English. It can create an English-speaking atmosphere and encourage them to use English in the learning process, and also provide the necessary feedback. Furthermore, it can encourage them to think about the benefits of using English in class and beyond its borders.

Fourth, outside the educational environment, the use of the English language does not receive proper support in many countries. English teachers must immerse their students in an atmosphere in which linguistic competence is used in communication to convey messages with the appropriate lexical form or grammar to reach the level of fluent and accurate command of the English language. In addition, encouraging students to better understand the essence of language learning is how this language can be used, so students shouldn't feel weird if their friends are using English in the classroom or outside the classroom for communication.

Conclusion

Communicative learning is a product created in response to the need for an appropriate approach to learning in the process of learning a foreign language. Understanding the definition, characteristic, and factors of a communicative approach to learning a foreign language, we hope that this approach will be able to meet the needs of English language learners. However, knowledge of methods, approaches to teaching English, especially in a professional direction, gives English language teachers languages will allow you to improve your skills in applying various pedagogical techniques in education. In the process of finding the best method, approach to teaching English in your classroom, English language teachers receive another additional one.

In pursuit of professional growth, one can explore new methods, principles, and approaches to teaching the English language, such as Communicative Language Teaching (CLT), which can make

the learning process engaging, communicative, and effective. Additionally, we believe it would be beneficial to supplement one's education with other approaches, such as Task-Based Language Learning and Computer-Assisted Language Learning (CALL), which can aid in the development of all skills.

References

1. Huseynzade, G. (2000). *Obuchenie rechevoy kommunikatchyy na inostrannom yazike*. Baku: Mutardjim, 316 s.
2. Kaisheng, H. (2007). Reconsideration on CLT in College English: Theory and Practice. *Canadian Social Science*, 3(1), p.87-90.
3. Brown, D., Abeywickrama, P. (2015). *Language Assessment: Principles and Classroom Practices*. New York: Pearson Education. <https://doi.org/10.1080/10627197.2010.530562>
4. Abe, E. (2013). Communicative language teaching in Japan: Current practices and future prospects: Investigating students experiences of current communicative approaches to English language teaching in schools in Japan. *English Today*, 29 (2), p.46-53. <https://doi.org/10.1017/S0266078413000163>
5. Hymes, D. (1971). Competence and performance in linguistic theory in R.Huxley, E.Ingram (eds.). *Language Acquisition: Models and Methods*. London: Academic Press.
6. Larsen-Freeman, D. (2001). *Techniques and principles in language teaching*. New York: Oxford University Press.
7. Littlewood, W. (2000). *Communicative Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Nunan, D. (1987). Communicative Language Teaching: Making it work. *ELT Journal*, 38(2), p.136-145. <https://doi.org/10.1093/elt/41.2.136>.

Received: 15.04.2023

Accepted: 17.06.2023

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/17-21>

Xatirə Xələfli

Azərbaycan Tibb Universiteti
tibb üzrə fəlsəfə doktoru
khalafli@mail.ru

Flora Tağıyeva

Azərbaycan Tibb Universiteti
tibb üzrə fəlsəfə doktoru
flora-tagiyeva@mail.ru

Vaqif Vəkilov

Azərbaycan Tibb Universiteti
tibb elmləri doktoru
vekilov.vaqif@inbox.ru

Cavanşir Rəhimov

Azərbaycan Tibb Universiteti
tibb üzrə fəlsəfə doktoru
javanshir rahimov@mail.ru

Dəstə Qasimova

Azərbaycan Tibb Universiteti
qasimova dasta@gmail.com

EPİDEMİOLOGİYANIN İNKİŞAFININ QISA TARİXİ

Xülasə

Məqalədə infeksiyon və qeyri-infeksiyon xəstəliklərin epidemiologiyasının tarixinə dair qısa məlumatlar verilmiş və son illər bu xəstəliklərin öyrənilməsi üzrə əldə edilən uğurlar və təcrübə paylaşılmışdır. Son illər bütün xəstəliklərin populyasiya səviyyəsində öyrənilməsinin ümumi prinsipləri və metodiki əsasları işlənib hazırlanmışdır. Bu məqsədlə epidemiologiya terminindən geniş istifadə olunur. Bakterioloji kəşflərdən sonra bir əsrlik inkişaf dövründə epidemiologiya - epidemik prosesin qanunauyğunluqlarını öyrənən bir elm kimi formalaşmışdır. Epidemiologiyanın epidemiya haqqında elm kimi formalaşması qədim təbabətin yaranması dövrü ilə eyni vaxta təsadüf edir.

İlkin olaraq epidemiologiya yoluxucu xəstəlikləri öyrənən elm kimi təşəkkül tapmışdır. Lakin sonralar burada istifadə edilən metodlar qeyri-infeksiyon xəstəliklərin öyrənilməsində də tətbiq olunmağa başlandı. Bunun nəticəsində «yoluxucu xəstəliklərin epidemiologiyası» və «qeyri-yoluxucu xəstəliklərin epidemiologiyası» anlayışı formalaşdı ki, onların hər ikisinin məqsəd və vəzifələri eynidir.

Açar sözlər: epidemiologiya, profilaktika, qeyri-yoluxucu xəstəliklər, diaqnostika, yoluxucu xəstəliklər, epidemioloji aspektlər, epidemioloji nəzarət

Khatira Khalafli

Azerbaijan Medical University
Doctor of Philosophy in Medicine
khalafli@mail.ru

Flora Taghiyeva

Azerbaijan Medical University
Doctor of Philosophy in Medicine
flora-tagiyeva@mail.ru

Vagif Vakilov

Azerbaijan Medical University
Doctor of Medical Sciences

Javanshir Rahimov

Azerbaijan Medical University
Doctor of Philosophy in Medicine
javanshir rahimov@mail.ru

Daste Gasimova

Azerbaijan Medical University
qasimova dasta@gmail.com

A brief history of the development of epidemiology

Abstract

The article provides brief information on the history of the epidemiology of infectious and non-infectious diseases and shares the achievements and experience of studying these diseases in recent years. In recent years, the general principles and methodological bases of studying all diseases at the population level have been developed. For this purpose, the term epidemiology is widely used. After the bacteriological discoveries, epidemiology was formed as a science that studies the regularities of the epidemic process during a century of development. The formation of epidemiology as a science about epidemics coincides with the period of the emergence of ancient medicine. Initially, epidemiology was formed as a science that studies infectious diseases. But later, the methods used here began to be applied in the study of non-infectious diseases. As a result, the concepts of "epidemiology of infectious diseases" and "epidemiology of non-infectious diseases" were formed, both of which have the same goals and objectives.

Keywords: *epidemiology, prevention, non-infectious diseases, diagnostics, infectious diseases, epidemiological aspects, epidemiological control*

Giriş

Epidemiologiya insanın yoluxucu xəstəliklərinin yaranması, yayılması və profilaktikası qanunauyğunluqlarını öyrənən elmdir. Onun maraq dairəsinə törədicinin təbiətdə saxlanması, kollektiv immunitetin formalaşması, insanların fəaliyyətinin infeksiyanın yayılmasına təsiri, yoluxucu xəstəliklərin təkamülü və yeni törədicilərin yaranması kimi məsələlər daxildir. Bəşəriyyət tarix boyu kütləvi, bəzən isə dağıcı yoluxucu xəstəliklərlə qarşılaşmışdır. Müəyyən illərdə insanların yoluxucu xəstəliklərdən ölüm göstəricisi 70%-ə çatmışdır. Yoluxucu xəstəliklərin vurduğu zərəri təsəvvürə gətirmək üçün təkcə onu demək kifayətdir ki, 1918-1919-cu illərdə grip pandemiyası dövründə dünyada 20 mln. insan məhv olmuşdur. İqtisadi cəhətdən geri qalmış, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ölümün səbəbləri içərisində əvvəlki kimi infeksiyaların xüsusi çəkisi yüksəkdir (Ağayev, Xələfli, Tağıyeva, 2022: 24).

İlkin olaraq epidemiologiya yoluxucu xəstəlikləri öyrənən elm kimi təşəkkül tapmışdır. Lakin sonralar burada istifadə edilən metodlar qeyri-infeksiyon xəstəliklərin öyrənilməsində də tətbiq olunmağa başladı. Bunun nəticəsində «yoluxucu xəstəliklərin epidemiologiyası» və «qeyri-yoluxucu xəstəliklərin epidemiologiyası» anlayışı formalaşdı ki, onların hər ikisinin məqsəd və vəzifələri eynidir. «Epidemiologiya» terminin bir çox tərifləri verilmişdir. Ən yaxşısı Last J.M. (1988) tərəfindən verilmişdir: «Epidemiologiya cəmiyyətdə xəstəliklərin baş verməsinin səbəblərinin və yayılmasının xüsusiyyətlərini öyrənən elm olub alınmış bilikləri səhiyyənin problemlərinin həll edilməsi üçün tətbiq edir» (Ağayev, Xələfli, Tağıyeva, 2022: 26).

Epidemiologiyanın epidemiya haqqında elm kimi formalaşması qədim təbabətin yaranması dövrü ilə eyni vaxta təsadüf edir. Epidemiya termini («Epi»-üzərində + «demos»-xalq) müəyyən ərazidə əvvəllər qeyd olunmayan yoluxucu xəstəliyin yaranması və artması kimi başa düşülür. Yoluxucu xəstəliklər haqqında dəqiq məlumata bizim eradan 4000-3000 il əvvəl rast gəlirik, ancaq yoluxucu xəstəliklərin əksəriyyətinin törədicilərinin insan bədəninə uyğunlaşması insanın şüurlu növ kimi (H.sapiens) yaranması vaxtına düşür. Qədim Misirdən qalmış papiruslarda b.e.ə. 3700-3710-cu illərdə təbii çiçəyə oxşar xəstəliyin olması haqqında qeydlər vardır; cüzam xəstəliyi

haqqında ilk məlumatlar orada b.e.ə. 3000-2500-cü illərdə verilmişdir. Yoluxucu xəstəliklərin yaranma səbəbi ilkin olaraq bir çox qədim dövlətlərdə din ilə əlaqələndirilirdi. Epidemiyə allahın qəzəbi kimi şərh edilirdi və onun qarşısının alınmasının qeyri-mümkün olmasına inam yaradılırdı. Bizim eradan əvvəl 1120-ci ildə Misirdən köçürülmüş yəhudilər arasında taun epidemiyası haqqında qədim dini sənədlərdə qeydlər vardır. Taun xəstəliyinin siçovullarla əlaqəsi haqqında qədim hindlilərin müqəddəs kitabında məlumat verilərək göstərilir ki, əgər «damdan siçovul düşüb ölürsə, bu, taunun yaxında olmasını göstərir». Bir çox yoluxucu xəstəliklər haqqında ilk məlumatlara Hippokratın əsərlərində (b.e.ə. 460-377-ci illər) («Hava, su, yer», «Epidemiyalar», I-VII kitablar və s.) rast gəlik (Ağayev, Xələfli, Tağıyeva, 2022: 28).

«Epidemik konstitusiya («miazmatik») nəzəriyyəsi ilə Hippokrat b.e.ə. 460-377-ci ildə «Epidemiologiya» terminini təbabətə gətirmişdir. O, bu terminlə bu və ya digər ərazilərdə bir sıra epidemiyaların inkişaf etməsini izah etmişdir. Alim epidemiyaları iqlim, davranış, atmosfer və digər təsirlərlə əlaqələndirmiş, həmçinin onların müxtəlif təbii hadisələrdən: vulkan püskürməsi, daşqınlar və s. asılı olaraq baş verdiyini söyləmişdir.

Orta əsrlərdə yoluxucu xəstəliklərin geniş yayılmasına baxmayaraq epidemiyaların öyrənilməsində yenilik qeydə alınmır. Dindarlar bu sahədə yeni fikirlərin əmələ gəlməsinin qarşısını alaraq qədim dövrlərdə tətbiq olunan tədbirlərin həyata keçirilməsinə maneçilik törədirdilər. İntibah dövründə (XIV-XV əsr) körkəmli İtalyan həkimi, astronomu Ciralamo Frakastro (1478-1553) öz kitabında («kontagiyalar, kontagioz xəstəliklər və onların müalicəsi») ilk dəfə epidemik xəstəliklərin yaranması və inkişafı haqqında nəzəriyyə yaratmağa cəhd göstərmişdir. 1546 il-cı ildə yazılmış bu kitabda o, dahi uzaqgörənliklə yoluxucu xəstəliklərdə (təbii çiçək, taun, qızılca, quduzluq, cüzam və s.) canlı törədicilərin əhəmiyyətini göstərərək qeyd edir ki, onlar artmaq qabiliyyətinə malikdirlər. Onlar xəstənin əşyaları ilə birbaşa təmasda olduqda, hətta hava vasitəsilə yayılırlar. Sonralar, sənaye inqilabı dövründə (XVI-XVIII əsrdə) epidemiologiyanın sərbəst tibb elminə çevrilməsində rol oynayan təbiət elmində yerinə yetirilən elmi işlərin sayı artdı (Ağayev, Xələfli, Tağıyeva, 2022: 24). Həmin dövrdə yaranmış əlverişli şərait yeni bir elmin - bakteriologiyanın meydana gəlməsinə, bu da öz növbəsində bütün tibb elminin, eləcə də yoluxucu xəstəliklərlə mübarizə sahəsində elmi və təcrübi fəaliyyət imkanına malik bir elmin – epidemiologiyanın tərəqqisinə təkan verdi. O dövrün alimləri arasında yoluxucu xəstəliklərin təbiətini izah edən biri-birinə zidd iki fikir tərəfdarları mövcud idi: 1) miazmatiklər, 2) kontagionistlər.

Birincilər (miazmatiklər) hesab edirlər ki, epidemiyanın əmələ gəlməsi iqlimdən asılı olan atmosferin «epidemik konstitusiyalar»ının dəyişməsindən asılıdır. Müəyyən şəraitlərdə «zərərli başlanğıc» (miazmalar) torpaqda artır, havaya yayılaraq insanları yoluxdurur və xəstəlik əmələ gətirirlər. Təbabətdə bu istiqamətin tərəfdarı məşhur ingilis həkimi Tomas Saydenham (1524-1689) idi. O, yoluxucu xəstəliklərin müalicəsi ilə məşğul olarkən qızılca, göyöskürək, təbii çiçək, vəba, skarlatina, malyariya və başqa yoluxucu xəstəliklərin geniş təsvirini vermişdir (Ağayev, Xələfli, Tağıyeva, 2020: 122). Saydenxam «Epidemik konstitusiya» və ya miazmatik-kontagioz nəzəriyyədə (1624-1639) göstərmişdir ki, epidemik xəstəlikləri törədən «başlanğıc» amil çürüyən maddələrdə əmələ gəlir. Bu nəzəriyyə «mikrobların özbaşına yaranması» haqqında olan baxışlarla birlikdə və epidemiyaların «konstitusional» təbiətini etiraf edən «epidemik konstitusiya» nəzəriyyəsinə tamamlayaraq xəstəliklərin yaranmasında, yoluxmuş şəxslər və çirkli əşyalar vasitəsilə ötürülməsində onların rolunu təsdiq etmişdir. Miazmatik kontagioz nəzəriyyə XIX əsrin sonuna qədər hökm sürmüşdür.

İkincilərin (kontagionistlər) fikrincə, xəstəlik xəstənin bədənində artan «kontagiyaya» və xarici mühitə ifraz olunan canlılar (kontagiyalar) tərəfindən törədilir. Bu fikrin müəllifi görkəmli rus həkimi Danilo Samoyloviç idi (1744-1805).

Epidemiologiyanın inkişafında ingilis həkimi E.Cenner (1749-1823) tərəfindən inək çiçəyi ilə insanların peyvənd edilməsi faktının böyük köməyi oldu. Bununla yanaşı XIX əsrin ikinci yarısında L.Paster (1822-1825), İ.İ.Meçnikov (1845-1916), R.Kox (1843-1910), D.İ.İvanovskinin (1864-1920) apardığı elmi işlərin sayəsində mikrobiologiyanın sürətlə inkişaf etməsi yoluxucu xəstə-

təliklərin epidemiologiyasında hazırda mövcud olan müasir fikirlər təsdiq edildi (Ağayev, Xələfli, Tağıyeva, 2022: 26).

Epidemik xəstəliklərin səbəbi – canlı orqanizmlərdir (contagium virum) - onun tərəfdarları belə hesab edirdilər ki, həmin orqanizmlər xəstələrdən sağlam şəxslərə ötürülür (Bhopal, 2003: 127). Bu məlumatlara b.e.ə. 430-cu ildə baş vermiş «öldürücü xəstəliyin» təsvirində rast gəlmək olar. Bioloji amillər nəzəriyyəsi ilk olaraq toyuq vəbasının, doğuşdansonrakı qızdırmanın, irinli abseslərin, osteomyelitlərin törədiciilərini aşkar edən L.Paster yoluxucu xəstəliklərin: məsələn, qayıdan yatalağın (1873), cüzamın (1874), qarın yatalağının (1880), vərəmin, manqo (1882), vəbanın, difteriyanın, tetanusun (1883-1884), bruselyozun (1886), taunun (1894), botulizmin, dizenteriyanın və s. mikrob təbiətli olmasını sübuta yetirən faktlar gətirmişdir. Bəzən belə hesab edirlər ki, bakteriologiyada baş vermiş kəşflər epidemiologiyada da inqilaba səbəb olmuşdur (Gordis, 1996: 25). Ancaq bu, tək epidemiologiyanın deyil, bütünlüklə təbabətin nailiyyəti idi. İnkişaf edən yeni tibb elmin - bakteriologiyanın təsiri altında yoluxucu xəstəliklər haqqında təlim işlənilib hazırlandı. Həmçinin yeni tibb elmləri: immunologiya, yoluxucu xəstəliklərin klinikası meydana gəldi (Murray, 1997: 1498).

Epidemiologiyanın canlanması yeni tibb elmlərinin müvəffəqiyyətləri sayəsində baş verdi. Bu müvəffəqiyyətlər XX əsrin görkəmli alimlərindən olan D.K.Zabolotni (1866-1929), L.V.Qromaşevski (1887-1980), V.A.Başenin (1882-1978), Y.N.Pavlovskinin (1884-1969) apardığı işlərin nəticəsində qazanılmışdır. D.K.Zabolotni sovet epidemiologiyasının banisidir, ilk «Epidemiologiyanın əsasları» (1927) kitabının müəllifidir. Epidemiologiyanın sonrakı inkişafı bir neçə onilliklər ərzində 3 məktəbin rəhbərləri L.V.Qromaşevski, V.A.Başenin və Y.N.Pavlovskinin adları ilə bağlıdır (Osipov, 2004: 56). L.V.Qromaşevski - epidemiologiyanın inkişafının qeyri-ənənəvi yolunun tərəfdarı idi. Onun əsas müayinə üsulu yoluxucu xəstəlikləri öyrənən biliklərin sintezidir. Burada epidemiologiyanın sintetik rolu öz əksini tapmışdır (Ağayev, Xələfli, Tağıyeva, 2022: 24). Müəllif epidemiya məfhumunu yoluxucu xəstələnmə ilə məhdudlaşdırır və onu 2 hissəyə bölür:

a) dar mənada «epidemiya» məfhumu epidemiyanın əvvəlki təyinatına uyğundur, b) bununla yanaşı, epidemiyanı geniş mənada və ya epidemik proses anlayışı kimi izah edir. O, həmçinin epidemiologiyayı nəinki epidemiyalar haqqında elm kimi (dar mənada), eləcə də epidemik proses və onun bütün təzahürləri (yoluxucu xəstəliklərin epidemiyalarından tutmuş tək-tək xəstələnmələrə qədər) haqqında elm kimi müəyyən edir.

V.A.Başenin epidemiologiyaya ənənəvi baxımdan yanaşmışdır: o, yoluxucu xəstəliklərin baş verməsinin və yayılmasının qanunauyğunluqlarını aydınlaşdırmaq üçün xəstəliklərin səviyyəsini, quruluşunu və hərəkətini öyrənmişdir. Alim epidemiologiyayı yalnız yoluxucu xəstəliklərlə məhdudlaşdırmırdı. Y.N.Pavlovski epidemiologiya ilə parazitologiyanın kəsişdiyi sahədə epidemioloji müayinəni inkişaf etdirdi. O, əsas diqqətini mənbəyi vəhşi heyvanlar, keçiricisi buğumayaqlılar olan yoluxucu xəstəliklərə cəlb etmişdir (Ağayev, Xələfli, Tağıyeva, 2022: 28).

Nəticə

XX əsrin aparıcı epidemioloqlarından sayılan V.D.Belyakov yoluxucu xəstəliklərin epidemiologiyasını əhəlinin ayrı-ayrı qruplarının xəstələnməsinin qarşısının alınması, ümumi əhəlinin xəstələnmə göstəricilərinin azaldılması və ayrı-ayrı infeksiyaların ləğv edilməsi üzrə nəzəri, metodik, təşkilati və praktik biliklərin, metodların və vasitələrin sistemi kimi müəyyən etmişdir (Gordis, 1996).

Xaricdə epidemiologiya – konkret populyasiyaların sağlamlığını və xəstələnmə vəziyyətlərinin paylanmasını, həmçinin onları şərtləndirən amilləri öyrənən və əldə olunmuş bilikləri patoloji hallarla mübarizədə tətbiq edən elm kimi təyin edilir (Oxford Textbook of Public Health, 2002: 12). Beləliklə, xaricdə epidemiologiya həm yoluxucu, həm də somatik xəstələnməni öyrənən elm kimi nəzərdən keçirilir. Son onillikdə bir çox tibb elmlərində populyasion yanaşma məfhumu qəbul edilmişdir. Bunun nəticəsində qeyri-yoluxucu xəstəliklərin epidemiologiyası anlayışı meydana gəldi. Bu, bir çox elmi mübahisələrə səbəb oldu. Lakin həyat özü bu məsələni həll etdi və epidemiologiya termini yeni, daha geniş mənada tibb elmi və təcrübəsinə daxil oldu. Epidemiologiyanın ümumtibb elm olması bir daha təsdiq edildi.

Ədəbiyyat

1. Ağayev, İ.Ə., Xələfli, X.N., Tağıyeva, F.Ş. (2022). Epidemiologiya (Milli rəhbərlik). Bakı.
2. Ağayev, İ.Ə., Xələfli, X.N., Tağıyeva, F.Ş. (2022). Qeyri-infeksiyon xəstəliklərin epidemiologiyası. Bakı.
3. Ağayev, İ.Ə., Xələfli, X.N., Tağıyeva, F.Ş. (2020). Azərbaycanda infeksiyon xəstələnmənin yekun göstəricilərinin qiymətləndirilməsi. Azərbaycan Tibb Jurnalı.
4. Bhopal, R. (2003). Concepts of Epidemiology. NY: Oxford University Press.
5. Murray, C.J., Lopez, A.D. (1997). Alternative projections of mortality and disability by course 1990-2020: Global burden of disease study. Lancet.
6. Osipov, S.G. (2004). Cooperation between HPH and schools: The Russian experience with Health Promotion for Children and Youth. 12 th International Conference on Health Promoting Hospitals.
7. Gordis, L. (1996). Epidemiology. Philadelphia: Saunders.
8. Oxford Textbook of Public Health. (2002). In Detels, J.McEwen, R.Beaglehole, H.Tanaca. Oxford University Press.

Göndərilib: 10.03.2023

Qəbul edilib: 03.05.2023

Günəl Vəliyeva
Milli Aviasiya Akademiyası
gvaliyeva@naa.edu.az

UCQAR KƏNDLƏRDƏ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ YARANAN ÇƏTİNLİKLƏR

Xülasə

Dil bizim fikirlərimizi, hiss və emosiyalarımızı ifadə etməyin əsas vasitələrindən biridir. Müasir dünyada dillərin istifadəsi haqqında düşündükdə qətiyyətlə demək olar ki, ingilis dili hal-hazırda dünyada ən çox istifadə olunan dillərdən biridir. Bu dil Azərbaycanda da təhsilin müxtəlif pillələrində ikinci dil kimi tədris edilməkdədir. Şəhər məktəblərindən fərqli olaraq, ucqar məktəblərdə şagirdlər xarici dilin öyrənilməsində böyük çətinliklərlə üzləşirlər. Bunun başlıca səbəbi isə sözügedən məktəblərdə müəllimlərin ingilis dilinin tədrisinə müasir yanaşma və metodikalardan xəbərsiz olması, siniflərdə tələblərə cavab verən tədris materiallarının çatışmazlığıdır. Kurrikulumlar ucqar məktəblərdə təhsil alan şagirdlərin bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün tələblərə uyğun tərtib edilsə də, statistikaya əsasən, şəhərdə və kəndlərdə təhsil alanların dil səviyyələri arasında böyük fərq var. Bu məqalə ucqar ərazilərdə şagirdlərin fəaliyyətinə təsir edən amillərdən və ingilis dilinin tədrisi zamanı yaranan çətinliklərdən bəhs edir.

Açar sözlər: ingilis dili, ucqar ərazilər, təhsil, öyrənmə və öyrətmə, səriştə

Günəl Vəliyeva
National Aviation Academy
gvaliyeva@naa.edu.az

Challenges of teaching english in rural areas

Abstract

Nearly all the schools in Azerbaijan teach English, even those in the country's rural areas, which is crucial to the country's educational system. Therefore, it appears that the educator, students, and facilities are related to the challenges in rural locations. Therefore, the purpose of this essay is to (1) identify the difficulties faced by teachers when instructing English in rural areas and (2) discuss the contributing causes. According to the findings, teachers faced several difficulties related to student motivation, the curriculum, teaching materials and media, student competency, teacher development, and parental support. Furthermore, this research will aid in the professional development of rural teachers.

Keywords: english language, rural areas, education, learning and teaching, competency

Introduction

In today's society, English has become the international language which is being widely used all over the world as it serves the language of business, language of diplomacy, language of science and technology and language of finance and commerce in this era of globalization. In view of the growing importance of English, learning English is definitely essential in order to explore knowledge globally and to improve one's competencies in the globalizing world. English is perceived to be very crucial not only for future study and employment, but also to boost one's confidence and widen their social circle through communication with the global citizens (Zefran, 2020: 27). Therefore, it is utmost important for learners or students to be aware of the significance of learning and mastering the language of international communication to expose themselves to more opportunities, upgrade their social mobility and increase their competitiveness in facing the globalizing world. In order to increase English Language competence among students, it is imperative to note that English Language teachers play a crucial role in increasing students'

awareness about the significance of learning English as well as giving them guidance, motivation and encouragement along their language learning journey.

Teaching English as a Foreign Language (TEFL) is the practice of teaching English to students who do not speak English as their first language. TEFL is often taught in the student's own country, either in the public school system or in private schools. TEFL teachers might be native or non-native English speakers. The end objective of English courses in schools is to prepare students to speak English in the age of globalization. For the time being, teaching English is more than a commodity since English is recognized as a global communication tool. Teachers are also characterized as professionals who can give students knowledge that will help them grow, recognize, and gain abilities that will assist them to face future obstacles.

Rural is defined as an area marked by isolation in several ways, including significant distance from cities, services, and low population density. Furthermore, du Plessis (Plessis, 2014: 56) mentions several regional characteristics rural areas according to UNESCO 2005, such as rural distances that are generally far from urban centers; unsupportive topographical conditions, such as road conditions, bridges, and so on; access to various information technologies is very limited; and transportation infrastructures such as buses, taxis; access to services and facilities such as electricity, water, sanitation; health, education, and so on. Rural regions are distinguished by common living conditions, lifestyles, and cultural trends. The characteristics (cultural and natural heritage) that have been so carefully maintained in the countryside are being passed on to a modern and highly urbanized individualistic culture. As a result, rural regions as a location to live are becoming increasingly appealing to the metropolitan population. Another characteristic fundamental feature of rural regions is that they are remote from cities and have traditional agricultural management. When considering rural development, difficult access to quality education, healthcare, and other important services becomes an unsolved issue.

Shikalepo (Shikalepo, 2019: 83) state that some challenges faced by teachers in rural area. For example, teachers do not have enough time, limited teachers training and teaching technique/strategy in teaching English, there is a dearth of educated and competent English teachers, and there are insufficient facilities. Teacher training also constituted a danger to teaching student teachers about place-based challenges in rural surroundings, as the majority of students graduating from teacher training institutes are insufficiently taught and equipped to live and teach in rural regions. It can be observed that in many countries, improving teacher training and reforming the rural education curriculum has become a basic strategy to rural education reform.

The shortage of English Language teachers has always been a persistent problem faced in English Language education in rural schools. Many English Language teachers are reluctant to teach in rural schools due to several reasons such as low welfare and being underpaid. The lack of English Language teachers in rural schools has caused teachers who are not expert in English resort to teaching English. Their lack of profession and experience in teaching English has negatively impacted the academic performance of English Language among rural students. It is noteworthy that many English Language teachers in rural schools struggle to teach English given their lack of quality and professional trainings. One of the main obstacles pertaining to insufficient professional development among English Language teachers is the inability to use effective teaching strategies, methods or approaches in teaching English to rural students which is liable for rural students' limited competence in English Language. Without the knowledge and skills regarding to lesson preparation and teaching methodologies, it is deemed difficult and challenging to teach English to rural students especially when it comes to teaching the four English Language skills (Milon, 2016: 32).

English Language education in rural settings is characterized as disadvantaged due to inadequate facilities and infrastructure to support teaching and learning of English Language. According to Garder (Garder, 2006: 182), some rural schools are supplied with basic facilities and equipment but they could not be fully utilized given the challenges in accessing to electricity. Other than that, it is found that many facilities and equipment in rural schools are in poor condition or can

no longer be used. In addition to that, the lack of internet access has been one of the prominent issues faced by English Language teachers in English Language education which amounts to difficulties in getting access to various kinds of interesting teaching and learning materials. The shortage of teaching aids and instructional materials has posed a great challenge to enhancing the process of English Language teaching and learning. For example, the shortage of English books and materials. Many English textbooks or printed books are the old editions which are not related to the current English curriculum. The lack of supports from schools and administrators in providing necessary teaching resources has also significantly slackened English Language teachers' motivation in teaching English and affected the efficiency and efficacy of English Language education in rural settings.

Rural schools should not be deprived of offering quality English education due to the global expansion of languages. The need for English for rural students in order to excel in life and stay up with technological advancements. English language educational facilities in rural areas continue to be a challenge for English teachers to satisfy the expectations of the curriculum. The curriculum idea is extremely difficult to implement in the classroom. This is owing to the students' poor health and insufficient facilities to facilitate its implementation. According to the interviews, English teachers believe that their schools' facilities/resources are insufficient to meet their demands. Their teaching and learning processes are sometimes hampered by inadequate facilities. One of the schools visited for this investigation had only one book for teachers. When teachers assign homework to students, they must rewrite the homework in their books. In the teaching and learning process, this becomes a difficulty. Furthermore, based on the interview, a teacher at one school believed that the information in the government-supplied book was inappropriate for rural schools. He also stated that developing content was challenging owing to a lack of resources.

The issue of students' limited competence in English is prevalent in rural areas which is inevitably related to minimal language exposure (Brown, 2000: 56) and this would lead to countless issues and challenges in teaching English among them. English Language is only used during English lessons, but not outside the classroom and thus, rural students rarely get the opportunities to practice the language in their daily life which results in low level of English proficiency among rural students. Students are poor in mastering the four English Language skills: listening, speaking, reading and writing. Besides that, students' limited vocabulary mastery has rendered them to difficulties to understand English Language. Moreover, rural students are also found to have problems in pronouncing and memorizing English vocabularies. The strong first language interference among rural students are liable for students' appalling behavior towards English Language which results in their lack of interest and motivation in learning English.

Based on the quotations, it is possible to deduce that English teachers experience challenges due to their students' limited English vocabulary. This inhibits students' comprehension of the material because vocabulary is essential for developing all language abilities. According to Quist (Quist, 1991: 128), vocabulary is one of the domains of knowledge in language that is highly essential for the success of language learning since individuals cannot utilize the structure and function of language without vocabulary. As a result, students' lack of vocabulary knowledge prevents them from participating effectively in class.

Based on the statement above, it is apparent that good training is required for the development of teaching abilities in order to become a creative and innovative teacher. English teachers found themselves teaching English to students, particularly those from rural areas, without proper English training. Teachers may struggle to properly implement teaching strategies if they simply have minimal training in theory and practice. Teachers also face challenges when applying the theory given during training to be applied to teaching and learning activities (Gardner, 1985: 376).

It has also been a great concern over the lack of parental support in English Language education in rural areas. It is believed that parents' educational background has an impact on their children's English Language education in rural schools. Many rural parents are not educated and therefore, they are not acquainted with the importance of learning English. Consequently, they are less

supportive towards English Language education. Low socioeconomic status among rural families has brought about poverty and financial difficulties, exacerbating the issue of English Language education among rural students. Parents are found to be financially burdened to provide their children with learning resources and educational materials which hinders the learning of English. Owing to poor economic condition in many rural families, many parents do not have enough time and motivation to supervise their children's learning due to prolonged hour of working. Other than that, the lack of parent-teacher communication has instigated parents to be unaware of their children's performance and attitude in schools (Cheng, Yunus, Mohamad, 2016: 226), making it hard to monitor their children's learning progress and behavior.

Conclusion

Since English is the foreign language to the people of Azerbaijan, students of our country find it complex task in their education. It is a matter of great sorrow that effective implementation of English curriculum is still far away. Especially in rural areas of Azerbaijan, English is yet the matter of fear for students. Urban students are comparatively adroit in English language because school teachers are skilled in English language teaching and they get support from parents and house tutors. But in rural areas, most of the parents are not educated and unable to spend money for private tutor. If teachers become qualified and conscious to teach students, it will be helpful for rural students to learn English effectively. To emancipate the fear of English language learning among the rural students and to achieve the curriculum goals and objectives, government and non-government organization, whose are trying to improve English language skills of area students, should take some short and long terms plan by considering existent condition of English language learning and the prevailing problems which are hindrances for implementing English curriculum.

References

1. Zefran, M. (2020). Perceived Importance of English and Its Connection to Learning Motivation Perceived Importance of English and Its Connection to Learning Motivation and Foreign Language Anxiety. December.
2. Plessis, D., Anna, E., Gillies, Robyn, M., Carroll, A. (2014). Out-of-field teaching and professional development: a transnational investigation across Australia and South Africa. *International Journal of Educational Research*, 66, p.90-102.
3. Shikalepo, E.E. (2020). Attributes underlying learner performance in rural schools: The perspectives of rural school teachers in Namibia. *International Journal of Multidisciplinary Education and Research*. Accepted, p.6-11.
4. Milon, R.K. (2016). Challenges of Teaching English at the Rural Primary Schools in Bangladesh: Some Recommendations. *ELK Asia Pacific Journal of Social Science*, 2(3).
5. Garder, R.C. (2006). The social educational model of second language acquisition: A research paradigm. *EUROSLA Yearbook*, 6 (1), p.237-260.
6. Brown, H.D (2000). *Principle of Language Learning and teaching*, New Jersey, NY: Mcgraw-Hill.
7. Quist, D. (2000). *Primary teaching methods*. London: Macmillan.
8. Gardner, R.C. (1985). *Social Psychology and Second Language learning: The Role of attitude and motivation*. London: Edward Arnold Publishers.
9. Cheng, L., Yunus, M., Mohamad, M. (2016). Issues Contributing To Low Performance of English in a National School in Song, Sarawak. *Proceedings of The ICECRS*, 1 (1), p.499-510.

Received: 08.03.2023

Accepted: 27.05.2023

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/26-31>

Emil Ağayev

ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci

emilaghayev93@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-9354-0839>

VIII SİNİF TƏSVİRİ SƏNƏT DƏRSLİYİNDƏ QƏRBİ AVROPA İNCƏSƏNƏTİNİN TƏDRİS METODİKASI

Xülasə

Formalaşmaqda olan şagirdin hərtərəfli inkişafında estetik zövqün də formalaşması əsasdır. Hər bir təsviri sənət dərsliyinə diqqət yetirsək müxtəlif mövzuların şərh, rəssamların yaradıcılığının təhlili ön planda dayanır. Təsviri sənət dərsliyində xüsusilə geniş yer ayrılan mövzulardan biri Qərbi Avropa incəsənətidir. Şagirdlər bu mövzuları öyrənməklə həm də dünyagörüşünü artırır. Bu məqalədə VIII sinif təsviri sənət dərsliyində mühüm yer tutan mövzulardan Qərbi Avropa incəsənətinin ən məşhur cərəyanları və görkəmli nümayəndələri haqqında məlumatların şagirdlərə öyrədilməsi metodikası təhlil edilir.

Açar sözlər: Azərbaycan, təhsil, orta məktəb, təsviri sənət, dərslik

Emil Ağayev

Azerbaijan State Pedagogical College under ADPU

emilaghayev93@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-9354-0839>

Teaching methodology of Western European art in VIII class fine art textbook

Abstract

The formation of aesthetic taste is also essential in the comprehensive development of the emerging student. If we pay attention to each fine art textbook, the interpretation of various topics and the analysis of artists' creativity are in the foreground. One of the subjects that is given a particularly large space in the fine arts textbook is Western European art. By studying these topics, students also increase their worldview. In this article, the method of teaching students information about the most famous trends and prominent representatives of Western European art, among the topics that occupy an important place in the VIII class fine art textbook, is analyzed.

Keywords: Azerbaijan, education, secondary school, fine art, textbook

Giriş

Orta məktəblərdə şagirdlərdə estetik zövqün inkişafında təsviri sənət fənninin mühüm rolu vardır. VIII sinif təsviri sənət dərsliyində mühüm yer tutan mövzulardan biri də Qərbi Avropa incəsənətinin ən məşhur cərəyanları və görkəmli nümayəndələri haqqında məlumatların şagirdlərə öyrədilməsidir.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi.

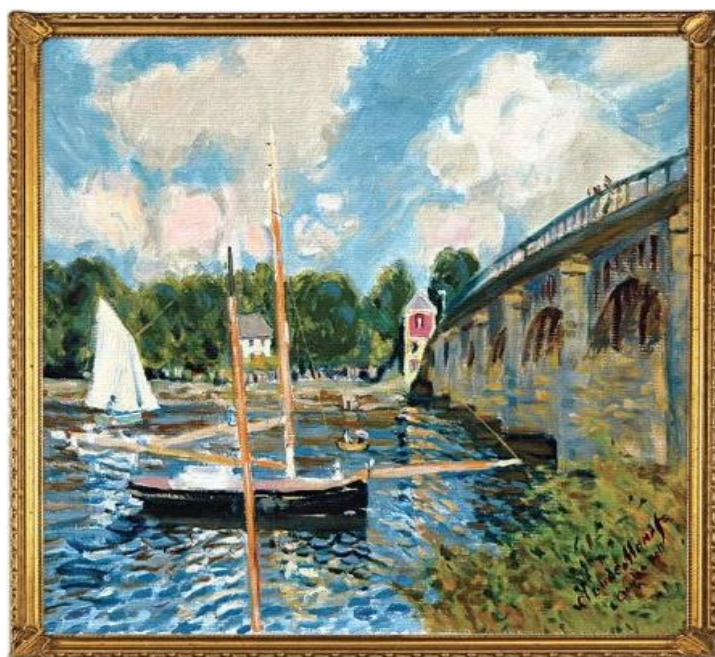
VIII sinif şagirdləri “İmpressionizm: təəsüratların poeziyası” mövzusunda yeni bir cərəyanın inkişaf tarixi və görkəmli nümayəndələri haqqında məlumat öyrənirlər. İlkin olaraq şagirdlərin XIX əsrin ortalarında rəssamların emalatxanalarda, studiyalarda insan, mənzərə və ya tarixi hadisələr mövzusunda əsərlər yaratması, sonralar isə rəssamların rəngkarlıqda yaradıcılıq zamanı yeni yanaşma və metodlardan istifadə etməyi diqqətinə çatdırılır (Axundzadə, 2011: 233). Dərslikdə impressionistlərin dəyişən mühitdə işıq və rəng keçidinin bütün məqamlarını dəqiqliklə təsvir etməsi xüsusilə vurğulanır. Parisdə keçirilən sərgidən sonra bu rəssamları impressionistlər adlandırdılar.

Bu söz onların yaratdığı əsərlərə çox uyğun gəlirdi, çünki rəssamlar bilavasitə gördüklərindən aldıkları təəssüratları təsvir edirdilər. Bütün bu fikirləri şagirdlər əsərlər üzərində izləyirlər (Ağayev, 2023: 30).

İLL 1. Klod Mone “Təəssürat. Doğan günəş”

Dərslərdə impressionizm dövrünün görkəmli sənətkarlarından biri fransız rəssamı Klod Monenin işıq və rəngə vurgunluğu onun çoxillik tədqiqat və eksperimentlər aparması diqqətə çatdırılır. Xüsusilə təbiətin çox sürətlə, bir anda dəyişən çalarlarını kətan üzərinə köçürmək istəyi onun əsas məqsədi idi. Klod Mone Sena çayı boyunca, ona emalatxananı əvəz edən qayıqla hərəkət edirdi. O, hava şəraitindən asılı olaraq daim dəyişən rənglərin ötürü təəssüratlarını təsvir etməyi qarşısına başlıca məqsəd qoymuşdu. Şagirdlər “Ruan kilsəsi” silsiləsində rəng dəyişkənliyini xüsusilə izləyirlər (Məmmədli, 2023: 183).

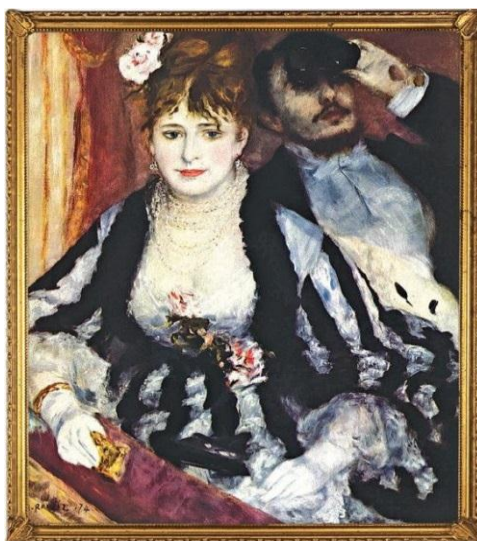
İLL 2. Klod Mone “Arjanteydə körpü”

“Eduard Mane:impressionizmdə natürmort” mövzusunda XVII əsrdən etibarən natürmortun Avropada müstəqil janr kimi meydana çıxması, daha parlaq və dərin məzmunu ilə Flandriya və Niderlandda çiçəklənərək inkişaf etməsi barəsində məlumat verilir. Realist üslubda yaradılmış natürmort öz inkişafını böyük fransız impressionisti Eduard Manenin yaradıcılığında tapmışdır. Manenin natürmortlarında kompozisiyanı sadələşdirmək üçün əşyaların sayını azatması, o dövr sənətkarlarının çox sevdiyi hədsiz yüklənməyə və yaxud süni yaradılmış mürəkkəbliyə onun yaradıcılığında izlənilməməsi şagirdlərin diqqətinə çatdırılır (Kərimov, 2007).

İLL 3.Eduard Mane “Yasəmən dəstəsi”

VIII sinif təsviri sənət dərslərində Ogüst Renuarın yaradıcılığında məişət janrının sonrakı inkişafı, sənət əsərləri ilə təhlil edilmişdir. XIX-XX əsrlərdə məişət janrında yeni xüsusiyyətlər yer alır: kəskin xarakterli, müxtəlif hadisələrin və psixoloji durumların təsvirinə maraq artır, sənətkarlar əbədi məişət sirlərini açmağa cəhd edirlər. Dünyanın şən, şux qavranılması bütövlükdə bütün impressionizmə xas olan cəhət kimi vurğulanır, bunun da Ogüst Renuarın yaradıcılığında mühüm cəhət kimi daha aydın nəzərə çarpması haqqında fikirlərə xüsusi yer ayrılmışdır (Agayev, 2023: 42).

İLL 4.Ogüst Renuar “Loja”

“Ogüst Roden: heykəltəraşlıqda hərəkət və emosiya” mövzusunda Rodenin əsərlərində bilərəkdən natamamlığa yol verməsi onun haqqında impressionist texnikasını heykəltəraşlıqda tətbiq etmiş ilk sənətkar kimi danışılması barəsində mühüm məlumat verilir. Rodenin heykəltəraşlığa gətirdiyi ən parlaq nümunə “Mütəfəkkir” əsəri xüsusilə vurğulanır. Cilalanmış bürünc heykəlin çapılmış səthindəki qabarıq hamarlıqlar və qırıqlar özündə daim dəyişən parıltını əks etdirir (VIII sinif təsviri incəsənət dərslisi, 2019: 96). Roden üçün heykəltəraşlıqda hərəkət, həyatın əsas ifadə forması olması, heykəlləri üçün daha bir emosionallıq, qəhrəmanlarında məhəbbət, ağrı, çarəsizlik kimi güclü emosiyaların hiss edilməsi və o, bu vəziyyətlərin real, inandırıcı təsvirinə nail olunması barəsində mühüm məlumatlar şagirdlərin diqqətinə çatdırılır.

İLL 5. Ogüst Roden “Mütəfəkkir”

Dərslərdə həmçinin özünəməxsus parlaq yaradıcılıq üslubu ilə seçilən Vinsent Van Qoqun rəngkarlıqda öz fərdi tərzini haqqında da geniş məlumatlar verilmişdir. Van Qoqun yaradıcılığı Avropa mədəniyyəti tarixində mürəkkəb keçid dövrünü əks etdirir. Onun yaradıcılığı həyata, sadə, zəhmətkeş insana alovlu, çılğın məhəbbətlə doludur. Van Qoqun əsərlərindəki özünəməxsus yaradıcılıq ehtirası, onun ani ifadə qüvvəti və faciəvi coşğunluğu şagirdlərdə maraqlı oyadır (VIII sinif təsviri incəsənət metodik vəsait, 2015: 96).

İLL 6. Vinsent Van Qoq “Kəsilmiş dörd günəbaxan”

VIII sinif şagirdləri Pol Qogenin yaradıcılığı haqqında mühüm məlumat öyrənirlər. Simvolizm və modern üslubuna yaxın, postimpressionizmin əsas nümayəndələrindən olan Pol Qogen sintetik ümumiləşdirmələrdən, rəng və xətlərin sadələşdirilməsindən məharətlə istifadə edirdi. O, sağlığında şöhrət tapıb çox məşhur olmasa da, postimpressionizmin tanınmış sənətkarları onu yüksək qiymətləndirirdilər (8).

“Anri Matis: rəngkarlıqda dekorativlik, forma və rəng” mövzusunda ilk növbədə şagirdlərə Parisin rəsm salonlarının birində tanınmış rəssamların əsərləri ilə yanaşı, Anri Matisin də “Yaşıl şlyapalı qadın” əsərinin nümayiş etdirilməsi diqqətə çatdırılır. Portretdən tamaşaçıya yanakı əyləmiş hündür şlyapalı qadın baxır. Onun asimmetrik üz cizgiləri “vəhşi” boyalarla çəkilmişdir. Təsvir real insana o qədər oxşamırdı ki, onun eybəcər görünməməsi mümkünsüz idi. Bu əsər qalmaqallı gurultu qopardı və fovizmin təməlini qoydu. VIII sinif şagirdləri fovizm cərəyanının tarixi və nəzəri əsasları haqqında mühüm məlumat öyrənirlər (9).

İLL 7. Anri Matis “Şlyapalı qadın”

Nəticə

“VIII sinif təsviri sənət dərslində Qərbi Avropa incəsənətinin tədris metodikası” mövzusunun əsas nəticələri aşağıdakılardır:

- XIX və XX əsrdə Qərbi Avropada məşhur olan cərəyanlar və görkəmli nümayəndələrinin əsərləri təhlil edilir.
- Şagirdlər əsərlərdə rəng, obraz və süjet həllini təhlil edir.

Ədəbiyyat

1. Axundzadə, L. (2011). “XX əsr dünya təsviri incəsənəti”. Bakı, 233 s.
2. Agayev, E. (2023). Methodology of teaching historical events and heroic themes in the eighth class fine arts textbook”. “9th International congress on humanities and social sciences in a changing world”. April 8-10. Turkey: Izmir, p.416-419.
3. Məmmədli, R. (2023). “XX əsr Qərbi Avropa incəsənəti. Bakı, 183 s.
4. Kərimov, Y. (2007). “Təlim metodları”. Bakı.
5. Agayev, E. (2023). “Methodology of teaching the creativity of Azerbaijani artists in the eighth class fine arts textbook”. 3rd International “Artemis” Congress on humanities and social sciences. March 25-27. Turkey: Izmir, p.411-414.
6. VIII sinif təsviri incəsənət dərslisi. (2019). Bakı: Şərq-Qərb, 96 s.

7. VIII sinif təsviri incəsənət metodik vəsait. (2015). Bakı, 96 s.
8. <https://az.wikipedia.org/wiki/%C4%B0mpressionizm>
9. https://az.wikipedia.org/wiki/Klod_Mone

Göndərilib: 07.03.2023

Qəbul edilib: 29.05.2023

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/32-36>

Turanə Hüseynova
Milli Aviasiya Akademiyası
thuseynova@naa.edu.az

XÜSUSİ MƏQSƏDLƏR ÜÇÜN İNGİLİS DİLİNDƏ LÜĞƏTİN TƏDRİSİ VƏ ÖYRƏNİLMƏSİ

Xülasə

Bu məqalənin məqsədi xüsusi məqsədlər üçün ingilis dilində (ESP) lüğətin tədrisi və öyrənilməsi yollarını analiz etməkdir. Lüğət hər hansı bir təlimin ayrılmaz hissəsidir. Tələbələrin ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün dil müəllimləri onları mümkün qədər çox söz öyrənməyə təşviq etməlidirlər. Lüğət yaxşı planlaşdırılmış tədris proqramına əsaslanmalı və müntəzəm olaraq tədris edilməlidir.

Xüsusi məqsədlər üçün ingilis dili (ESP) ingilis dilində yeni bir tendensiyadır. Bunlara texniki ingilis dili, elmi ingilis dili, tibb üçün ingilis dili, aviasiya ingilis dili, ofisiantlar üçün ingilis dili, turizm üçün ingilis dili daxildir. ESP-də lüğət tədrisi ümumi ingilis dili lüğət tədrisindən fərqlənməməlidir. ESP müəllimləri ümumi dilə aid olan, lakin texniki dildə tez-tez istifadə olunan sözləri təqdim etməklə başlamalıdırlar. Müəyyən fənlər üzrə ixtisaslaşdırılmış mənaları olan lüğətin tətbiqi ikinci yerdədir. Əvvəllər lüğət öyrənməsi müəyyən sözlərin siyahılarını öyrənmək və texniki mətnləri oxumaq və tərcümə etməklə məhdudlaşdırdı. Hal-hazırda tələbələr dil biliklərini inkişaf etdirməyə kömək edən daha müasir öyrənmə metodlarına çıxış əldə edirlər. ESP müəllimlərinin tələbələrindən dəqiq ehtiyacları barədə məlumatlı olmaları vacibdir ki, bu ehtiyacları uyğun olaraq öyrətdikləri lüğəti seçə bilsinlər. Müəllimlər dərslərini nə qədər yaxşı bilsələr, hər bir şagird üçün ən uyğun üsulları seçmək daha asan olar.

***Açar sözlər:** ingilis dilin tədrisi və öyrənilməsi, texniki lüğət, lüğətin tədrisi, ingilis dili müəllimləri, xüsusi məqsədlər üçün ingilis dili*

Turana Huseynova
National Aviation Academy
thuseynova@naa.edu.az

In english for special purposes teaching and learning vocabulary

Abstract

The purpose of this article is to analyze importance of teaching and learning vocabulary in English for Special Purposes (ESP). Vocabulary is an integral part of any training. In order to develop students' communication skills, language teachers should encourage them to learn as many words as possible. Vocabulary should be based on a well-planned curriculum and taught regularly.

***Keywords:** teaching and learning english, teaching vocabulary, english teachers, english for specific purposes*

Introduction

English is the international business and communication language, which shows how crucial it is for those whose aim is to master this language well in order to improve all of their language skills. ESP is a language teaching approach that addresses the needs of certain learners. The main goal of an ESP teacher is to design suitable courses for different learners whose goal is to be able to use English both in communication with foreign partners in the professional field and in real situations. Vocabulary is one of the most important aspects of language teaching/learning that leads to achieve the mentioned aim above. If students have enough word knowledge, they can understand the text they are reading, the words they are listening. It is said by Ashley G., that “for many, lack

of vocabulary knowledge could be a reason that students are not able to access the meaning of a text” (Ashley, 2018: 56).

Learning language is not just about learning its grammar but rather about learning vocabulary and using it properly for communicative purposes. “Without grammar very little can be conveyed, without vocabulary nothing can be conveyed” (Wilkins, 1972: 56). For this reason, English language teachers should give vocabulary a high profile in the syllabus and in classroom activities so that students can understand its importance.

Teaching vocabulary in ESP is becoming a challenge for English language teachers. It is important to carefully identify what vocabulary will be decided for teaching and what techniques or activities will be used to teach to the students.

Technical vocabulary is a group of specialized vocabulary in a specific area. These groups of specialized vocabulary have specific definitions within the area, and their meaning does not have to be the same as their meaning in common use. In this context, teaching and learning of technical vocabulary is of high importance for the students of technical fields. Difficulties faced by the teachers in teaching vocabulary include: in designing and determining the English materials that appropriate to the curriculum, in explaining the vocabulary materials for students, and in evaluating assessment of process and result in teaching English vocabulary. The cause of the difficulty concerning in designing and determining the English materials that appropriate to the curriculum is that many students who haven't yet received English from school. Besides, the cause of the difficulty concerning in explaining the vocabulary materials for students is that most of students are lazy to find difficult words in the dictionary. The last, the cause of the difficulty concerning in evaluating assessment of process and result in teaching English vocabulary is the lack of the students' activeness and confidence in learning English process. Teachers must help the learner become familiar with ESP collocations, and such familiarity will develop best when the learner is consciously aware of this tendency of words to go together (Lewis, 1993: 64). Beltrán tried to investigate some problems in teaching vocabulary such as incapability to find incorrect vocabulary that has been taught, using vocabulary in a meaningless way, incorrect use of dictionary, incorrect use of grammatical form, spelling, pronunciation, or stress. Thus, she suggested that teachers need to select the words carefully, and think how they are going to lead their students to an understanding. Further, she stated that students' own process of learning should be considered in order to make learning effectively. Meanwhile, Hiebert and Kamil (2005) pointed out four main issues in vocabulary teaching such as the number of words that should be taught, the particular words that should be taught, the vocabulary learning of two groups of students (English-Language Learners and potentially at-risk students); and the role of independent reading in vocabulary learning. Sedita (2005) tried to highlight some problems encountered by English teachers in developing sufficient vocabulary in school (e.g. some types of students that became challenge to successful vocabulary development). The challenge seemed to happen if the students are lack of knowledge of English (Lewis, 1997).

Difficulties faced by the students in learning vocabulary are based on the Gabriel Fredi Daar **STIKES Santu Paulus Ruteng**'s study to Students of Nursing STIKES Santu Paulus Ruteng in 2016. Through the study, the obstacles found are the following: 1. Having lack of interest in learning English Students possess lack of interest in learning to speak English. This factor makes them reluctant to learn. It as well disturbs the students learning focus. When it appears the they 2. The study was conducted qualitatively to 10 students of Nursing Unika Santu Paulus Ruteng in 2016, 5 tend to change their attention to other subjects which are more attractive according their concepts. The emergence of being interested in learning certain subjects is determined by who are in charge for teaching and how she or he teaches (Penny, 1996). The study revealed that the students carry out certain concept of learning to speak English. According their view, English is difficult to learn. This view then influences their learning style which is supposed to help them facilitate learning success, and they are not interested in learning to speak English for this reason. 2. Lack of learning motivation. The study presents a data that a majority of students are less motivated

to practice speaking in English out of the class. One of the basic reasons is that the students have less time to learn English, and it happens because they spend more time learning other subjects given by other lecturers. Khan (Khan, 2016: 158) through his study found the absence of many required needs for learning makes students look not to be motivated. It emphasizes upon the need of creating motivation among students. Students need a lot of things in learning. It is important to know what they need and how to fulfill their needs. Getting students to do various kinds of homework, such as written exercise or composition is one of the best ways to encourage students' autonomy. However, it will reduce the students' motivation if it is given at the same time when they have to complete other tasks. 3. Having lack of basic knowledge and vocabulary mastery, having lack of basic knowledge and vocabulary mastery reduces the students learning motivation and interest. Since 6 they tend to focus on achieving main competency, they seem to be careless to learn English. The intensity of learning changed hinders the mastery of vocabulary that should be learned and understood by the students. This factor causes further problem is that students find difficulties to understand English materials learnt. It deals with the complexity of English language either its semantic aspect, pronunciation or its sentence structure. 4. Having lack of self confident to speak Students have lack of self confident to speak English. They seem to be under pressure and feeling nervous when they try to practice speaking. It causes losing of time to practice and being fear to speak. Leo (Leo, 2013: 206) says students lose their self confident and will never try again if they feel embarrassed, unappreciated, disappointed, frustrated, or being looked down by others or even teachers. It will be worse if negative comments are given. Students then are losing opportunities to try even though they have a good intention to possess English speaking ability. Implication these obstacles should be considered as great problems that hinder the nurse student's success in learning to speak English. Multiple solutions are addressed, including administrative support, professional development, curriculum, textbooks, media, and other literacy materials, home-school connections and community support. Beyond these aspects, teachers as direct instructors can also provide assistance in various ways such as understanding nurse students learning needs and learning goals, broadly cooperating with students to facilitate practices, 7 using technology to facilitate their learning success, and provide bilingual or transitional instruction (International Civil Aviation Organization, 2003).

Enhancing vocabulary causes to developing overall language skills. Students who have a rich vocabulary can freely express their thoughts and be involved in communication activities. Moreover, they are able to catch the conversations much better. In other words, vocabulary is not a target itself. A rich vocabulary assists the skills of reading, listening and speaking much easier to perform. For this reason vocabulary should be seen as a solid foundation, in contrast with the other language skills, but upon which to build the overall language proficiency. As Dudley-Evans and St John show (Evans, John, 1997: 83), "the teaching of vocabulary in ESP follows similar general principles to those in EGP". When a teacher to decide which techniques and methods to introduce new words, it is important for teachers to be familiar with their students, their proficiency as well as their needs. Material selection should also be done in accordance with the class size and the students' personalities.

The most accessible method of learning a word is the use of word. Words are grouped according to their meaning, which helps to remember more easily. Teachers can also develop collection of technical texts. Students are motivated to learn words in context, not as individual words. Demonstrating students how words function in large contexts offered by authentic texts rather than in isolated vocabulary drills leads to vocabulary learning. Getting students actively involved in using word meanings and creating all kinds of relationships among them is essential to practice and boost English vocabulary.

Presenting new vocabulary is possible by different ways if it is adapted to the students 'age and needs.

Ways to present vocabulary (10)

There are lots of ways of getting across the meaning of a lexical item.

- *Illustration*

This is very useful for more concrete words (dog, rain, tall) and for visual learners. It has its limits though, not all items can be drawn.

- *Mime*

This lends itself particularly well to action verbs and it can be fun and memorable.

- *Synonyms/Antonyms/Gradable items*

Using the words a student already knows can be effective for getting meaning across.

- *Definition*

Make sure that it is clear (maybe check in a learner dictionary before the lesson if you are not confident). Remember to ask questions to check they have understood properly.

- *Translation*

If you know the students' L1, then it is fast and efficient. Remember that not every word has a direct translation.

- *Context*

Think of a clear context when the word is used and either describe it to the students or give them example sentences to clarify meaning further.

Again which you choose will depend on the item you are presenting. Some are more suitable for particular words. Often a combination of techniques can be both helpful and memorable

Alternative ways of teaching vocabulary

- Give your students a few items of vocabulary and tell them to find the meaning, pronunciation and write an example sentence with the word in. They can then teach each other in groups.

- Prepare worksheets and ask your students to match words to definitions.

- Ask students to classify a group of words into different categories. For example, a list of transport words into air/sea/land.

- Ask students to find new vocabulary from reading homework and teach the other students in the class.

Other things to consider

- Review the vocabulary you teach through a game or activity and encourage your students to do the same at home

- Encourage autonomy in your learners. Tell them to read, watch films, listen to songs etc and note the useful words

- Have a section of your board for vocabulary items that come up as you are teaching. Use different colours for the word / the phonemics / the prepositions / the part of speech

- It is a good idea to teach/learn words with associated meanings together

- Encourage your students to purchase a good dictionary and use class time to highlight the benefits of one

- Teach your students the grammatical names for the parts of speech and the phonemic script

- Always keep a good dictionary by your side in case a student asks about a word you don't know

- If you don't and have never heard of the word, tell the student you will check and get back to them. Do get back to them

- Give extra examples sentences to the students if they are unsure and encourage them to write the word in an example sentence (maybe for homework)

Further, she stated that students "own process of learning should be considered in order on students" needs, levels, and educational backgrounds.

In addition to ways mentioned above in learning vocabulary, recently, movies and videos have been suggested to become integral parts of the curriculum as they proved to improve language skills (Yaseen, Shakir, 2015: 154). The literature has documented the positive effects of integrating videos in English classes. Kusumarasyati (2004) highlighted that they effectively motivate learners and stimulate their imagination. In the Saudi context, Kabooha (2016) reported the positive attitudes of both Saudi English as a foreign language (EFL) learners and teachers towards the integration of

English Youtube videos in their classes to develop students' language skills. Similarly, Yaseen & Shakir (2015) investigated the relationship between effective learning and students' movie preferences. The 20 students from Iraqi school at Kuala Lumpur-Malaysia revealed that they preferred to have Arabic subtitles to help them learn vocabulary while watching the movies. To support the use of subtitles, Zhu et al (2017) used VIVO movies for vocabulary learning and confirmed its advantage over the dictionary by a 30% increase in vocabulary retention (Hutchinson, Waters, 1987). Moreover, Kurt's and Bensen's (Kurt, Bensen, 2017) study reported that the practice of Vine videos improved participants' vocabulary. The results of the post-test and the content analysis of the semi-structured interviews revealed that participants' enjoyed the experience and were motivated.

Conclusion

In conclusion, vocabulary is a very important part of a language. The teachers' responsibility is to follow different approaches and techniques suggested by researchers in this field and try to encourage the students to grab vocabulary as easy as possible for the students. I definitely support that words should not be taught as isolated items but in context for later use in conversation. It has been offered that the lexical approach is very suitable in teaching ESP vocabulary which is more complex and requires more attention and time to learn because it involves technical content.

If we take all the things mentioned above into consideration, it can be clearly concluded that why and how ESP vocabulary is important to teach vocabulary. Some of the factors required for the efficient and successful building of ESP vocabulary are: motivation on the part of the learners, continuous subject to authentic materials, and the implementation of good techniques that make this activity amusing and motivate continuous learning.

References

1. Ashley, G. (2018). The Importance of Teaching Vocabulary: The Whys and How.
2. Wilkins, D.A. (1972). Linguistics in language teaching, Cambridge: MIT Press.
3. Lewis, M. (1993). The lexical approach, Hove, UK: Language Teaching Publications.
4. Lewis, M. (1997). Implementing the lexical approach, Hove, UK: Language Teaching Publications.
5. Penny, U. (1996). A Course in Language Teaching, Practice and Theory. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Khan. (2016). "Obstacles in Learning English as a Second Language among Intermediate Students of Districts Mianwali and Bhakkar, Pakistan". Open Journal of Social Sciences, Vol. 4, p.154-162.
7. Leo, S. (2013). A Challenging Book to Practice Teaching in English. Yogyakarta: Andi.
8. International Civil Aviation Organization. (2003). Annex 10, Volume II, Communications Procedures. Manual on the Implementing of ICAO Language Proficiency Requirements. Montreal: International Civil Aviation Organization.
9. Evans, D., John, St. (1997). English for Academic Purposes.
10. <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowning-subject/articles/presenting-vocabulary>
11. Yaseen, Shakir. (2015). Using Movies in EFL Classrooms: A Study Conducted at the English Language Institute (ELI). King Abdul-Aziz University.
12. Hutchinson, T., Waters, A. (1987). English for Specific Purposes: A learning-centered approach, Cambridge University Press.
13. Kurt's, Bensen's. (2017). Video-Augmented Dictionary for Vocabulary Learning

Received: 14.03.2023

Accepted: 22.05.2023

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/37-40>

Gulnar Alizadeh
National Aviation Academy
gulnar1994.aul@gmail.com

THE EFFECT OF AGE PSYCHOLOGY ON SECOND LANGUAGE LEARNING

Abstract

As learning a new language has become an integral part of life all over the world, the more languages we know, the luckier we are. Learning a new language can be easy for some and difficult for others. This ease and difficulty can be for various reasons. These reasons can be grouped in several ways. Examples of these groups include physiological, psychological, environmental and pedagogical factors.

One of the most important of these factors is the psychological factor. We can group the psychological factor itself in several ways. In this article, I will try to clarify the age factor in learning and mastering a second language.

Keywords: *learning language, psychological view, age factor, second language*

Gülınar Əlızadə
Milli Aviasiya Akademiyası
gulnar1994.aul@gmail.com

İkinci dilin öyrənilməsində yaş psixologiyasının təsiri

Xülasə

Bütün dünyada yeni dil öyrənmək həyatın ayrılmaz bir hissəsinə çevrildiyi üçün nə qədər çox dil biliriksə o qədər şanslıyıq anlamına gəlir. Yeni dil öyrənmək kiminsə üçün asan kiminsə üçün çətin ola bilər. Bu asanlıq və çətinlik müxtəlif səbəblərdən ola bilər. Bu səbəbləri bir neçə formada qruplaşdırmaq olar. Bu qruplara nümunə olaraq fizioloji, psixoloji, ətraf mühit və pedaqoji faktorları sadalaya bilərik.

Bu faktorlardan ən əsaslarından biri də psixoloji faktordur. Psixoloji faktorun özünü də bir neçə formada qruplaşdırmağa bilərik. Buna belə yaş psixologiyasını və yaş faktorunu da bu qrupa aid edə bilərik bu məqalədə yaş faktorunun ikinci dilin öyrənilməsinə və mənimsənilməsinə aydınlıq gətirməyə çalışacağam.

Açar sözlər: *dil öyrənilməsi, psixoloji baxış, yaş faktoru, ikinci dil*

Introduction

Language is such a field of activity for a person that without it, it is impossible to imagine the existence of a person as a social, sociological being. A mute person turns from being a social being into a biological being.

The term 'second language' is often used interchangeably with that of 'foreign language'.

The time when a learner begins to learn a language has an important influence on the outcome of language acquisition. Therefore, Consequently, the age of onset has become a central topic in linguistics. In the field of second language acquisition through immigration studies, researchers have found that the language level of immigrants arriving in the destination country in childhood is generally higher than that of immigrants who arrive in the destination country as adults and their language level is closer to that of native speakers with weaker foreign language accents. Therefore, from the ultimate achievement of second language acquisition, early learners are considered to have in comparable advantages over late learners (Potdevin, 2023: 7).

One of the demands of our modern times is not to be satisfied with the mother tongue and to try to learn a new language at every age. Discussing the social psychological aspects of second language learning, R.Gardner proposes to study several areas that influence learning such a language.

There are several reasons for learning a foreign language:

1. Internal reasons: a person is interested in learning a foreign language, enjoys it and uses the foreign language he learns.
2. Instrumental reasons: the interests and benefits of learning a foreign language at a good level, such as career advancement and continued higher education.
3. Integrative reasons: acquiring the culture of another region or country by learning a foreign language Thoughts express the content of the human psyche and human relationships, which are becoming more and more complicated and updated (Veysalli, 2007: 87).

In the 21st century, knowing 2 or more languages has already become a requirement of the time. But while learning a new language, we face various difficulties. The phenomenon of cross-linguistic interference manifests itself in all aspects of language. It has a negative effect on the formation of new habits, and slows it down. This is called interference. For example, if a person who acquires a new language habit encounters difficulties when acquiring a second language habit, when switching from the first language to the second language, this is a case of cross-linguistic negative transfer or interference. Although it is easy to teach the language to young children, at a young age, mostly students have difficulty with English pronunciation when they are learning English for the first time. It is known from psychological studies that the mother tongue always plays a key role in acquiring a second language. It is for this reason that difficulties arise in learning unfamiliar sounds. However, the age factor also shows itself here (Veysalli, 2007: 98).

Learning and mastering a foreign language should be started from an early age. Linguists and teachers say that teaching a foreign language will help a child's cognitive development at a young age. It is a fact that children learn a second language easier and faster than adults and have intuitive language skills. According to a study of children who came to the United States to live permanently from other countries, 68% of children between the ages of 1 and 6 speak the language without problems. It was found that 7% of children between 10-13 years of age speak without problems. For this reason, foreign language education should begin at an early age. G.T.Kumkale says that children learn a foreign language faster than adults, this is scientifically and practically proven. By the age of 5, children have successfully acquired the ability to use their language according to grammatical rules. This period is the most suitable period for children to start learning a foreign language. In other words, the child should be given oral foreign language education from the age of 4. Because the child's brain is still flexible, open to innovation, suitable for learning and accepting different language systems (Ozmat, 2017: 34).

According to Krashen, language development in children begins at the age of 2 and this stage of development continues until the teenage years. Communication through language forms the basis of cognitive development. However, if there is no proper cooperation between school, family and environment during language learning, during these critical periods of children, great problems can arise in language teaching. Concentration of voluntary attention on the sound, control of the semantic impact of its intensity also depends on the continuity of attention. Thus, the acquisition of skills and habits and their automation is also a process related to attention. Continuity of attention has a positive effect on the quality of perceived material and plays a special role in teaching a foreign language (Stephen, 1973, 65). According to the "critical period" hypothesis proposed in the 1960s, the period up to adolescence is considered a critical period in second language learning. According to research, as the human brain develops and grows, the functions of the two hemispheres of the brain also separate. This is called "laterization". The right hemisphere completes its development first and controls emotional and social needs (Al-Harbi, 2020: 69-73).

The left hemisphere is responsible for analytical and coherent thinking. Language learning functions are also controlled by the left hemisphere of the brain. It is claimed that laterization begins at the age of 2 years and is completed during adolescence (Potdevin, 2023: 65).

Before the age of 6-7, which is called the critical or sensitive period, individuals are still in the acquisition, not the learning, stage. Until the end of this acquisition stage, that is, until the brain matures and the cognitive mechanisms are ready for the learning stage, they have the ability to learn the languages they come into contact with naturally and therefore in a time similar to the process of acquiring the mother tongue. This situation, depending on language ability, is valid for both mother tongue and foreign languages.

The psychological study of the information bases of the foreign language material resulting in understanding and the thinking process shows that in order to activate thinking through understanding, it is necessary to pair two things (for example, antinomies, antonyms, paradoxes) and include the thought process.

According to Piaget, the average age of seven for children is a certain turning point in their mental development. During this period, consciousness and ability develop. However, children's skills and abilities change day by day. For example, there is a big difference between 3- and 5-year-old children, and an effective teaching process is possible only if these differences are taken into account. "Teaching children a foreign language, of course, requires a good knowledge of language teaching methods, in addition to having a solid knowledge of children. The attention directed to children should be in accordance with their abilities at a certain age and the characteristics of their relationship with the social and cultural environment. Children's cognitive, affective, language, and biological development stages have been studied by many researchers and stated that they are formed in this age period.

Piaget divides the period of development in children from 0 to 12 years into four main periods: Affective Motor Period, Pre-Operational Period, Concrete Operations Period, Abstract Operations Period (Veysalli, 2007: 98). Scientific novelty of the article. The article can be used to eliminate the difficulties in children's foreign language learning, and to study the socio-psychological problems that arise when learning a new language. Looking at these periods in general, during the effective motor period corresponding to the age of 0-2, the baby perceives and recognizes the environment only with the actions, feelings, and emotions that he can do. He gets acquainted with the sounds of the language he hears around him, first he notes it passively and gradually he begins to use the language. Between the ages of 2 and 7, pre-operational children fully master their native language and gain symbolic reasoning skills, meaning they can think based on words or symbols. They understand and learn about the main moment. Imagination develops. However, they can only think concretely, and truths exist for them to the extent that they experience them. They have an egocentric mindset. Towards the end of the period, they gradually move away from this egocentric way of thinking, children between the ages of 6-12, who are in the concrete operational period, are interested in and understand the truths outside their own lives through experiments.

At this age, the perception process plays a key role in the development of speech activity. Accuracy and detailing of perception, selectivity in memory, and productivity in thinking processes are carried out by the guardian of attention. After long-lasting exposure to the same stimulus, retardation occurs, the law of negative induction in the cerebral hemispheres leads to a weakening of attention. If there is no continuity of attention on any object, then it is impossible to form skills and habits. If it is difficult to achieve the continuity of attention at the beginning of learning a foreign language, as the age increases, it becomes easier to keep this task under control (Abstracts of the republican scientific conference on "Actual problems of teaching foreign languages, 2018: 87).

The article explains a number of factors that affect the learning of a foreign language in modern times. Interlingual interference, which makes it difficult to learn a new language, manifests itself at any age. Starting to learn a second language at an early age, in addition to fully mastering the language, has a positive effect on the development of the individual, the strengthening of memory, more comfortable distribution of attention. According to research, those who learn a foreign language at an early age, without hesitation, are formed faster than their peers with thinking, visual perception and other cognitive processes. One of the main points to be considered during this period

is that the family and social environment should motivate new language learners, support them when speaking in violation of language norms, and not allow them to isolate themselves from society (7).

Conclusion

The scope of the social psychology of second language acquisition has grown from initial attempts to explain second language competence on the basis of individual difference variables. This evolution is particularly evident with respect to four related aspects of the field. First, applications of the original framework generated by Gardner and Lambert (1959) have been made to languages other than French. Although some of the results quoted herein are at variance with the theory, most confirm the fundamental importance of motivation and affective predispositions toward the second language group (Gardner, 1985: 45).

References

1. Potdevin, B. (2023). Special Issue Early Laterality in Behaviour and Brain. Paris, France.
2. Veysalli, F. (2007). Language. Baku: Education NPM.
3. Ozmat, D. (2017). Factors that make it difficult to learn English. Turkey: Hacettepe University Doctoral Thesis.
4. Stephen, K. (1973). Lateralization, Language Learning and Critical Period: Some new Evidence. Language Learning.
5. Al-Harbi, S. (2020). Journal of Education and Learning, Jazan, Saudi Arabia. Vol. 14, № 1, February, p.69-73.
6. Abstracts of the republican scientific conference on "Actual problems of teaching foreign languages". (2018). Baku: ASU.
7. https://www.researchgate.net/publication/232441381_Social_psychological_perspectives_on_second_language_acquisition (Jun 13 2023).
8. Gardner, R. (1985). Second Language Learning: A Social Psychological Perspective.

Received: 11.03.2023

Accepted: 30.05.2023

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/41-45>

Zita Hüseynova
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
zita_huseynova@mail.ru
Gülbəniz Alverdiyeva
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
gulbaniz.alverdiyeva70@gmail.com

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ YARADICI ÖYRƏNMƏ ÜSULLARI VƏ YARADICILIQ QABİLİYYƏTİNİN İNKİŞAFI

Xülasə

Öyrənmə nəzəriyyəsi və akademik intizam olaraq, xarici dillərin tədrisi metodologiyası hər birinin öz müstəqil vəzifələri və spesifik məzmunu olan bir neçə növ metodu özündə cəmləşdirir. Ümumi metodologiya xarici dilin hansı dildə olmasından və tədrisi üçün şəraitin nə olmasından asılı olmayaraq onun tədrisinin qanunauyğunluqlarını və xüsusiyyətlərini öyrənməklə məşğuldur. Məsələn, tədris materialının seçilməsi prinsipləri, məşqlər sistemi, tədris prosesinin intensivləşdirilməsi üsulları müxtəlif təlim şəraiti və tələbələrin müxtəlif kontingentləri üçün ümumilikdə eyni olacaqdır. Şəxsi metodlar tələbələrin ana dilinin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq müəyyən bir xarici dilin tədrisi nümunələrini vurğulayır. Xüsusi metodlar dilin müəyyən aspektlərinin və ya nitq fəaliyyətinin növlərinin (FN) tədrisinin xüsusiyyətlərini, habelə müasir texnologiyalardan istifadəni, dildə sinifdənkənar işin təşkilini və s.

Açar sözlər: ingilis dili, xarici dilin tədrisi, təhsil metodları, pedaqoji fəaliyyət, yaradıcı fəaliyyət

Zita Huseynova
Azerbaijan State Agrarian University
zita_huseynova@mail.ru
Gulbaniz Alverdiyeva
Azerbaijan State Agrarian University
gulbaniz.alverdiyeva70@gmail.com

Creative learning methods and development of creativity in english language teaching

Abstract

As a learning theory and an academic discipline, foreign language teaching methodology includes several types of methods, each with its own independent tasks and specific content. The general methodology is concerned with studying the regularities and features of teaching a foreign language, regardless of what language it is and what the conditions are for its teaching. For example, the principles of selection of educational material, system of exercises, methods of intensification of the educational process will be generally the same for different educational conditions and different contingents of students. Personal methods emphasize examples of teaching a certain foreign language, taking into account the characteristics of the students' native language. Special methods include the characteristics of teaching certain aspects of the language or types of speech activity (FN), as well as the use of modern technologies, the organization of extracurricular work in the language, etc.

Keywords: english language, foreign language teaching, educational methods, pedagogical activity, creative activity

Giriş

Xarici dillərin tədrisi metodlarının təsnifatı mürəkkəb məsələdir, çünki onların adları müxtəlif əlamətlər əsasında qurulmuşdur. Müasir şəraitdə xarici dillərin tədrisi metod və üsullarının işlənilib hazırlanmasına böyük diqqət yetirmək lazımdır. Tədris metodları və üsulları təhsil prosesinin ən mühüm komponentlərindən biridir. Müvafiq metodlardan istifadə etmədən, müəllimin planlaşdırdığı fənnin tədrisinin məqsəd və vəzifələrini həyata keçirmək mümkün deyil. Hər bir müəllim təlim prosesində metod və üsullardan düzgün istifadə etməyi bacarmalıdır.

Xarici dilin tədrisinin müasir metodologiyasındakı aparıcı tendensiyalardan biri qarşıya qoyulan məqsədlərə ən tam uyğun gələn belə tədris metodlarının axtarışıdır. Metodun düzgün seçilməsi və təlimin qəbulu problemi olduqca mürəkkəbdir.

Əsas mətn.

Orta ümumtəhsil məktəblərinin, eləcə də orta ixtisas təhsili müəssisələrinin məzunları bilik, bacarıq və vərdişlər sistemini mənimsəsələr də, onları qeyri-standart şəraitdə yaradıcılıqla tətbiq edə, hər hansı problemin həlli yolunu tapa bilmirlər. Çox vaxt təlim standart fəaliyyət üsullarını, tapşırıqları həll etməyin tipik yollarını yadda saxlamaq və təkrarlamaqdan ibarətdir. Yeni məzmunun tələbələrin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafına yönəldilməsi ilə hazır biliyin ötürülməsinə yönəlmiş ənənəvi metod və formalar arasında, fənnə mənfi-passiv münasibətin olması ilə ehtiyac arasında ziddiyyət var.

Hal-hazırda mövcud təhsil sisteminin mənfi cəhəti kifayət qədər inkişaf etməmiş yaradıcı təfəkkürə malik olan, sonralar daim mürəkkəbləşən dünyanı dərk etməkdə, qeyri-standart situasiyalarda qərar verməkdə çətinliklərlə üzləşən, qeyri-adi anlayışlar arasındakı əlaqəni qavraya bilməyən bir insandır.

İctimai həyatda baş verən dəyişikliklər yeni təhsil metodlarının, pedaqoji texnologiyaların işlənilib hazırlanmasını, müəllimin tədris fəaliyyətinin və tələbələrin idrak fəaliyyətinin transformasiyasını, yəni tələbələrin təhsil fəaliyyətinin səmərəli öyrənmə, tələbələrin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşmasına, yaradıcı təfəkkürün və tədqiqat bacarıqlarının inkişafına töhfə verən yaradıcı, tədqiqat xarakteri variantını tələb edir. Yaradıcılıq tələbəyə sürətlə dəyişən sosial şəraitə uyğunlaşmağa və daim genişlənən informasiya sahəsində naviqasiya etməyə imkan verən ən vacib şəxsi qabiliyyətdir.

Sınıfdə yaradıcı fəaliyyət istənilən nəticəni əldə etməyin ən yaxşı yoludur. İxtiraçılıq və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı dərslin özünün effektivliyini xeyli artırır, şagirdin şəxsiyyətini üzə çıxarmağa şərait yaradır (Qazıyeva, 2010: 191).

Dərsin qeyri-adi keçirilməsi, orijinal tapşırıqlar tələbələrə nəyisə öyrətməyə, müəyyən iş bacarıqlarını formalaşdırmağa deyil, həm də yaradıcılığı, düşüncə dəyişkənliyini inkişaf etdirməyə və öyrənmə fəaliyyətini şaxələndirməyə imkan verir.

Hər yaşın özünəməxsus psixoloji və fizioloji xüsusiyyətləri var. Xarici dilin tədrisi zamanı bu xüsusiyyətləri nəzərə almaq və onların əsasında proqram və tədris metodlarını hazırlamaq lazımdır.

İbtidai məktəb yaşu uşağa insan fəaliyyətinin yeni sahəsində - tədrisdə yeni nailiyyətlər vəd edir. Bu yaşda uşaq inkişafın sosial vəziyyətinin obyektiv dəyişməsi ilə bağlı inkişaf böhranından keçir. Yeni sosial vəziyyət uşağı ciddi şəkildə normallaşdırılmış münasibətlər dünyasına təqdim edir və ondan mütəşəkkil özbaşınalıq, nizam-intizam üçün məsuliyyət, öyrənmə bacarıqlarının mənimsənilməsi ilə əlaqəli hərəkətlərin inkişafı, eləcə də zehni inkişafı tələb edir. Buna görə də yeni sosial vəziyyət uşağın həyat şəraitini sıxır və onun üçün stres yaradır. Məktəbə daxil olan hər bir uşaqda psixi gərginlik artır. Bu, yalnız psixi vəziyyətinə, sağlamlığına deyil, həm də uşağın davranışına təsir göstərir.

Azyaşlı şagird ünsiyyət qabiliyyətini fəal şəkildə mənimsəmiş bir insandır. Bu dövrdə intensiv dostluq əlaqələrinin qurulması baş verir. Həmyaşlı qrupu ilə sosial qarşılıqlı əlaqə bacarıqlarının mənimsənilməsi və dostluq etmək bacarığı bu mərhələdə mühüm inkişaf vəzifələrindən biridir (Alino-Wilcockson, David, Dougall, Lorroaine, 2003: 19).

İbtidai məktəb yaşlı uşaqların təfəkkürü məktəbəqədər uşaqların düşüncəsindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Kiçik yaşlı məktəblilər məktəbdə təhsil prosesində öz hərəkətlərini

planlaşdırmaq bacarığını inkişaf etdirir, öyrənmə onları əvvəlcə problemin həlli planını izləməyə və yalnız sonra onun praktik həllinə davam etməyə sövq edir. Şifahi-məntiqi təfəkkür tipi intensiv inkişaf etməyə başlayır.

İbtidai siniflərdə dərslərdə təhsil problemlərini həll edərkən uşaqlar müxtəlif xüsusiyyətlər və ümumiləşdirmə əlamətləri mövzusunda seçim və şifahi təyinatla əlaqəli müqayisə kimi məntiqi təfəkkür üsullarını inkişaf etdirirlər. Uşaqlar məktəbdə irəlilədikcə uşaqların düşüncəsi daha ixtiyari, proqramlaşdırıla bilən, şüurlu və planlı olur. İbtidai sinif şagirdləri nitq mexanizmlərinin böyük hərəkətliliyinə və nitq qabiliyyətinin davamlı inkişafına və müvafiq olaraq xarici dil öyrənmək qabiliyyətinə malikdir; oyun fəaliyyətinə böyük meyl və nitq qarşılıqlı əlaqəsi və rolun dəyişdirilməsini tələb edən vəziyyətlərdə psixoloji maneələrin olmaması; könüllü diqqətin və məntiqi yaddaşın qeyri-kafi inkişafı, bu da qeyri-iradi diqqətə və emosional-məcəzi yaddaşa daha çox güvənməyi zəruri edir. Bu zaman onlar tez yorulurlar və buna görə də fiziki fəaliyyətdən istifadə edərək bir fəaliyyətdən digərinə keçmək vacibdir (Həmzəyev, 2003: 280).

Motivasiya strukturunda 3 komponenti ayırd etmək olar:

- fəaliyyətin özündən həzz almaq;
- fəaliyyətin birbaşa nəticəsinin fərd üçün əhəmiyyəti;
- fəaliyyətə görə mükafatlandırmanın həvəsləndirici gücü;

Fərdi fərqlər uşaqların idrak sahəsinə də aiddir: bəzilərinə vizual yaddaş növü var, digərləri - eşitmə, digərləri - vizual-motor və s. Bəziləri mücərrəd-obrazlı, bəziləri isə mücərrəd-məntiqi təfəkkürə malikdir. Tədrisdə şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə məhəl qoymamaq onlar üçün müxtəlif növ çətinliklərə gətirib çıxarır, məqsədlərinə çatmaq yolunu çətinləşdirir.

İbtidai məktəb yaşında özünə hörmətin formalaşmasına, əsasən, uşağın məktəbə gəlişi ilə daxil olduğu yeni bir fəaliyyət növü kimi tədris təsir göstərir. Bildirilir ki, kiçik şagirdin özünüqiymətləndirməsi ətrafdakıların, ilk növbədə müəllimin qiymətləndirmələrinin az qala hərfi surətidir (4).

İbtidai məktəb çağının neoplazmalarından biri refleksdir. Müəllim uşaqdan tək-cə problemi həll etməyi deyil, həm də onun düzgünlüyünü əsaslandırmağı tələb edir. Bu, yavaş-yavaş uşağın dərk etmək, nə etdiyini, nə etdiyini bilmək qabiliyyətini formalaşdırır. Bundan daha çox - doğru şeyi edib-etmədiyini və nə üçün bunu düzgün hesab etdiyini qiymətləndirmək. Beləliklə, şagird tədricən özünə başqa bir insanın gözü ilə - kənardan baxmağı və öz fəaliyyətinə qiymət verməyi öyrənir. Bu, daxili psixi aktların və vəziyyətlərin subyektivi təərəfindən özünü tanıma prosesidir. İnsan başqa insanlarla münasibətlərdə özünü və davranışını təhlil edəndə və başqalarının onun haqqında nə düşündüklərini təsəvvür etməyə çalışdıqda, bununla da öz "mən"-i haqqında müəyyən biliklərə yiyələnir. Bu, onların xarakterinin həm müsbət, həm də mənfi xüsusiyyətlərini anlamağa kömək edir. Özünü tanımaq özünü-tərbiyə prosesində mühüm rol oynayır. Tədricən tələbələrin öz baxış bucağı formalaşır. Əlbəttə ki, başqalarının fikri kiçik tələbələrin özünə hörmətinə təsir göstərir. Adətən, ibtidai sinif şagirdləri başqalarının onlar haqqında nə düşündüyü sualına cavab verərkən diqqətlərini konkret məsələlərə cəmləşdirirlər və yalnız orta məktəbdə uşaqlar öz xarakter xüsusiyyətlərini dərk etməyə başlayırlar. Kiçik yaşlı məktəblilərin qiymətləndirici təqdimatları kifayət qədər situasiya xarakteri daşıyır və onların qiymətləndirmə meyarları kifayət qədər nisbidir (Yankina, 2013: 300).

Problemlə bir vəziyyətdə, adi fəaliyyət üsulları, əks etdirmə ehtiyacını dərk etmək, uğursuzluqları başa düşmək nəticəsində problemi həll etməyə imkan vermir. Refleksiya uğursuzluqların və çətinliklərin səbəbini tapmağa yönəldilir, bu müddət ərzində istifadə olunan vasitələrin tapşırıqı uyğun gəlmədiyi qəbul edilir, öz vasitələrinə tənqidi münasibət formalaşır, sonra şəraitə daha geniş vasitələr tətbiq edilir. problem, fərziyyələr irəli sürülür, bu problemin intuitiv həlli baş verir, sonra isə həllin məntiqi əsaslandırılması və həyata keçirilməsi olur.

Düşünmə və təfəkkürün şərti şüurdur. Refleksiv bacarıqların öyrədilməsi və inkişafı sxemə uyğun olaraq həyata keçirilir: praktik fəaliyyət - problemlə vəziyyətlər vasitəsilə müəyyən edilmiş çətinliklər - problemlə vəziyyətlərin çətinliklərini dərk etmə aktları - sonrakı əks etdirmə, hərəkətlərin tənqidi - yeni hərəkətlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi (Verbitskaya, 2018: 35).

Azyaşlı şagird təlim fəaliyyətini mənimsədikcə onda psixikanın yeni mühüm keyfiyyətləri oyanır və formalaşır.

Təhsil problemlərini həll edərkən, azyaşlı şagird öz hərəkətlərinin nəticələrini qabaqcadan görmək, onların sırasını planlaşdırmaq, məqsədə çatmaq üçün yolları təsvir etmək ehtiyacı ilə üzləşir.

Azyaşlı şagirdlərdə diqqətin konsentrasiyası və ya intensivliyi olduqca böyük ola bilər. Bir növ işə qərq olan uşaq müəllimin göstərişlərini "eşitməyə" bilər. Ancaq bu cür konsentrasiya adətən uzun sürmür, kiçik bir şagirdin diqqətinin sabitliyi hələ də kiçikdir. Buna görə də təhsil işində müxtəlifliyə, fəaliyyətin daim dəyişməsinə çalışmaq çox vacibdir. Unutmamalıyıq ki, uşaq sadə, lakin monoton tapşırıqdan fərqli olaraq müxtəlif nümunələrdən və iş üsullarından istifadəni tələb edən kifayət qədər mürəkkəb tapşırığın öhdəsindən daha uğurlu gəlir (Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları, 2010).

İbtidai sinif şagirdləri diqqət dairəsi olduqca dardır. Şəkilə baxaraq, uşaqlar əsasən iki və ya üç obyektə diqqət yetirirlər. Həmçinin, gənc tələbələr diqqətin zəif inkişaf etmiş paylanması malikdir. Uşaqlar müəllim danışan kimi onu dinləmək üçün işlərini dayandırır və ya işləməyə davam edir, eyni zamanda müəllimin dediklərindən bir kəlmə də olsun başa düşürlər. Ancaq üçüncü sinifə qədər uşaqlar artıq diqqəti bacarıqla bölüşdürə və hərəkətlərini idarə edə bilirlər (Renandya, Richards, 2002: 205).

Xarici dilin öyrənilməsində təxəyyülün rolunu göstərmək məqsəduyğundur, çünki şüurun bu funksiyası çox vaxt müəllimlər, valideynlər, bəzən hətta psixoloqlar tərəfindən nəzərə alınmır və ya lazımcı qiymətləndirilmir.

Bu, təxəyyülün bir sıra digər idrak strukturlarından - yaddaş və düşüncədən əvvəl təcrid edilməsinin son dərəcə çətin olması ilə izah edilə bilər. Təsəvvür bütün idrak fəaliyyəti ilə üzvi şəkildə bağlıdır, heç bir qavrayış, yaddaş, təfəkkür təxəyyül olmadan edə bilməz. Ona görə də fantaziya birmənalı olaraq həm duyğu, həm də rəşional bilik sferasına aid edilə bilməz. Təxəyyül insanın psixi sferasının bütövlüyünü, onun bütün komponentlərinin qarşılıqlı əlaqəsini və qarşılıqlı asılılığını nümayiş etdirir.

Nəticə

Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, ibtidai məktəb yaşlı uşaqların diqqət, təfəkkür, yaddaş, təxəyyül, qavrayış kimi psixoloji xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması uşaqların təhsil və tərbiyəsində mühüm rol oynayır.

Üstəlik, uşağın temperamentini və emosional xüsusiyyətlərini nəzərə almaq eyni dərəcədə vacibdir, çünki bu xüsusiyyətlər həm ana dilində, həm də xarici dildə ünsiyyət qurma meylinə və deməli, şifahi kommunikativ səriştənin inkişafına birbaşa təsir göstərir.

Ədəbiyyat

1. Qaziyeva, M. (2010). Xarici dilin tədrisində nitq ünsiyyəti üçün vacib olan psixoloji xüsusiyyətlər. Mədəniyyətlərəarası dialoq: linqvistik, pədaqoji və ədəbi aspektlər. Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı: Mütərcim, s.191-195
2. Alino-Wilcockson, David, Dougall, Lorroaine. (2003). Target-Setting in Schools. Education Today 54/4, p.11-19.
3. Həmzəyev, M.Ə. (2003). Yaş və pədaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı: Adiloğlu, 280 s.
4. Exercises for the formation of reading skills and abilities in English lessons. [Electronic resource]. Access mode: <https://infourok.ru/uprazhneniya-na-formirovanie-navikov-i-umeniy-chteniya-na-urokah-angliyskogo-yazika-1338572.html>
5. Yankina, N.V. (2013). Traditsionnyye podkhody i innovatsionnyye tekhnologii v obuchenii studentov neyazykovykh spetsial'nostey inostrannym yazykam. Vestnik OGU. № 2 (151), s.300-305.
6. Verbitskaya, M.V. (2018). Methodological recommendations for teachers prepared on the basis of an analysis of typical mistakes of participants in the 2018 USE in foreign languages. Federal Institute of Pedagogical Measurements, 35 p.

7. Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları). (2010). Kurikulum, № 3.
8. Renandya, W.A., Richards, J.C. (2002). Methodology in Language Teaching. New York: Cambridge University Press, 255 p.

Göndərilib: 16.04.2023

Qəbul edilib: 25.06.2023

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/46-50>

Nigar Jabrayilova
Baku State University
master student
n_jabrailova95@mail.ru

BALANCING DIGITAL AND TRADITIONAL: MARKETING STRATEGIES IN THE HOTEL INDUSTRY

Abstract

The hotel industry relies heavily on effective marketing strategies for attracting and retaining customers in today's competitive business landscape. Technological advancements have transformed these strategies, with digital platforms, social media, and online travel agencies playing a critical role. The rise of digital marketing strategies has bolstered the industry's competitiveness and business performance. This paper discusses factors influencing the successful implementation of these strategies, such as market segmentation, available resources, the role of management, and customer-centric approaches. It also considers the impact of the COVID-19 pandemic on the industry and the importance of partnership with organizations like airlines and travel agencies. The paper concludes by asserting the need for a balanced use of digital and traditional marketing tools, with an emphasis on studying customer behavior, flexibility, and continuous analysis.

Keywords: *hotel industry, marketing strategies, digital platforms, social media, online travel agencies, market segmentation*

Nigar Cəbrayilova
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
n_jabrailova95@mail.ru

Rəqəmsal və ənənəvi marketing arasındakı balans: otel sənayesi üzrə marketing strategiyaları

Xülasə

Hotel sənayesi müştəriləri cəlb etmək və saxlamaq üçün effektiv marketing strategiyalarına bugünkü rəqabətli iş ortamında çox güvənir. Texnoloji inkişaf bu strategiyaları, rəqəmsal platformalar, sosial media və onlayn səyahət agentliklərinin kritik rol oynamasıyla transformasiya etdi. Rəqəmsal marketing strategiyalarının artması sənayenin rəqabət gücünü və iş performansını artırır. Bu məqalə bu strategiyaların uğurlu tətbiq edilməsini təsirləndirən amilləri müzakirə edir, məsələn, bazarın segmentasiyası, mövcud resurslar, idarəetmənin rolu və müştəri-merkezli yanaşmalar. Həmçinin, COVID-19 pandemiyasının sənaye üzərindəki təsirini və havayolları kimi təşkilatlarla şərikliyin əhəmiyyətini nəzərə alır. Məqalə rəqəmsal və ənənəvi marketing vasitələrinin balanslı istifadəsini, müştəri davranışlarının öyrənilməsini, elastiklik və davamlı təhlil edilməsi ehtiyacını iddia edərək sona çatır.

Açar sözlər: *hotel sənayesi, marketing strategiyaları, rəqəmsal platformalar, sosial media, onlayn səyahət agentlikləri, bazar segmentasiyası*

Introduction

The hotel industry is witnessing a radical shift in the approach to marketing strategies as it grapples with the rapidly evolving business environment. Amid escalating competition and changing consumer preferences, hotels are required to develop dynamic marketing strategies that leverage both digital and traditional tools to attract and retain customers. This article provides an extensive analysis of how the modern hotel industry employs digital marketing techniques and

traditional methods to adapt to this high-tech era. It delves into the role of technology, market segmentation, positioning, and the impact of the COVID-19 pandemic on the industry. It also elucidates the importance of a customer-centric approach, the significance of partnerships, and the balance between digital and traditional marketing tools. The article draws on specific case studies to illustrate the concepts discussed and provide an insight into the innovative approaches employed by the industry leaders.

Tactics in Hotel Industry Marketing.

The modern hotel industry operates in a highly competitive and dynamic business environment, where effective marketing strategies play a vital role in attracting and retaining customers. However, various factors influence the successful implementation of marketing strategies in this sector. By understanding and effectively addressing these factors, hotels can enhance their marketing strategies, gain a competitive advantage, and attract and retain customers in today's dynamic hospitality landscape.

Rapid advancements in technology have transformed how hotels interact with customers and execute marketing strategies. The adoption of digital platforms, social media, and online travel agencies (OTAs) has become vital. Hotels must keep up with technological trends to leverage them effectively, ensuring their marketing strategies are adaptable, customer-centric, and utilize data-driven insights.

As per researchers Loncaric and Radetic's conclusion on the application of marketing research in firms, hotels that apply digital marketing strategies at a high level are distinguished by having better business performance. The widespread use of the Internet in daily life and the business world has led to its representation as an important tool in the marketing communication system. Therefore, to increase the competitiveness of companies providing services in the tourism market, they should have a website, advertise their products and services through social networking sites and mobile phone applications, and use email as a communication channel with business partners and customers. In fact, hotels use many existing information and communication technologies (ICT) in their operations. This factor allows hotels to provide any information and offer services to people they view as potential customers without space and time limitations. Thus, the application of innovative means of communication in hotels has risen to the level of today's demand. Research of current practices shows that hotels that use innovative methods and internet communication tools in the execution of business processes and organization of marketing strategies are more competitive and achieve higher profits (Loncaric, Radetic, 2015: 15-26).

Despite its widespread use in hotel practices, a unified concept of digital marketing strategy remains undefined. Some authors highlight the Internet's role in enhancing digital marketing's importance, while others view it from a broader perspective, connecting it with solutions provided by ICT. Authors Andric and Ruzic, who explored digital marketing activities in the tourism industry, believe that the essence of digital marketing is to deliver tourism industry products and services to customers, using the Internet as an advertising and sales channel in this process (Andrlic, Ruzic, 2010: 692-706).

Strauss and Frost define digital marketing as the use of electronic information and applications for evaluating products, services, and ideas to achieve individual and organizational goals (Straus, Frost, 2001).

The World Tourism Institute views digital marketing's primary goal as leveraging the Internet and other ICT tools to discover profitable business opportunities and enhance relationships in relevant markets (World Tourism Institution, European Travel Commisio, 2008).

Researchers often overlook information resources when analyzing digital marketing's role in the hotel industry, yet they are crucial in implementing any marketing strategy. With evolving consumer preferences due to increased connectivity and the desire for personalized experiences, marketing strategies need to be finely tuned to various target segments. Digital marketing extensively leverages the Internet, ICT, and information resources.

Hotels must pinpoint specific market segments to optimize marketing efforts. Market research and data analysis are crucial to identify the most relevant segments. Implementing a digital marketing strategy requires clearly defined goals, an appropriate structural division, and functional capabilities.

Implementing digital marketing in the tourism sector considers factors like personal skills, resources, corporate culture, organization structure and size, necessary costs, country's infrastructure, and the overall market situation (El-Gohary, 2012: 1256-1269).

Appropriate finances are vital for effective marketing strategies in hotels, covering advertising, promotions, market research, tech infrastructure, and talent acquisition. Limited funds can impede comprehensive marketing plans. The successful implementation of marketing strategies also requires a skilled workforce with a thorough understanding of the brand and marketing goals. Training programs can further enhance this.

Yet, a critical factor often overlooked is the manager's role in implementing the digital marketing strategy. The manager's attitude can decisively influence the outcomes. Even with resource constraints, a manager with a broad vision can find ways to achieve the goals, such as securing additional finances or hiring specialists. Hence, the most important factor for implementing a digital marketing strategy is the manager's intent and broad vision.

Research shows a positive trend in adopting digital marketing strategies in hotels over the past decade, leading to increased competitiveness. This finding is also supported by research on the Greek tourism industry, indicating that digital marketing boosts the income of hospitality businesses, enhancing social welfare (Pitoska, 2013: 335-344).

In today's digital age, a customer-centric approach and marketing strategies primarily leverage digital platforms. Customers, particularly in the hospitality industry, are receptive to technology and innovation, using it extensively to gather information and make decisions. They are eager to understand service levels and how hotel brands prioritize satisfaction using online resources.

Hotel firms must explore, select, and implement digital solutions promptly to maximize customer satisfaction and partner approval. Digital marketing tools provide convenience for customers and new opportunities for hotels, allowing customers to easily compare offers. Customers can freely search for information, compare services, and directly contact the hotel if necessary. This benefits both the hotel and the customer by helping hotels promote to identified segments and enabling customers to choose the appropriate hotel and service level (Starkov, 2019).

The global COVID-19 pandemic that began in 2019 has dramatically altered many aspects of life. Countries affected by COVID-19 implemented serious lockdown measures to control the spread of the virus. This led businesses and organizations worldwide to operate under these restrictions, disrupting organizations and creating complex challenges for their operations (Ciotti, Ciccozzi, Terrinoni, Jiang, Wang, Bernardini, 2020: 365-388).

The coronavirus (COVID-19) has significantly impacted the hospitality industry, with effects rippling into related sectors. For instance, restrictions on transportation led to decreased travel, resulting in a decline in the hospitality sector (Sorrells, 2020).

Segmentation, targeting, and positioning (STP) are essential marketing concepts for the hotel industry. Hotels segment their market based on factors like demographics, behavior, and location to understand customer needs and create tailored marketing strategies.

They must choose the most attractive segments to target based on size, growth potential, profitability, and alignment with the hotel's resources. This allows efficient allocation of marketing resources and customization of offerings to chosen segments.

Positioning involves differentiating the hotel from competitors, developing a unique value proposition that resonates with targeted segments.

A strategic STP approach enables hotels to refine their marketing strategies, develop targeted messages, create relevant offers, and establish a clear brand identity, giving them a competitive edge in the market.

Executing a customer-centric strategy in the hospitality industry is complex and requires establishing partnerships with various organizations like airlines, restaurant chains, and travel agencies for competitiveness and high returns.

Platforms like Airbnb, operating since 2008, showcase accommodations and services of various hospitality companies, earning a commission on each booking.

One challenge lies in providing potential customers with a digital experience to manage the hotel's digital marketing strategy. To address this, Airbnb employs systems like the "Airbnb Setup" to simplify customer interaction and provide excellent service from the first reservation (10).

Accor, a leading global hospitality company, has developed its loyalty program "Accor Live Limitless" to enhance benefits for customers, particularly in China. This program offers exclusive perks such as dedicated floors and breakfast areas for elite customers, an innovation in the Chinese market.

Program members can enjoy lifestyle-oriented stays at select Accor hotels in China and have the opportunity for status upgrades. Customers can also use the ALL WeChat Mini-Program for added convenience. Accor's chief executive officer in Greater China, Gary Rosen, stated the program aims to satisfy members with high-quality hospitality and encourage unlimited leisure and vacation time (11).

Effective marketing in the hotel industry involves both digital and traditional tools. While the internet and digital platforms offer new ways to reach customers, they don't replace internal systems. It's crucial for hotels to monitor their online reputation due to the significant influence of customer reviews on booking decisions.

Key principles of successful marketing in this industry include studying customer behavior, developing a long-term flexible policy, and analyzing results. Although similar to traditional marketing, these principles are adapted to the high-tech, innovative environment of today's hospitality sector.

While digital marketing strategies are essential given the wide use of digital platforms by customers, traditional marketing still retains its relevance and is used in a synthesized manner depending on target markets and effectiveness. Some traditional methods are even adapted into new forms for digital marketing use.

Conclusion

The paper concludes that effective marketing strategies, particularly the integration of digital platforms, are instrumental for success in the modern hotel industry. However, the implementation of these strategies requires a comprehensive understanding of market segments, adequate resources, a proactive management approach, and a keen focus on customer satisfaction. While digital marketing strategies have become paramount due to their wide reach and adaptability, traditional marketing tools remain relevant and should be judiciously used based on target markets and effectiveness. In light of the COVID-19 pandemic's unprecedented impact on the industry, businesses must show resilience and adaptability to sustain and grow. The hospitality industry's future hinges on its ability to blend innovation with tradition, prioritize customer needs, and form strategic partnerships with relevant organizations.

References

1. Loncaric, D., Radetic, N. (2015). "The implementation of e-marketing in the hotel industry", *Zbornik Veleucilista u Rijeci*. Vol. 3, № 1, p.15-26.
2. Andrljic, B., Ruzic, I. (2010). "Effect of e-marketing on consumer behavior in hospitality", *Tourism and Hospitality Management. Conference Proceedings*, p.692-706.
3. Straus, J., Frost, R. (2001). *Electronic marketing*, NJ: Prentice Hall.
4. World Tourism Institution, European Travel Commission (2008). *Handbook on E-marketing for Tourism Destinations*, World Tourism Institution, Madrid.
5. El-Gohary, H. (2012). "Factors affecting E-Marketing adoption and implementation in tourism firms: An empirical investigation of Egyptian small tourism organisations". *Tourism Management*, 33(5), p.1256-1269.

6. Pitoska, E. (2013). "E-tourism: The use of internet and information and communication technologies in tourism: The case of hotel units in peripheral areas". *Tourism in Southern and Eastern Europe*, p.335-344.
7. Starkov. (2019). *Hospitality Digital Technology: Challenges, Priorities, Buzzwords*.
<https://www.nextguest.com/blog/hospitality-digital-tech/>
8. Ciotti, M., Ciccozzi, M., Terrinoni, A., Jiang, W.C., Wang, C.B., Bernardini, S. (2020). The COVID-19 pandemic. *Critical reviews in clinical laboratory sciences*, 57(6), p.365-388.
9. Sorrells, M. (2020). *Coronavirus upends revenue management strategies for hotels and airlines*,
<https://www.phocuswire.com/coronavirus-hotel-airline-revenue-management>
10. https://www.airbnb.com/login?redirect_url=%2Fbecome-a-host
11. <https://group.accor.com/en/hotel-development/Maximise-your-revenue/revenue-management>

Received: 26.02.2023

Accepted: 27.05.2023

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/51-55>

Gülhanə Hüseynova
Azərbaycan Dillər Universiteti
magistrant
gulhanehuseynova@gmail.com

**ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ FƏNDAXİLİ VƏ FƏNLƏRARASI
İNTEQRASIYANIN YARADILMASI (C.MƏMMƏDQULUZADƏNİN
“QURBANƏLİ BƏY” HEKAYƏSİ ƏSASINDA)**

Xülasə

Məqalədə C.Məmmədquluzadənin “Qurbanəli bəy” povesti əsasında ədəbiyyat dərslərində fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın yaradılmasından bəhs edilir. Belə ki, müasir dərslərdə yeni texnologiyalardan istifadənin vacibliyi, fəndaxili inteqrasiya zamanı məzmun standartları, onların fənlərarası inteqrasiyası zamanı ədəbiyyatın digər fənlərlə əlaqəsi, burada qeyd olunur. Həmçinin, müasir dərslərə olan tələblər və bir çox alimin bu mövzuya dair fikirləri də məqaləyə daxil edilmişdir.

Açar sözlər: kurikulum, dərslər, inteqrasiya, fəndaxili əlaqə, fənlərarası əlaqə, fəal təlim

Gulhana Huseynova
Azerbaijan University of Languages
master student
gulhanehuseynova@gmail.com

**Creation of intra-science and inter-science integration in literature lessons
(based on the story "Gurbanali bey" by C.Mammadguluzade)**

Abstract

The article talks about the creation of intra-subject and interdisciplinary integration in literature classes based on the story "Gurbanali Bey" by J.Mammadguluzade. Thus, the importance of using new technologies in modern lessons, the content standards during intra-subject integration, the connection of literature with other subjects during interdisciplinary integration and their role in the mental development of students are mentioned here. Also, the requirements for modern lessons and the opinions of many scientists on this topic are included in the article.

Keywords: curriculum, lesson, integration, internal integration, interdisciplinary integration, interactive training

Giriş

Müasir təhsil konsepsiyası təlimin inteqrativ məzmununun ardıcıl davam etdirilməsi onun yeni texnologiyalar zəminində mənimsənilməsini lazım bilir. Başqa sözlə, inteqrativ məzmun inteqrativ texnologiyaların olması zərurətini meydana çıxarır. Sinkretik xarakterinə görə dərslər bunların içərisində ən vacibi hesab edilir. Akademik M.M.Mehdizadənin təbirincə desək, “Dərslər pedaqoji prosesin hüceyrəsi deyil, onun özəyidir, həlledici hissəsidir. Onda pedaqogikanın xeyli hissəsi deyil, şagirdlərin təlim və tərbiyəsinin məzmunundan, yollarından, prinsip və metodlarından bəhs olunan əsas hissəsi cəmlənir” (Mehdizadə, 1982: 321).

Tədris prosesində təhsil alanın hər tərəfli şəxsiyyət kimi formalaşması üçün yeni pedaqoji texnologiyalardan məqsədəuyğun və kompleks şəkildə istifadə daha uğurlu nəticələrin əldə edilməsinə gətirib çıxara bilər. Məhz, bu yeni pedaqoji texnologiyalar, tədris prosesinin təşkil olunması və şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi ədəbiyyat fənni kurikulumunda öz əksini tapmışdır. Belə ki, orta ümumtəhsil məktəblərində bədii əsərlərin öyrədilməsi şagirdlərdə şifahi və yazılı nitqin inkişafına, bədii zövqün formalaşmasına şərait yaradır. İstər milli, istərsə də dünya

ədəbiyyatından seçilmiş kamil sənət nümunələri şagirdlərdə sözə və söz sənətinə həssas, bədii-emosional münasibət formalaşdırır.

Müasir dövrdə tədris prosesində keçirilən mövzuların dərinlən mənimsədilməsi, öyrənilən bilik və bacarıqlar arasında sistemli əlaqənin qurulması şagirdlərin elmi dünyagörüşünün formalaşmasına zəmin yaradır. Ədəbiyyat təliminin keçirilməsi zamanı qarşıya bir neçə tələblər qoyulur. Ədəbiyyat fənni kurikulumunda göstəriləndiyi kimi ədəbiyyat dərslərinə verilən tələblər aşağıdakılardır:

- ədəbiyyat dərslərində elmilik;
- ədəbiyyat dərslərində ideyalılıq;
- ədəbiyyat dərslərində intensivlik;
- ədəbiyyat dərslərində emosionallıq;
- ədəbiyyat dərslərində ineqrativlik;
- ədəbiyyat dərslərində əyanilik;
- ədəbiyyat dərslərində texniki vasitələrdən istifadə (Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı, 2013: 43).

B.Həsənli qeyd edirdi ki, ədəbiyyat təliminə verilən müasir tələblərdən biri də fəndaxili və fənlərarası əlaqə imkanlarından səmərəli istifadə olunmasıdır. Ədəbiyyat fənni mahiyyət etibarilə inteqrativdir (Ümumtəhsil məktəblərinin VIII sinfi üçün ədəbiyyat dərsləri, 2019: 208). Bəşər və mədəniyyət tarixinin mühüm qolu olmaqla tarixə, elmə, mədəniyyətə dair bədii, elmi və fəlsəfi əsərləri özündə əks etdirən ədəbiyyat həyatı bədii sözlə əks etdirən söz sənəti olduğundan onun bir təlim fənni kimi digər elm sahələri ilə əlaqəsi danılmazdır. Belə ki, peşəkar müəllim ədəbiyyat dərslərində tədris olunan ədəbi əsərləri müxtəlif təlim metod və üsullarından istifadə etməklə digər təlim fənləri və həyatla əlaqəli şəkildə təşkil edə bilər.

Elmi ədəbiyyatlarda qeyd olunur: “İnteqrativ öyrənmə şagirdlərin ətraf mühitin müəyyən aspektlərini müxtəlif fənlərə aid biliklər vasitəsilə geniş araşdırılmasıdır” (Kərimov, Əhmədova, Varella, Reyli, 2006: 304). Bu fikrə əsaslanaraq, qeyd edə bilərik ki, dərş prosesinin təşkili zamanı təkcə hər hansı bir təlim fənni və ya fənnin özü ilə əlaqə yaratmaq kifayət etmir. Keçirilən mövzuları müvafiq olaraq həyat, ətraf aləmlə də əlaqələndirmək lazımdır. Belə ki, ədəbiyyat ətrafımızda cərəyan edən hadisələri bədii söz və ifadələrlə əks etdirəndiyi üçün şagirdlərin mövzu baxımından əsərdə baş verən hadisələri, obrazları, sonda çıxarılan nəticəni real həyatla əlaqələndirməsi onların humanist, xeyirxah, vətənpərvər, tolerant, cəmiyyət üçün yararlı şəxsiyyət kimi formalaşmasına zəmin yaradacaqdır. Yəni, əgər şagirdə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının “Qazan bəyin evinin yağmalanması” boyu tədris edilirsə, o, burada döyüş səhnələrinin ustalıqla canlandırılması, qəhrəmanların hiss, düşüncə aləminin kiçik, lakin dolğun şrifflərlə açıqlanması, oğuz türklərinin yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlərə sahib olmaları və bu dəyərləri ləyaqətlə yaşatmaları kimi bir çox məsələlərlə tanış olacaqdır. Təsədüfi deyildir ki, 2020-ci il sentyabrın 27-də başlanan 44 günlük vətən müharibəsi dövründə oğuz türklərindən günümüzə qədər gəlmiş olan vətən, torpaq anlayışlarının öz haqiqi mənasını necə qoruyub saxladığını biz aydın şəkildə görə bildik. Ədəbiyyat müəllimi məhz, tədris prosesində Qazan xanın və onun igidlərinin düşməyə qarşı əzmkarlıqla mübarizəsini və ona məğlubiyət yaşatmasını Vətən müharibəsində canından keçən şəhidlərimiz və qazilərimizin şücaətləri timsalında şagirdlərə təqdim edə bilər.

Həmçinin, peyzaj nümunələri ilə tanış olan şagird onu təbiətlə əlaqələndirəcəkdir. Məsələn, Ş.İ.Xətayinin “Dəhnamə” poeməsindən olan “Bahariyyə” hissəsi ilə tanış olan şagird bədii nümunəni oxuduqca onda yaz fəslinin gəlişi ilə ətraf aləmin oyanmasından doğan təəssüratlar yaranır, beynində bahar fəslə ilə bağlı bütün lövhələr canlanmış olur. Məhz, yuxarıda göstərilənlər elmi ədəbiyyatda müstəqil bir termin kimi işlədilərək fənnüstü inteqrasiyaya nümunə ola bilər.

Orta ümumtəhsil məktəblərində həyat və yaradıcılığı geniş tədris edilən ədəblərimizdən biri də Cəlil Məmmədquluzadədir. Fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın ən mükəmməl nümunələrini C.Məmmədquluzadə yaradıcılığında görmək olar. Azərbaycan ədəbiyyatında Cəlil Məmmədquluzadə zəngin ənənələrə malik misilsiz xidmətləri olan nadir simalardan biridir. Nizaminin erkən və orta əsrlərdə, Füzulinin XVI əsrdə, M.F.Axundovun XIX əsrdə Azərbaycan intibahında oynadığı rolu XX əsrdə C.Məmmədquluzadə və onun başçılıq etdiyi “Molla Nəsrəddin” ədəbi cərəyanı həyata keçirmişdir.

Orta məktəbin səkkizinci sinif ədəbiyyat dərslərində C.Məmmədquluzadə yaradıcılığında “Qurbanəli bəy” hekayəsi tədris olunur. Məlum olduğu kimi, ədibin yaradıcılığında rus hakimiyyətinin ağır müstəmləkəçilik siyasəti, xalqın dözülməz həyat şəraiti, elm və təhsil, din və dil məsələləri, qadın azadlığı və s. kimi məsələlər öz əksini tapır. Ədib müxtəlif insan talelərinin fonunda bu problemləri işıqlandıraraq onları ifşa etmişdir.

G.Babayeva öz məqaləsində yazırdı ki, “Qurbanəli bəy” portret hekayəsi olduğundan təbii ki, tədqiqatçılar daha çox mənfəətçiləri öz üzərində cəmləşdirmiş baş qəhrəmanı diqqət mərkəzində saxlamışlar (Babayeva, 2019: 6). Onu da qeyd edək ki, əsərin yazılması Azərbaycanın çar Rusiyası tərəfindən işğal edildiyi dövrə təsadüf edir. Məhz, belə bir tarixi şəraitdə yazıçı Qurbanəli bəy obrazını yaratmaqla əslində hər cür həqarətlərə, təhqirlərə məruz qalan, əzilən xalqımızın faciəli taleyini oxuculara təqdim edir. Əsərin süjet xətti pristavın xanımının ad günü üzərində qurulsay da, hadisələr Qurbanəli bəyin ətrafında cərəyan edir, onun simasında o dövrkü yaltaq bəylərin əsl üzü gülümlə ifşa edilir.

Lakin, ədibin yaradıcılığını tədris etməzdən əvvəl onun həyatı, şəxsiyyəti barədə müəyyən məlumatları şagirdlərin nəzərinə çatdırmaq lazımdır. Cəlil Məmmədquluzadə özünün ədəbi-estetik mübarizəsi XIX əsr Azərbaycan maarifçiliyinin korifeyləri olan Mirzə Fətəli Axundov və Həsən bəy Zərdabının tarixi mübarizə idealları ilə sıx bağlı idi. Məhz, buradan çıxış edərək qeyd edə bilərik ki, tədris prosesində fəndaxili inteqrasiya zamanı bu üç ədibin fəaliyyəti, Azərbaycan xalqı üçün gördüyü işlər qarşılaşdırıla və şagirdlərə təqdim edilə bilər.

C.Əhmədov da öz elmi əsərində ümummetodik tələblərdən biri kimi dərslərin özündən əvvəlki və sonrakı məşğələlərlə əlaqəsini göstərmişdir (Əhmədov, 1991: 181). Dərslərin yeni təlim texnologiyalarından istifadə yolu ilə qurulması və eyni zamanda inteqrativ təlim imkanlarının reallaşdırılması zəruri tələb kimi qarşıya qoyulur. Tədris prosesində keçirilən dərslərin özündən əvvəlki və sonrakı mövzularla əlaqələnməsi şagirdlərdə idraki, psixomotor və affektiv-emosional öyrənməni inkişaf etdirəcəkdir. Məsələn, səkkizinci sinifdə oxuyan şagirdə Ə.Haqqverdiyevin “Bomba” hekayəsi tədris olunarkən artıq o, ötən dərslərdə C.Məmmədquluzadə yaradıcılığında öyrəndiyi “Qurbanəli bəy” hekayəsi ilə əlaqə yaradacaqdır. Çünki, şagird yeni dərslə tanış olduqda görür ki, “Bomba” hekayəsi janr xüsusiyyətləri baxımından “Qurbanəli bəy” hekayəsinə bənzəyir. Hətta bu iki əsərin gözlənilməz sonluqla bitməsini ortaq cəhət kimi göstərərək onların novella olduğunu sübuta yetirir.

Ədəbiyyatın tədrisi zamanı ilk növbədə humanitar fənlər üzrə bilik və bacarıqların əlaqələndirilməsi zəruridir. Ümumiyyətlə, hər hansı bir fənnin tədrisi zamanı təlimdə inteqrativliyi təmin edərkən, altstandart müəllimə iki və daha çox fənnin mövzusunun və ya konsepsiyasını birləşdirməyə, eyni mövzunu əvvəlki siniflərlə əlaqələndirməyə və ya öyrənilən mövzunu həyatla əlaqələndirməyə imkan verir. Bilal Həsənli qeyd edirdi ki, müasir mərhələdə “fəndaxili, fənlərarası əlaqə” termini ilə yanaşı, fənn kurikulumlarının tətbiqi ilə əlaqədar “fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya” termini də işlənir. Fəndaxili və fənlərarası əlaqəyə nisbətən inteqrasiya geniş anlayışdır (Həsənli, 2014: 311).

Bildiyimiz kimi, ədəbiyyat həyatı obrazlı şəkildə əks etdirən söz sənətidir, incəsənətin bir növüdür. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ədəbiyyat həyatı özünəməxsus yollarla əks etdirən digər fənlərlə - tarix, coğrafiya, təbiətşünaslıq, din, eləcə də, rəssamlıq, musiqi, heykəltaraşlıqla sıx əlaqəlidir. Təbii ki, sənətkarın əsəri yazarkən istifadə etdiyi material bədii söz olduğundan buradakı dil faktorunu, yəni ədəbiyyatın bir fənn kimi Azərbaycan dili ilə də əlaqəsi qaçılmazdır. Nəzərə alsaq ki, bu iki fənnin məzmun xətlərinin ikisinin mahiyyəti (ədəbiyyatda 2. Şifahi nitq və 3. Yazılı nitq və Azərbaycan dilində 2. Oxu və 3. Yazı) eynidir, onda bu fənlərin bütün siniflərdə və mövzulardakı daimi inteqrasiyasını təxmin etmək çətin deyil.

Fənlərarası inteqrasiya iki və ya daha artıq fənnin əhatə etdiyi anlayış, bilik, bacarıq, vərdiş və prinsiplərin sintezidir. Bu inteqrasiya bir fənnin qanun, nəzəriyyə və metodlarının başqa fənnin öyrədilməsində istifadə olunmasını nəzərdə tutur. Ədəbiyyat özü tarixi yaşadır və eyni zamanda, özü tarixdə yaşayır. Fənlərarası inteqrasiya zamanı ilk növbədə keçirilən əsərlərin mövzusunun asılı olaraq tarix fənni ilə əlaqə qurmaq olar. “Qurbanəli bəy” hekayəsində Azərbaycan tarixinin Rusiya imperiyasından asılılığını göstərən məqamların bolluğu məsələn, kəndin adının Qapazlı olması,

kəndlilərin rus mülkədarlarının qulluğunda müti durması, əsərdə işlənən “qlava”, “naçalnik”, “pristav” kimi rus sözləri bunun bariz nümunəsidir: “...Birdən qaçaqçı düşdü; dedilər “naçalnik gəlir”. Qlavalar çıxdılar qapıya, xanım çıxdı balkona, tulalar hücum çəkdi adamların üstünə və bir qədər keçdi guya qurbağanın gölünə daş atdılar; çünki bu gələn naçalnik deyilmiş, özgə mahalın pristavı imiş. Pristav atdan yenib girdi həyatə və balkona çıxıb xanıma rusca bir neçə söz deyib özü də güldü və xanımı da güldürdü. Və sonra hər ikisi girdi içəri” (Məmmədquluzadə, 2004: 175).

Hekayədə Qurbanəli bəyin “Uzundərə” rəqsini oynaması epizodu şagirdlərə milli rəqsimiz haqda dolğun məlumat verir. Tədris prosesində hekayənin məhz həmin hissəsini şagirdlər səhnələşdirərək musiqi fənni ilə integrativ əlaqə yarada bilərlər. Həmçinin Qurbanəli bəy obrazı haqqında əlavə məlumat vermək üçün İKT-nin imkanlarından istifadə etmək informatika fənni ilə əlaqə qurmağı zəruri edir. Məsələn, “Qurbanəli bəy” teletamaşasından hekayənin təzadlarla dolu obraz olan baş qəhrəmanın ağalara qarşı necə itaətkar, yaltaq, tabeliyində olanlara, eləcə də ailəsinə qarşı sərt olması epizodları videofraqlar şəklində şagirdlərə təqdim oluna bilər. Və ya elektron lövhə vasitəsilə şagirdlərə sözügedən hekayə və “Bomba” hekayəsinin təhlilinin oxşar və fərqli cəhətlərini göstərən Eylər-venn diaqramının təsvir olunduğu slaydlar nümayiş oluna bilər.

Əgər fənlərarası inteqrasiya müxtəlif təlim fənləri ilə əlaqədar verilən biliklərin bir-birilə əlaqələndirilməsidirsə, fəndaxili əlaqə bir təlim fənni üzrə biliklərin bir-birilə əlaqələndirilməsidir. Fəndaxili inteqrasiya müəyyən bir fənn üzrə mövzunun öyrətdiyi anlayış, bilik, bacarıq və vərdişlərin əlaqələndirilməsi, faktların sistemli verilməsidir. Ədəbiyyat dərslərində bütün mövzular üzrə fəndaxili inteqrasiya reallaşdırılmalıdır. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, şagirdlərə öyrədilən bilik və bacarıqlar onlar üçün lazımlı və əhəmiyyətli olsun.

Ədəbiyyat təlimində fəndaxili inteqrasiyanın yaradılması – şagirdlərin eyni sinifdə və müxtəlif siniflərdə söz sənəti üzrə əldə etdiyi biliklərin, bacarıqların əlaqələndirilməsinin aşağıdakı imkanlarını qeyd etmək olar:

1. Mövzu, problem, janr baxımından bir-biri ilə səsleşən əsərlərin əlaqəli öyrənilməsi;
2. Ayrı-ayrı siniflərdə sənətkarın həyat və yaradıcılığı üzrə mənimsənilmiş biliklərin əlaqələndirilməsi;
3. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi üzrə bilik və bacarıqların əlaqələndirilməsi;
4. Şifahi və yazılı nitq bacarıqlarının əlaqələndirilməsi;
5. Bədii əsərlərin oxusu, təhlili, qiymətləndirilməsi üzrə bacarıqların əlaqələndirilməsi (Həsənlı, 2014: 312).

Müəllimin yuxarıda göstərilən fəndaxili əlaqə imkanlarından istifadə edərək şagirdə mövzunu təqdim etməsi əsərin mövzusunun, janr xüsusiyyətlərinin, məzmun və formasının, obrazlar sisteminin daha aydın şəkildə mənimsənilməsinə gətirib çıxara bilər. Məsələn, C.Məmmədquluzadənin orta ümumtəhsil məktəblərinin on birinci sinifində tədris edilən “Anamın kitabı” tragikomedyasında öz soykökündən uzaqlaşan, təhsil aldığı müxtəlif ölkələrin mənafeyinə uyğun əqidə sahibi olan qardaşlar arasında oxşar və fərqli cəhətlərin üzə çıxarılması məhz, bədii əsərin oxusu və təhlili zəminində aşkarlanı bilər. Belə ki, rollu oyun iş üsulundan istifadə edərək şagirdlər öz rollarına uyğun olaraq qardaşlara aid nitqləri səsləndirə bilərlər. Beləliklə, səslənən hər bir nitqdə şagirdlər qardaşlara xas bütün xüsusiyyətləri aydın şəkildə üzə çıxara biləcəklər. Təbii ki, bu da əsərin bədii oxusundan sonra aparılan təhlil əsnasında aşkar olacaq.

Ümumtəhsil məktəblərinin səkkizinci sinfi üçün ədəbiyyat fənni üzrə dərsləyin metodik vəsaitində göstərilədiyi kimi, fəndaxili inteqrasiyanın digər mühüm yolu məzmun standartlarının integrativ şəkildə reallaşdırılmasıdır. Belə ki, ədəbiyyat kurikulumunda bütün məzmun xətləri və standartları arasında təbii əlaqə vardır (Ümumtəhsil məktəblərinin VIII sinfi üçün ədəbiyyat fənni üzrə dərsləyin metodik vəsaiti, 2019: 29). Tədris prosesində keçirilən mövzuya müvafiq məzmun standartlarının reallaşdırılması uğurlu təlim nəticələrinin əldə edilməsinə gətirib çıxara bilər. Şagirdlərin verilmiş mövzuları tam şəkildə mənimsəmələri üçün müəllim məzmun standartlarında dövlətin qarşıya qoyduğu tələbləri müvəffəqiyyətlə yerinə yetirməlidir. Məzmun standartları arasında düzgün əlaqənin qurulması, verilmiş mövzunun tələbinə uyğun olaraq müvafiq standartların seçilməsi fəndaxili inteqrasiya zamanı mühüm rol oynayır.

Vəsaitdə qeyd olunduğu kimi, “Qurbanəli bəy” hekayəsi 2 saat əsərin məzmunu üzrə iş və 1 saat əsərin təhlili üzrə iş olmaqla tədris olunur. Ədib bu əsərində Qapazlı kəndinin mülkədarı məşhur Qurbanəli bəy obrazının timsalında bütün mənfi və yaramaz keyfiyyətləri özündə birləşdirən tipik bir mülkədar obrazı yaratmışdır.

Əsəri tədrisi edən müəllim ədəbiyyat fənn kurikulumunda göstərilən müvafiq altstandartları reallaşdırmalıdır. Belə ki, “Qurbanəli bəy” hekayəsi tədris olunarkən aşağıdakı altstandartlar reallaşdırıla bilər:

1.1.3. Süjetli bədii nümunələri (dastan, hekayə, novella, dram, poema) hissələrə ayırır, plan tərtib edir, məzmununu müxtəlif formalarda nağıl edir.

1.1.5. Müxtəlif vəznli (heca, əruz) şeirlərdə, süjetli ədəbi nümunələrdə bədii təsvir və ifadə vasitələrini (metafor, bədii təzad, kinayə) müəyyənləşdirir.

1.2.1. Bədii nümunələri (dastan, hekayə, novella, dram, poema) növ və janr baxımından müqayisə edir.

1.2.2. Obrazların nitqinə, bağlı olduqları məişət təsvirlərinə əsaslanmaqla səciyyələndirir.

1.2.4. Bədii nümunələrin ideya-məzmununu, süjet, kompozisiya xüsusiyyətlərini şərh edir, əsaslandırılmış münasibət bildirir.

2.2.1. Müzakirələrdə dialoji nitq bacarığını nümayiş etdirir (Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı, 2013: 19-20) və s.

Təbii ki, yuxarıda verilmiş altstandartların hamısı bir dərs saatında reallaşdırıla bilməz. Müvafiq olaraq, ən azı 2 və ya 3 altstandart olmaqla, əsərin təhlili və məzmunu üzrə işlə bağlı ayrılan dərs saatlarında integrativ şəkildə həyata keçirilə bilər. Məsələn, əsərin təhlili üzrə iş zamanı məzmun standartlarına uyğun olaraq Aşıq Ələsgərin “Dağlar” şeirinə inteqrasiya etmək olar. Belə ki, 1.1.5., 1.2.1., 1.2.4., altstandartlarına görə şagirdlər iki bədii nümunəni müqayisə edərək, hekayə janrı ilə şeirin oxşar və fərqli cəhətlərini ortaya çıxaracaq, bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirəcəklər.

Nəticə

Müşahidələr göstərir ki, tədris materialının fənlərarası inteqrasiya yaratmaqla öyrədilməsi əqlin sürətli inkişafına imkan verir. Fənlərarası inteqrasiya faktik materialın məzmununa, əqli əməyin xarakterinə görə şagirdin fərdi, yaradıcı potensialının inkişafında vacib əhəmiyyət kəsb edir. Fəndaxili inteqrasiyanın yaradılması isə dərslərdə əks olunan bədii nümunələrin tam şəkildə şagirdlərə mənimsədilməsində mühüm rol oynayır. Fənlərarası və fəndaxili əlaqə şagird fəaliyyətini məntiqi, tənqidi və yaradıcı məcrada istiqamətləndirir, onun koqnitiv xarakter almasına təsir göstərir.

Ədəbiyyat

1. Mehdizadə, M.M. (1982). Ümumtəhsil məktəblərində təlim və tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları. Bakı: “Maarif”, 321 s.
2. “Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu)”. (2013). (V-XI siniflər), 93 s.
3. Ümumtəhsil məktəblərinin VIII sinfi üçün ədəbiyyat dərslisi. (2019). Bakı: “Şərq-Qərb”, 208 s.
4. Kərimov, F.Y., Əhmədova, M.C., Varella, G., Reyli, Ə. (2006). İntegrativ kurikulum: mahiyyəti və nümunələr. Bakı: “Adiloğlu”, 304 s.
5. Babayeva, G. (2019). “Qurbanəli bəy” hekayəsi: görünən və görünməyən tərəflər, 525-ci qəzet, 6 s.
6. Əhmədov, C. (1991). Ədəbiyyat tədrisi metodikası. Bakı: “Universitet” nəşriyyatı, 455 s.
7. Həsənlı, B. (2014). Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: “Müəllim” nəşriyyatı, 423 s.
8. Məmmədquluzadə, C. (2004). Əsərləri. 4 cildə. I cild. Bakı: “Öndər” nəşriyyatı, 664 s.
9. Ümumtəhsil məktəblərinin VIII sinfi üçün ədəbiyyat fənni üzrə dərslinin metodik vəsaiti. (2019). Bakı: “Şərq-Qərb”, 208 s.

Göndərilib: 06.04.2023

Qəbul edilib: 01.06.2023

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/56-60>

Elvin Garayev
Baku, Azerbaijan
elvin_garayev_1993@mail.ru

BASIC PEDAGOGICAL CONCEPTS, PRINCIPLES OF SOCIAL PEDAGOGY

Abstract

Probably, at the beginning, it is necessary to clarify the concepts used to express the structural elements of science. Among the listed concepts, it is possible to identify those that have a precise definition and more precisely in terms of the degree of accuracy of their semantic content. Thus, it is possible to clearly see the indicated principles and fields. The article provides information about upbringing, education, training and the relevant principles of these concepts, which are the main concepts of the science of pedagogy and are definitely used in the human yard.

Keywords: *education, education, training, social, society, principle*

Elvin Qarayev
Baku, Azerbaijan
elvin_garayev_1993@mail.ru

Əsas pedaqoji anlayışlar, sosial pedaqogikanın prinsipləri

Xülasə

Yəqin ki, başlanğıcda, elmin quruluş elementlərini ifadə etmək üçün istifadə olunan anlayışları aydınlaşdırmaq lazımdır. Siyahıda göstərilən anlayışlar arasında, onların semantik məzmununun tam dəqiqlik dərəcəsi baxımından, dəqiq tərifə malik olanları və daha dəqiq müəyyən etmək mümkündür. Beləliklə, göstərilən prinsip və sahələri aydın görmək mümkündür. Bundan əlavə, seçilmiş anlayışlar məzmununa görə fərqlənir və buna görə də əlaqələndirən bilər. Həmçinin məqalədə Pedaqogika elminin əsas anlayışları olan və insan həyatında mütləq şəkildə istifadə olunan tərbiyə, təhsil, təlim və bu anlayışların müvafiq prinsipləri haqqında məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: *təhsil, tərbiyə, təlim, sosial, cəmiyyət, prinsip*

Introduction

Since the beginning of the society, the older generation took care of the education of the younger generation and tried to transfer the social historical experience to the younger generation, preparing it for work and life. The development of social life was spent on the generalization of that experience in the form of special knowledge and skills, and the creation of the science of pedagogy. The science of pedagogy studies the laws and regularities of a person's training, upbringing, and education from the day he was born to the age of youth and adulthood. Therefore, the research object of pedagogic science is a person, and its subject is its education, training, and education. In the process of education, the young generation acquires certain knowledge, work skills and habits. Adopts the norms and rules of behavior that are in accordance with the society's requirements. Every young generation faces 2 important tasks:

1. To master the knowledge and experience accumulated by the older generation and the history of social development.
2. Preparing oneself for future life, enriching knowledge and comprehensive development is to make All this can be achieved through education, training and upbringing.

Education is an ancient, eternal and ever-present very sacred duty of the human race. A person is not born ready with knowledge, skills and experience. A person acquires knowledge, skills and experience through a long journey (Shorn, 2003). This path is the path of development, the path of education, and at the same time the path of acquiring a scientific world view. In order to achieve

development, separate sciences simultaneously teach, assimilate and annihilate the science of pedagogy. The science of pedagogy has its own system of concepts.

It includes: *pedagogical process, education, self-education, re-education, education, training, personality development.*

Pedagogical process is a unity of personality development processes together with education, training, and education. That is, it is not a separate process, but a single process that serves the same purpose.

Education is the process and result of purposeful formation, development of human personality. Education, with all its organized and purposeful effects on a person, does not bypass its influence on society, that is, on its social life.

Self-education is the process of a person working on himself in a purposeful and planned manner and improving his personality (Makhmutov, 1972).

Basic pedagogical concepts: training, education and upbringing.

Pedagogy as a science has a special system of concepts. Training, education and upbringing, which are the main pedagogical concepts, include the factors that are important in the comprehensive preparation of society members for life, in acquiring knowledge, skills and education, and in mastering the rules of social behavior.

Training is a mutual, purposeful, systematic and controlled activity of the teacher and students. In the training process, knowledge, skills and habits are mastered and education, upbringing and development of schools are carried out.

Education is the process of acquiring systematic knowledge, skills and habits, ways of thinking, and it means purposefully preparing the growing generation for life, work and social life.

It is an organized and continuous process of forming positive qualities, inculcating exemplary behavior habits, acquiring positive moral qualities in education-family and educational-educational institutions (Alizad, Mahmudova, 2013). When raising a child, it is important to form him as a useful and necessary person for society. Because from the day a person is born, a development process characterized by qualitatively different anatomical, physiological, psychological and social changes takes place, and in this development process, the child is trained, educated and brought up under the influence of parents, teachers and other representatives of the public. The transmission of such experience from generation to generation is called the process of personality development (Agayev, Rzayeva, 2008). So, in order to raise a child, it is important to give him an education. All kinds of educational processes are mastered and comprehensively shaped by training. Social pedagogy has also developed as one of the main areas of pedagogy. "Social pedagogy" was first proposed as a term by the German scientist A.Disterweg in the second half of the 19th century. This concept was widely used only at the beginning of the 20th century. From the 80s and 90s of the 20th century, it began to gain special relevance. In Azerbaijan, many progressive people contributed to the development of social pedagogy. In the middle of the 19th century, the press releases of J.Mammadguluzade, R.Efendiyev, N.Narimanov and the publication of their works increased the attention to the influence of the environment on the education and development of the child, the socialization of personality and the role of social pedagogy in the Azerbaijani pedagogical thought. They put forward the idea of combining the educational tasks of the school with the environment, the involvement of the social environment in the child's education, that is, the impossibility of solving educational issues without the connection of the school with the environment (Podlasi, 2000: 41-43). Currently, social pedagogy has formed as one of the important fields of modern pedagogy. To determine what social pedagogy studies and what issues it investigates, let's recall the definition of pedagogic science:

- pedagogy is a science that talks about the education of the growing generation;
- pedagogy is a science that deals with the issues of children's education;
- pedagogy is a science that talks about the purpose, content, and effective ways of children's upbringing, education and training. Social pedagogy also studies these issues. Social pedagogy as a field of science does not study social and pedagogical phenomena by itself, its phenomenology is

made up of socio-pedagogical phenomena. Social pedagogy was formed at the junction of two sciences – sociology and pedagogy. The solution of theoretical and methodological problems of social pedagogy is directly related to pedagogy and sociology. Social pedagogy is a relatively independent and new field of knowledge. It has its own subject and categories, research methods. Social pedagogy is such a field of knowledge that by studying it:

Firstly, to hear what must and can happen in one or other circumstances in a person's life;

- secondly, it is possible to create beneficial conditions for its development, to prevent "breaks" in the process of its socialization.

- Thirdly, it is possible to reduce the effect of useless, unfavorable conditions in which a person falls, the effect of undesiredness that occurs in the process of socialization of a person. Social pedagogy studies the social education of a person, which is carried out almost throughout his life (Yakimanskaya, 1979: 69-84). In modern times, the demand for social-pedagogical theory and practice has increased, the role of social factors in the lives of children and individuals has increased, and the number of children and adults who need social protection and social-pedagogical help has increased. The object of social pedagogy is a whole system of social interactions, interpersonal relations in the field of close human coverage. Many scientists believe that the object of social pedagogy is a person, his socialization throughout his life and assistance in this process. The purpose of social pedagogy is to create a basis for the individuality of the individual, the group and its social formation, taking into account the sociocultural characteristics of the state and society in which it lives. Uniqueness is the difference of one person (group) from another. This is the difference in age, voluntary qualities, individual capabilities. The content of social pedagogy is determined by its tasks. Each of these tasks reflects its content by indicating its directions. The tasks of Social Pedagogy are explained as the sphere of activity and purpose. These tasks help to understand its content. The tasks of social pedagogy can be divided into theoretical, practical and educational in general directions (Ismikhanov, Valiyeva, 2013):

1) Studying the child's situation in the family, school, street conflict stage;

2) Providing help to a child in difficulty and looking for options and ways to get out of the crisis;

3) Analyzing the state of social upbringing that surrounds and affects the child in various social fields;

4) Analyzing and summarizing positive experience in social pedagogy, dissemination and promotion;

5) Directing the child's activities to self-education, self-training, making his life and behavior independent;

6) Different types of social education researching the problems, analyzing social pedagogues, collectives, various pedagogical centers. In a word, the social-pedagogical issues of education and upbringing, the analysis of the process of socialization and the process of personality formation, the social-pedagogical problems of the socialization collective, the issues of communication and leisure time, the typology of children and the differential approach, the social-pedagogical issues of family education, the theory and methodology of social education, etc. The study of problems that are particularly relevant today has a special place among its tasks (Babansky, 1982: 6-13).

Principles of social pedagogy.

"Principle" (Latin "principium") is a Greek word that means basic, primary. In the social pedagogical literature, the following principles of social pedagogy are distinguished:

The principle of naturalness. Man is a social being and functions and develops within the framework of the laws of social nature. When he acts according to the requirements of these laws, he achieves more success, otherwise his success decreases. The essence of the principle of compatibility with nature is related to this, that is, it is necessary to develop a person within the framework of the laws of social nature, taking into account his natural capabilities. As it is known, every person is born with certain capabilities. These opportunities are unique and make up the uniqueness of each person. In the process of social education, the social pedagogue should identify

these natural possibilities, refer to the laws of development of those possibilities, and help their development. This is what the principle of naturalness requires (Paşayev, Rüstəmov, 2002).

The principle of individual approach. This principle is based on accepting a person with all his characteristics, qualities, skills and shortcomings. Man is an individual world in terms of the totality of his relationships. Therefore, for the full realization of the development, upbringing and individual social potential of each specific person, there should be special approaches in socio-pedagogical activity. That is, in the process of socio-pedagogical activity, consideration of the individual characteristics of the object should be taken into the foreg (Using new methods in training, 2003).

The principle of humanism. “Humanism” is a system of views that sees the essence of man as an individual with various rights. Every child has the right to study, develop interests and abilities, assert himself in society, etc. Has rights. A social pedagogue should approach the child from this perspective and create maximum conditions for him to get a good education, maximum development of his interests and abilities, and self-affirmation. During the application of the principle of humanism, certain concessions are allowed. This is done when working with children who need special help. The essence of concessions is to show the child that he is not lonely and helpless in life by being kind to him, and in this way to realize his full development and self-affirmation (Mərdanov, 2009).

The principle of a creative approach to personality. The social-pedagogical activity carried out corresponds to the individual style of each social pedagogue. However, a social pedagogue conducts social pedagogical work with different people in the course of his activity, and of course, the pedagogical activity carried out by the same person is perceived differently by different people. During social work with each person, social-pedagogical work should be created creatively so that the object can properly master it. The creative activity of a social pedagogue has an individual character. In practical activity, the teacher’s knowledge depends not only on his ability, but also on his creative approach to people. It can be applied at the level that a social pedagogue can, but its application to different people should be creative. It can be concluded that the result is determined only by the pedagogical professionalism of the teacher. The higher the professionalism of the specialist, the greater the chance for him to choose and implement the most optimal option of socio-pedagogical activity. This principle takes into account the professional training and experience of the social pedagogueproposes to buy (Hasanov, Bahmənova, 2009).

The principle of cultural compatibility. As a social being, a person lives in a specific culture in the process of his life and activity, absorbs that culture, develops and is formed on this basis. Along with culture, a person also acquires a mentality specific to the environment in which he operates. Advancing this principle is also related to these subtleties of education. This principle was first proposed by Disterverg. He attached great importance to taking into account the time when a person was born and lived, including the area, in education. It is already an axiom that man is a product of his time and the culture of this time (Huseynzade, 1997).

The principle of environmental consideration. The environment is the place where a person realizes himself. That is, the level of human development directly depends on the environment. No two people assimilate the same environment in the same way. Differences between people’s culture, level of development and upbringing are caused by this. There are differences between the culture, development and education level of people who grew up in different environments. Therefore, this principle requires taking into accou process of social education. The principle of social conditioning nt the role of the environment in the process of social education. The essence of this principle is the consideration of the influence of the state structure, politics and social institutions of the state in the process of personality formation. Education in each state is carried out in accordance with its socio-pedagogical policy. The policy of our country is structured in such a way that every person has social protection in a broad sense.

The principle of interaction of the socio-pedagogical process with technologies. A social pedagogue uses various technologies when working with people. These technologies are many and varied. Each of them is important for social-pedagogical activity.

Conclusion

The effectiveness of social pedagogical activity depends on the correct choice of technology. For the correct selection of technology, a social educator must understand the essence of the work he will do, study his object in depth, and only then choose the technology. There is a close interaction between these principles. None of them can determine the efficiency of socio-pedagogical activity separately (Pedagogika, 1993).

References

1. Shorn, F. (2003). Practical training. Baku.
2. Makhmutov, M.I. (1972). Theory and practice of problem-based learning. Kazan.
3. Alizad, H.A., Mahmudova, R.M. (2013). Social pedagogy. Textbook. Baku.
4. Agayev, A.A., Rzayeva, Y.T. (2008). Social pedagogy. Baku.
5. Podlasi, I.Y. (2000). Primary school pedagogy. M.: Humanitarian Center. Vlados, p.41-43.
6. Yakimanskaya, I.Ya. (1979). Developmental training. M., p.69-84.
7. Ismikhonov, M., Valiyeva, S. (2013). Social pedagogy. Baku.
8. Babansky, Yu.K. (1982). Optimization of educational process. M., p.6-13.
9. Paşayev, A.X., Rüstəmov F.Ə. (2002). Pedaqogika. Bakı: Çəşioğlu.
10. Using new methods in training. (2003). Methodological recommendation. Baku.
11. Mərdanov, M.C. (2009). Azərbaycan təhsili yeni inkişaf mərhələ. Bakı: Çəşioğlu.
12. Hasanov, M.M., Bahmənova, C. (2009). Theoretical and practical issues of using active and interactive methods in primary classes. (Metodic materials). Baku: ADPU.
13. Huseynzade, R.L. (1997). Humanization and democratization of education. Baku.
14. Pedagogika. (1993). Baku: Maarif.

Received: 19.03.2023

Accepted: 31.05.2023

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/24/61-68>

Jeyhun İslamov
Selçuk University
master student
ceyhun.9889@gmail.com

HOW SOCIAL MEDIA DIFFERS FROM TRADITIONAL MEDIA

Abstract

In an age dominated by traditional media for many years, with the rapid development of technology, social media platforms have entered our world and have become a part of our daily lives in a very short time. The penetration rate of social media has increased rapidly and has become an important tool for people to interact, communicate, share information and many more. So how is social media different from traditional media? In this article, we will discuss the differences between social media and traditional media.

Keywords: *social media, traditional media, difference*

Ceyhun İslamov
Selçuk Universiteti
magistrant
ceyhun.9889@gmail.com

Sosial medianin ənənəvi mediadan fərqi

Xülasə

Uzun illər ənənəvi medianın hakim olduğu bir dövrdə texnologiyanın sürətli inkişafı ilə sosial media platformaları dünyamıza daxil olub və çox qısa bir zamanda gündəlik həyatımızın bir parçasına çevrilib. Sosial medianın yayılma və populyarlaşma dərəcəsi sürətlə artdı və insanların qarşılıqlı əlaqəsi, ünsiyyəti, məlumat mübadiləsi və daha çox şey üçün mühüm alətə çevrildi. Bəs sosial media ənənəvi mediadan nə ilə fərqlənir? Bu yazıda biz sosial media ilə ənənəvi media arasındakı fərqləri müzakirə edəcəyik.

Açar sözlər: *social media, ənənəvi media, fərq*

Introduction

With the incessant advancement of communication technology, mass media has increasingly been employed as a weapon to govern, guide, and exert control over society. Various components of social order, spanning from garnering societal support to matters of warfare and even influencing thought patterns, are substantially influenced by mass media channels. The efficacy of mass media in persuasion and setting the agenda has, in turn, engendered power struggles revolving around ownership of these channels. From the standpoint of those in power and holders of capital, the possession of mass media resources has proven to be a crucial element in bolstering their legitimacy.

The development of internet technology, particularly the growing power of social media, serves as a barrier to the monopoly and unrestrained influence of mass media. Due to its highly interactive features, social media is widely used by the public as a replacement for traditional media and is seen as a new weapon to break the tyranny of traditional media. By granting significant freedom to social media, individuals, to some extent, cease to be mere recipients of mass communication and become active participants in shaping the media landscape.

By possessing traditional mass media outlets, this segment of society is able to enhance its power and legitimacy, attempting to overcome the discomfort caused by the privileged positions disrupted by social media through alternative means. Consequently, the issue of establishing a bridge between traditional media and social media comes to the forefront. The activities in

traditional media are also reflected in social media, with dedicated social media accounts being created, enabling those opposing traditional media to stay informed about ongoing developments.

Traditional media.

Approaches to traditional media can be categorized under two main headings. The first is the critical theory that argues for the unlimited influence of media. According to critical theory, media unilaterally directs the masses, deciding what, how, and to what extent they should think on their behalf. The Frankfurt School, as well as the British cultural school and the political economy approach, have contended that the media propagates the interests of political and commercial powers, presenting them as the interests of the public, and aims to secure public consent for this new formation. Presumably, all these approaches are based on mass communication theories developed during World War II, such as the hypodermic needle, stimulus-response theory, and information theory. According to these pioneering approaches, the impact of mass media is limitless, and individuals can only be passive recipients of media messages. Therefore, critical theory argues that individuals will eventually adopt the messages sent by the media and give their consent (Ərdoğan, Ələmdar, 2005: 59-67).

Liberal approaches to the media, particularly the Uses and Gratifications Approach, argue that unlike critical theories, the media does not have the power to direct the audience; instead, it asserts that individuals have control over the media. While approaches that advocate for the unlimited power of the media focus on the question, "What does the media do to people?", liberal approaches, which argue for the limited power of the media, shift the focus to the question, "What do people do with the media?" (Tekinalp, Uzun, 2009: 118).

The Uses and Gratifications Approach is based on the seminal study "Uses of Mass Communication" conducted by Blumler and Katz in 1974. This approach focuses on understanding why individuals choose to use mass communication tools for specific purposes. It emphasizes that the reasons behind the selection and utilization of media should be known and studied. By exploring the motivations and gratifications sought by individuals in their media consumption, this approach aims to gain insights into the role and effects of mass communication in fulfilling specific needs and preferences (Blumler, Katz: 1974).

Therefore, the use of media by individuals is driven by three fundamental expectations. Cognitive expectations are based on the individual's need to be aware of what is happening in their surroundings. The second expectation involves meeting the individual's need to escape from the stresses of daily life and seek entertainment. The third expectation is interpreted as the fulfillment of psychological needs (Tekinalp, Uzun, 2009: 116).

Blumler and Katz highlight that even when individuals watch the same programs, the satisfaction they experience from the content varies according to their needs. Consequently, they argue that television, contrary to critical theory, is creative, free, and original (Fiske, 2003: 199-200).

In critical theory, the audience is often considered passive, but the Uses and Gratifications Approach allows them to become active. Individuals can choose to follow or not follow the mass communication tools according to their preferences and opinions. Therefore, the media does not impose a worldview on the individual; instead, the individual has the freedom to choose what to believe and can use their own intellect and questioning capacity to make those choices (Ərdoğan, Ələmdar, 2005: 61).

Contrary to the liberal view, critical theory argues that the media is a powerful weapon used to manipulate the masses, and due to the ruthless use of this weapon by political authorities, individuals have developed a personal bias against the media and have become distrustful of what they see. In this period, social media has emerged as a new hope for individuals, providing a breath of fresh air in an environment free from censorship (Tekinalp, Uzun, 2009: 117).

Traditional media producers, upon realizing the influence of social media, have chosen to integrate traditional media with social media. In this context, traditional media producers have started establishing connections between social networks (especially Facebook, YouTube, and Twitter) and their broadcasts, engaging in cross-media storytelling processes. Cross-media

storytelling refers to the reimagining of a story from its original format into another medium. It involves the adaptation of stories presented in novel form in different mediums such as film, television, and theater to reach a wider audience. This falls within the scope of cross-media storytelling techniques, aiming to reach broader audiences (Scolari, 2009: 586-590).

Social media concept.

The digital communication and information channels that can be accessed and consumed regardless of the user's location are defined as new media. Due to the increasing number of social networking sites and the significant participation of individuals, new media has come to be referred to as social media (Hennig, 2010: 312).

Social media has revolutionized the way individuals interact and share information by blurring socio-economic, physical, and psychological boundaries, and creating a new structure where local and global elements coexist (Gonenli, Hurmeric, 2012: 203).

The audience, which is the key determinant of content production on social media, has changed the traditional media management and audience direction structure. The audience has transformed from being a consumer to a prosumer. The concept of prosumer emphasizes the increased agency of users in the media, combining the words "producer" and "consumer". In other words, viewers/users have become producers and creators of meaning in social media (Laughey, 2010: 66-67).

Characteristics of social media.

The key feature of social media is its high level of interactivity. Users have the ability to engage with other users by commenting, sharing, and interacting on topics and areas of their interest. This function transforms the one-way communication mode of traditional media into a two-way interaction, allowing users to engage in conversations, discussions, and socialization through social media platforms. Therefore, it can be said that social media structures that allow participation bring about socialization and openness (Gonenli, Hurmeric, 2012: 215).

Social media is an important tool for individuals to come together and integrate because of its structure that disregards characteristics such as race, religion, language, nationality, and geography. In real-life social interactions, factors such as one's profession, income level, and educational background can sometimes hinder socialization, leading to exclusion and marginalization. However, social media allows individuals to be heard independently of their identities. As a result, individuals can come together through social media to form new communities or groups that align with their common interests. This contributes to democratization as well. Individuals have the opportunity to express themselves freely, without facing censorship or oppression, and regardless of their social status. They can express their thoughts and ideas, thereby contributing to the process of democratization (Öztürk, 2013: 29).

Socialization through social media.

The influence of television in the process of socialization cannot be denied, in addition to family and school. From a liberal perspective, the media provides individuals with different choices and contributes democratically to personal identity formation and the process of socialization. On the other hand, according to critical theory, individuals adopt the ready-made roles and behavioral patterns presented by the media, thus constructing their own identity and becoming trapped in a process of conforming to a system. It is a process of consolidation rather than socialization. In other words, the media presents individuals' identities in the form of clothes (Serter, 1996: 344).

While communication technologies have made social media an integral part of daily life, they have also triggered a shift in the process of socialization and consequently in everyday life practices. The habit of going to the library to do homework or browse through books has been replaced by e-books and online forums. Photo albums have largely disappeared, with family photo albums finding their place on Facebook accounts. Real-life meetings have been replaced by virtual chats. As a result, while social media enhances the socialization process of individuals, this increase goes beyond quality socialization. The concept of socialization is changing and evolving with social media, but it also confines individuals to a socialization intertwined with virtuality. For those who believe that this virtual socialization is actually a process of asocialization, some thinkers and

theorists interpret the idea of this new socialization created by social media as "passive socialization" (Öztürk, 2013: 101).

According to Maslow's hierarchy of needs, the need for esteem is crucial for an individual's personal development. This need is fulfilled through the use of social media, which allows individuals to gain a sense of belonging within a group or community and earn respect through socialization. When an individual feels respected and accepted within their social environment, they can overcome feelings of inferiority and strive for self-actualization. Therefore, social media provides an opportunity for individuals to fulfill their need for respect and belonging, ultimately leading to personal growth and excellence (Erturk, Kiyak, 2011).

The need for belongingness is similar to the process of socialization on social media. By creating profiles on platforms like Facebook and Twitter, individuals are able to construct their identities and take the first step towards fulfilling their need to belong to a group. After this stage, individuals join social networking sites to enhance their sense of belonging. In a way, the profile created by an individual becomes the key to entering groups of people with similar characteristics (Gonenli, Hurmeric, 2012: 230).

As a result of the one-way communication of traditional media, certain identities are presented to society for social acceptance and are portrayed as identities accepted by the entire community. In this situation, individuals may choose to remain silent even if they hold conflicting views with these identities in order to avoid being excluded by society. This situation, referred to as the "spiral of silence" by German sociologist Elisabeth Noelle-Neumann, occurs when individuals, despite their own contrary opinions, try to conform to the views, identities, and roles presented or imposed by the media or society (Neumann, 1993).

In traditional media, gatekeepers and opinion leaders monopolize the right to create content with low interaction, while with the rise of social media, individuals have become both producers and consumers, forming groups in various fields and shaping their identities in this way. Many marginalized groups such as homosexuals, disabled individuals, immigrants, unemployed teachers, and the unemployed, who are often marginalized by the media, do not find adequate representation in traditional media, but they find opportunities for representation in social media (Öztürk, 2013: 103).

Advantages of social media over traditional media.

User control.

Social media usage allows users to have control over the content they share and when they share it. Users can manage their relevant accounts, select content that aligns with their interests, and choose which pages or individuals to follow. This feature enables users to easily access content that appeals to their interests and, consequently, increase their follower count (Scolari, 2009: 600).

Rapid spread potential.

The rapid dissemination capacity of social media is immense. It allows the content to be instantly viewed and shared by the user's audience, enabling it to reach more users. This rapid spread potential can be used as a powerful marketing strategy (Scolari, 2009: 601).

Audience interaction.

Social media serves as a facilitator for interaction among its users. The platform enables users to engage in various activities such as commenting, liking, sharing content, and private messaging to communicate with other users. This feature provides brands with an opportunity to build close relationships with their customers and enhance customer satisfaction (Gonenli, Hurmeric, 2012).

Feedback.

When it comes to collecting feedback, social media provides more benefits compared to traditional media. User comments and shares on user-generated content allow for direct feedback from followers. This can be utilized to improve content quality and tailor it according to the needs of the target audience (Gonenli, Hurmeric, 2012).

More cost-efficient.

Compared to traditional media, social media is a more budget-friendly option. The ability to access various social media platforms with minimal cost or for free allows brands to allocate smaller budgets to their marketing approaches (Scolari, 2009: 603).

Disadvantages of social media compared to traditional media.

Spreading false information.

Social media is a platform where users can freely express their ideas. However, the ease of sharing information can also lead to the rapid spread of misinformation or deceptive content. This can result in individuals being misled or even harmed in some cases (Hennig, 2010).

Violations of privacy.

To use social media, personal information needs to be disclosed. However, this disclosure can sometimes lead to privacy breaches. There is a possibility of serious issues such as identity theft and fraud arising if malicious individuals gain access to users' private information (Hennig, 2010).

Loss of time.

You are absolutely right. Social media has become a significant platform where numerous users spend a considerable amount of time. However, it is easy for users to fall into the trap of wasting their time by constantly scrolling, liking posts, and commenting instead of using their time efficiently. It is important for individuals to be mindful of their social media usage and find a balance between engaging with the platform and allocating time for other productive activities (Laughey, 2010).

Addiction.

Various social media platforms offered to users can be incredibly addictive. With an unlimited amount of content to consume and share, users can find themselves constantly attached to these applications (Laughey, 2010).

Possibility of fake accounts.

The creation of fake accounts on social media platforms is a serious and increasing problem with significant consequences. The rise of these accounts not only leads to the spread of misinformation but also facilitates fraudulent activities, ultimately diminishing trust in social media platforms (Laughey, 2010).

Indeed, while social media offers numerous benefits compared to traditional media, it is crucial to acknowledge and weigh its disadvantages. To mitigate the negative impacts of these shortcomings, users need to use social media responsibly (Hennig, 2010).

Differences of social media from traditional media.

Indeed, one of the key differentiating factors of social media from traditional media is that it allows not only institutions but also individuals to create news sources and content. This characteristic sets social media apart from traditional media (Hennig, 2010).

In today's world, traditional media has become a conventional tool with various applications. However, over time, the distinction between traditional media and social media has become increasingly blurred. In this context, it is worth examining some factors that help highlight the differences between social media and traditional media (Laughey, 2010).

Content Factor: Social media heavily relies on content as a crucial element. Without it, social media would be lacking. The ability of content such as interactive posts, marketing campaigns, and advertisements to reach thousands of users within minutes has become an effective method for organizations to reach their target audience. The biggest advantage of social media over traditional media in terms of content dissemination is its measurement capability (Ozturk, 2013: 10).

Consuming news through traditional media can be likened to traveling on a one-way street. You can read a newspaper or listen to a news report on TV, but the flow of information is one-directional. On the other hand, social media represents a two-way street. It provides an instant channel to both transmit content and engage with it. Social media is multidimensional, allowing you to choose your preferred mode of transportation, be it walking, cycling, driving a car, taking the subway, or even rollerblading (Ozturk, 2013: 11).

Cost Factor: One of the most important features that sets social media apart from traditional media is its affordability. Due to the limited budget required for social media campaigns, it is much easier to reach the target audience. On the other hand, traditional media formats such as print and TV advertisements, as well as outdoor advertising, can be quite expensive. Therefore, it can be observed that reaching the target audience through traditional media comes with a significantly higher cost (Tekinalp, Uzun, 2009).

Measuring traditional media is a complex task that cannot be easily accomplished. Additionally, such measurements cannot be done in real-time or within a short period. It takes a certain amount of time to measure the impact of traditional media. On the other hand, social media provides an instantaneous tool for measuring impact. This enables campaign strategies on social media to be updated much faster, even in real-time. As a result, brands tend to prefer social media as a platform for their campaigns (Tekinalp, Uzun, 2009).

The Interaction Factor; The dissemination of information in traditional media is typically a one-way flow and provides limited opportunities for user engagement. Users can only read, listen, or observe without actively participating. In contrast, social media platforms offer interactive experiences. Users can share content with their own personal comments or directly with their friends and followers. It is evident that content, campaigns, or advertisements presented through a friend's referral tend to attract more attention and thus provide added value to the brand (Gonenli, Hurmeric, 2012: 189).

Freedom Factor: Social media differs from traditional media in several ways. While traditional media requires special resources for information dissemination and communication, social media requires relatively fewer resources. Additionally, social media is neutral and free (Gonenli, Hurmeric, 2012: 190).

If you want to join social media, you can do so by creating a profile on a social media platform. Once you've done that, you can start sharing information and interacting with your friends and acquaintances. The only requirements for this are a computer or mobile device and an internet connection (Gonenli, Hurmeric, 2012: 190).

Social media provides a platform that does not require any printing press investment or license for television and radio broadcasts. Unlike traditional media, social media does not have institutions like RTÜK (Radio and Television Supreme Council) that restrict content. With these features, social media is a practical and liberating space. Additionally, creating and sharing content on social media is less costly compared to traditional media (Gonenli, Hurmeric, 2012: 191).

The Illusion Factor; When comparing social media to traditional media, it is important to note the negative contrasts between the two. One of the most significant differences is how social media can distort a person's true identity. For example, someone who is extremely unhappy in their life can portray themselves as the happiest person on Earth through their Instagram profile. This pressure to showcase a false persona can lead to a dependency on seeking validation through social media (Erturk, Kiyak, 2011: 40).

The impact of social media on individuals is so profound that many choose to document every aspect of their lives, from the mundane to the intimate, on various platforms. This phenomenon can be interpreted as a result of the seemingly mesmerizing effect or facade that social media has on its users (Erturk, Kiyak, 2011: 41).

1. Bidirectional communication.

The traditional form of media uses a one-way communication model. Simply put, media outlets produce content and communicate it to their audiences. Social media platforms, on the other hand, encourage user interaction through a two-way communication model. This allows users to become active contributors by sharing their own content and commenting on other users' posts (Erturk, Kiyak, 2011: 45).

2. The user creates and distributes content.

Professional journalists and established media outlets are the primary sources of content for traditional media. In contrast, social media depends on content created by its users. Social media

users have the ability to produce and share their own content as well as communicate with other users. Moreover, social media platforms provide user-friendly and cost-effective tools for both creating and distributing content (Fiske, 2003: 121).

3. Spreads information faster.

Social media offers a fast and effective solution for content production and distribution. This is because a single user's content can be disseminated to a large number of people in a short period of time, resulting in a wider audience. In contrast, traditional media is a gradual process where content production and distribution takes longer and passes through multiple parties (Fiske, 2003: 127).

4. Easy to reach every audience.

The capacity of social media to reach a wide audience is enormous, with billions of users worldwide. In contrast, traditional media can only reach an audience in the specific region or country where it is distributed (Fiske, 2003: 129).

5. Feedback available.

When it comes to receiving feedback, social media surpasses traditional media in terms of user interaction. Through comments and shares on content, users can instantly receive feedback that can be used to improve the content and customize it according to the preferences of their followers (Erturk, Kiyak, 2011: 50).

Conclusion

Thanks to the developing technology, it has become much easier for people to communicate with each other. The beginning of social media networks was realized with the advent of the internet. Social media networks allow individuals to reconnect with old acquaintances and make new friendships through subscriptions. Individuals using social media platforms can interact with each other through communication and exchange information. They coordinate and carry out various activities by following global and local developments. They have the ability to chat with people of their choice.

While social media has numerous benefits compared to traditional media, it is crucial to acknowledge its disadvantages. It is imperative that users mitigate these effects by using social media appropriately.

Social media is a vibrant platform that distinguishes itself from traditional media in several ways. It allows for instant information sharing, which is in marked contrast to newspapers, television and other similar platforms. Social media also offers a higher engagement rate through two-way communication, making it a preferred tool for many companies. As a testament to its effectiveness, the budget that companies allocate to social media is steadily increasing every year.

As time goes by, humanity's professions evolve and transform. Among the most important professions that have emerged recently is social media. It has become the primary source of entertainment, information and communication for many people. Therefore, it is crucial for both individuals and companies to grasp the ever-changing nature of social media in order to maximize the potential of social media as users and marketers.

References

1. Ərdoğan, İ., Alemdar, K. (2005). Digər nəzəriyyə: Kütləvi kommunikasiya nəzəriyyəsi və tədqiqatının tarixi və tənqidi qiymətləndirilməsi. 2-ci nəşr. Ankara: Erk Yayınları.
2. Tekinalp, Ş., Uzun, R. (2009). Kommunikasiya tədqiqatları və nəzəriyyələri. 3-cü nəşr, İstanbul: Beta Nəşriyyat.
3. Blumler, J.G., Katz, E. (1974). The uses of mass communications: Current perspectives on gratifications research. CA: Sage: Beverly Hills.
<http://www.uky.edu/~drlane/capstone/mass/uses.htm> (Erişim Tarihi: 02 Haziran 2023).
4. Fiske, J. (2003). Ünsiyyət tədqiqatlarına giriş. Süleyman İrvan (çev.). 2-ci nəşr. Ankara: Elm və sənət nəşrləri.

5. Scolari, C.A. (2009). Transmedia storytelling: Implicit consumers, narrative worlds, and branding in contemporary media production. *International Journal of Communication*, 3 p.
6. Hennig, T. (2010). The impact of new media on customer relationships. *Journal of Service Research*, C.13, 3 p.
7. Gonenli, G., Hurmeric, P. (2012). Social media: Using Facebook as a field study. Tolga Kara and Ebru Özgen (Ed.). In *Social media academy*. Istanbul: Beta Publishing.
8. Laughey, D. (2010). *Media studies: Theories and approaches*. Ali Toprak (trans.). Istanbul: Kalkedon Publications.
9. Öztürk, M.C. (2013). Rəqəmsal kommunikasiya və yeni media. Eskişehir Anadolu Universiteti yayınları.
10. Serter, N. (1996). *Gizli insan kimliyi*. İstanbul: Der nəşrlər.
11. Erturk, K.O., Kiyak, C.M. (2011). Looking at Maslow's Hierarchy of Needs in public relations as the purpose of increasing customer satisfaction. *Gazi University Journal of Communication Theory and Research*, 32 p.
12. Neumann, E.N. (1993). *The spiral of silence*. Chicago: University of Chicago Press.

Received: 02.04.2023

Accepted: 28.05.2023

İÇİNDƏKİLƏR

Firuzə Kərimova İngilisdilli mətnlərin tərcüməsi və onların tədrisi problemləri	6
Arzu Babayeva Successfully overcoming challenges in the process of implementing communicative approach to teaching english language	11
Xatirə Xələfli, Flora Tağıyeva, Vaqif Vəkilov, Cavanşir Rəhimov, Dəstə Qasımova Epidemiologiyanın inkişafının qısa tarixi	17
Günəl Vəliyeva Ucqar kəndlərdə ingilis dilinin tədrisində yaranan çətinliklər	22
Emil Ağayev VIII sinif təsviri sənət dərslində Qərbi Avropa incəsənətinin tədris metodikası	26
Turanə Hüseynova Xüsusi məqsədlər üçün ingilis dilində lüğətin tədrisi və öyrənilməsi	32
Gulnar Alizadeh The effect of age psychology on second language learning	37
Zita Hüseynova, Gülbəniz Alverdiyeva İngilis dilinin tədrisində yaradıcı öyrənmə üsulları və yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişafı	41
Nigar Jabrayilova Balancing digital and traditional: marketing strategies in the hotel industry	46
Gülhanə Hüseynova Ədəbiyyat dərslərində fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın yaradılması (C.Məmmədquluzadənin “Qurbanəli bəy” hekayəsi əsasında)	51
Elvin Garayev Basic pedagogical concepts, principles of social pedagogy	56
Jeyhun Islamov How social media differs from traditional media	61

İmzalandı: 27.06.2023
Formatı: 60/84, 1/8
H/n həcmi: 8.75 ç.v.
Sifariş: 651

aem.az saytında çap olunub.
Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529-cu məh.
“Azərbaycan” nəşriyyatı, 6-cı mərtəbə
Tel.: +994 50 209 59 68
+994 55 209 59 68
+994 12 510 63 99
e-mail: info@aem.az

